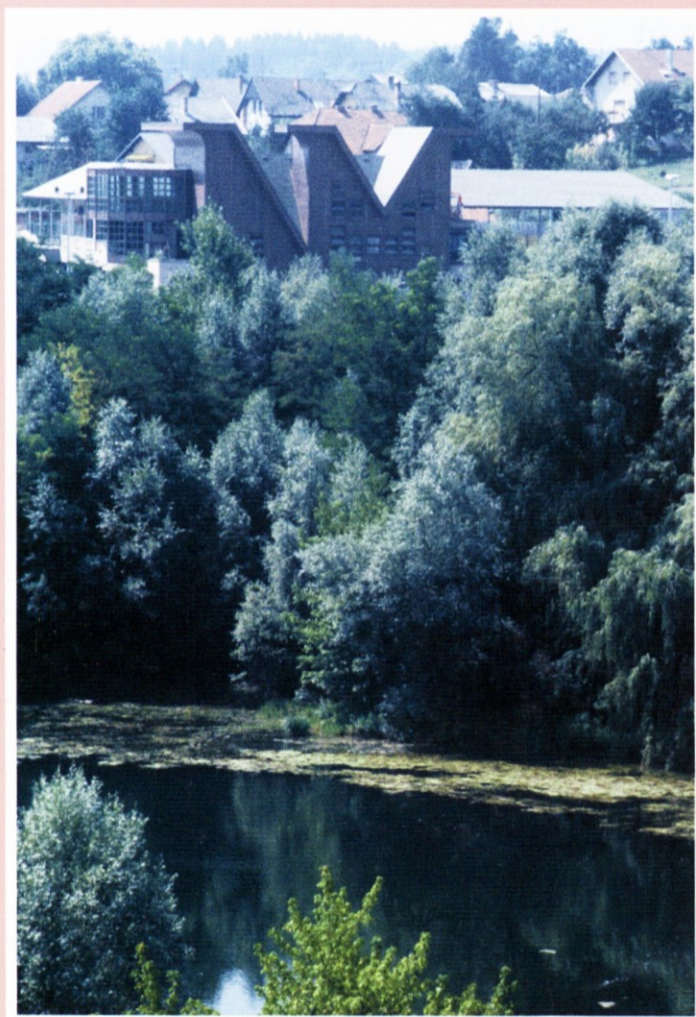

RAST – L. XIV,
ŠT. 2 (86)
APRIL 2003

ISSN 0353-6750

R A S T

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

VSEBINA

str. RAST št. 2 (86)

UVODNIK	Le statistični dosežek?	129	Milan MARKELJ
LITERATURA			
Poezija	Oblike pesnikov	131	David BEDRAČ
	Čutna godba	135	Zvezdana MAJHEN
	Meni pa zlati obraz	138	Klavdija KOTAR
	Trije haikuji	139	Smiljan TROBIŠ
	Rumena		
Proza	Lisica jo je vzela ...	140	Anica ZIDAR
	Čika Sava	145	Marica ŠKORJANEC
Prevod	Mora	148	Zlatko TOPČIČ
			Prevod: Barica SMOLE
KULTURA			
	Inflacija duha je velika, toda nikjer je ne merijo	153	Ivan GREGORČIČ
	Sodobni ples med avtonomnim telesom in metaforo misli	156	Andreja KOPAČ
	Poseljena že v starejši bronasti dobi	164	Milena HORVAT
	Izkopavanja na najdišču Kapiteljska njiva	167	Borut KRIŽ
	Šestdeset let Baze 20 v Kočevskem rogu	170	Judita PODGORNIK
	O razglednicah malo drugače	176	Darja PEPPERKO GOLOB
	Življenjska in ustvarjalna pot Antona Blatnika	180	Vera VESELY
	Spomini na umetnika Božidarja Jakca	159	Rado TORKAR
NAŠ GOST	Temeljno je iskanje in ustvarjanje kvalitete		
	Pogovor z arhitektom Markom Mušičem	191	Milan MARKELJ
DRUŽBENA VPRAŠANJA			
	Vloga javnega, zasebnega in nevladnega sektorja pri razvoju ekoturizma in njegovi nosilci v Sloveniji (2)	201	Marko KOŠČAK
	Inovacijsko vodenje v politiki	208	Joža MIKLIČ
	Menedžment rabe tal kot instrument za načrtno usmerjanje mest?	211	Marjan RAVBAR
ODMEVI IN ODZIVI			
	Center za informiranje in poklicno svetovanje	217	Andreja PLENIČAR
	Arhitektura za vse čase	219	Tomaž LEVIČAR
	Gorjanski skrati po Trdinovih poteh	221	Marica ŠKORJANEC
	O globini Trobiševega dneva	222	Tomaž KONCILIJA
	Želja po svetlobi	225	Barica SMOLE
GRADIVO ZA HISTORIČNO TOPOGRAFIJO			
	Dolenjska mesta in trgi v srednjem veku (12)	227	Boris GOLEC
KRONIKA			
	Januar – februar	233	Lidija MURN

LE STATISTIČNI DOSEŽEK?

Gremo! V Evropsko unijo in v Nato. Državljeni Slovenije smo se na referendumu marca letos odločili za vstop v evropsko in transatlantsko vojaško združenje s tako prepričljivostjo, kar še posebej velja za evropsko povezavo, da ni mogoče dvomiti, kje in kako ljudstvo na sončni strani Alp vidi svojo prihodnost.

Imenujmo to odločitev, kakor že hočemo, kot beg z nemirnega Balkana, kot vstop v svet bogatih, kot potrditev tisočletnih civilizacijskih vezi ali kot izgubo komaj pridobljene samostojnosti, kot iskanje novih gospodarjev in še kaj podobnega, kar se je in se še utrinja v zdajšnji poplavi zapisanih in izrečenih besedovanj, nedvomno je eno – naredili smo pomemben zgodovinski korak. Kako dobro je bil premišljen in ali je bil to korak v pravo smer, bo neusmiljeno pokazal čas, tako kot se bo enako neusmiljeno pokazalo - taka je pač narava zgodovinskih korakov - kdo in kaj zares smo, iz kakšnega testa smo zgneteni.

Obračajmo in utemeljimo namreč našo odločitev tako ali drugače, gre predvsem za to, ali bomo v povezavah, za katere smo se odločili, obstali in se v njih varno razvijali kot narod med drugimi evropskimi narodi, bomo torej obstali in se razvijali kot med drugimi prepoznavna skupnost. Samo tako in taki bomo namreč bogatili skupni evropski dom, sicer bosta naš prispevek in dosežek le statistične narave: ena država in slaba dva milijona ljudi več.

O tem, kdo in kaj smo, pa v temeljih ne odločata gospodarstvo in kapital, ta dva našo prepoznavnost lahko le omogočata, če sta seveda prav usmerjena, obraz naše skupnosti izrisujeta predvsem jezik in kultura kot tisto nepreštevno bogastvo, iz katerega polno zajemamo, ne da bi ga zmanjševali, saj v tvornem soočenju z njim hkrati že tudi dajemo vanj. V luči vse bolj prevladujočega in na več ravneh zelo vprašljivega odnosa do obeh, do jezika in kulture, ki s puhloglavim preveličevanjem modnosti in vsakršnih alternativ že začinja spodrezavati korenine našega kulturnega samooblikovanja, se resna zaskrbljenost nikakor ne kaže kot odvečna. Saj nam menda ni vseeno, ali bo Slovenija postala ime za zemljepisno sicer pestro pokrajino, a z ljudmi brez posebnosti, torej nekakšna globalna enolončnica?

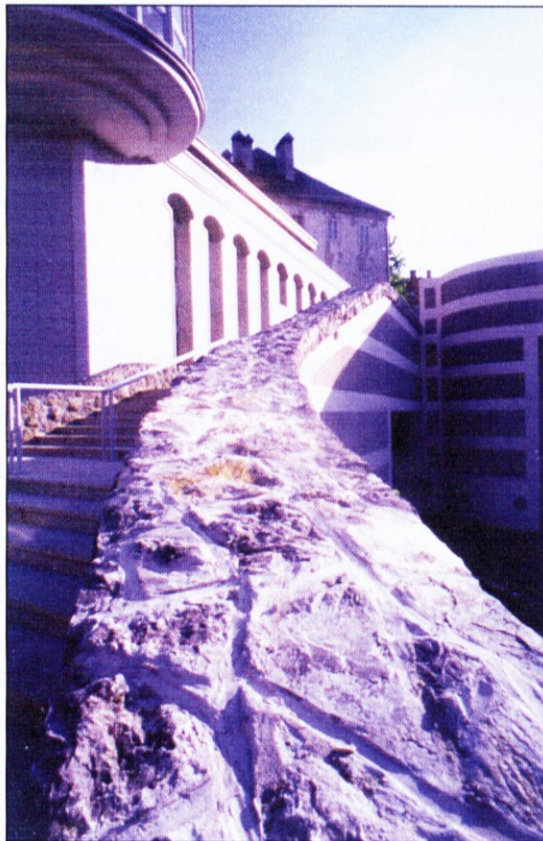
Milan Markelj,
odgovorni urednik

DOM
82
RAS
D2007/1983

MARKO MUŠIČ
arhitekt

KNJIŽNICA MIRANA JARCA, NOVO MESTO
Projekti in realizacija 1987–2000

David Bedrač **OBLIKE PESNIKOV****NEKAJ DIVJEGA JE NA PAPIRJU***(pesniku tigru)*

*Nekaj divjega je na papirju,
ko se žaga barva s črk
z velikimi ostrimi kremplji.*

*Nekaj divjega je na papirju,
v pesmi domuje
in piha skozi črke.*

*Nekaj divjega je na papirju,
nekaj, kar preži iz svinčnika
in rjove iz zadnjega verza te pesmi.*

V SRCU PESNIKA JE TIGER*(pesniku tigru)*

*Tiger,
oče svojega sina,
oče zemlje, stepe in gozdov,
na odru tvojih oči je najrodovitnejša pesem,
je otrok.*

*Tiger,
pripni tega otroka na svoje pesmi,
da bo tekel ob tebi in s teboj,
da mu bo tvoje telo družina.*

*Tiger,
nesi tega otroka,
ki bo nekoč bojevnik,
ki se bo – kakor ti – boril s travniki, ognjem in prstjo,
ki bo nekoč pesnik,
in bo – kakor ti – s čekani prediral besede
in žrl lastno srce.*

IZVIR*(pesniku tigru)*

*Stojiš pod eno glavo,
v eno srce skrčen,
v najslajši meči sveta,*

*v lastno grivo upognjen,
in piješ samega sebe
in odtekaš nazaj,
da si kri, ki utrga stopala,
da si preko sebe most,
da hodiš čez in čez,
da si do roba steklo,
naslonjen na tenko ledeno besedo,
in skozenjo rjoveš in rjoveš,
ti, tiger verzov,
in vedno globlje v izviru pesmi si
in vedno bolj se ti dozdeva,
da med vsemi tigri prav tebi pripada najlepša pesem.*

VOLNENE USTNICE

(obsojenemu pesniku)

*Lahko daš besedo,
lahko si pokrčena žival na papirju,
ki domuje v veliki levji brazgotini,
lahko si iz luči naravnost v okna,
lahko se zviješ, da si vrtinec v kozarcu
ali pesem, skrita v betonske solznice hiš.*

*Lahko si hiša ali peč v njej,
lahko zgoriš v pepelnato seme
in se milijonkrat posadiš na hrbet leva,
da se utopiš za njegov kraljevski čekan,
lahko si Egipt
in tvoja kri je takrat Nil,
tvoje kosti grobnice
in iz čela siješ,
kot bi nosil faraonski kamen.*

*Lahko spiš preko prstov v prste,
lahko si sadež,
ker veš: sadeži nosijo planete v olupkih,
ki prekrožijo želodec,
če jih poješ,
in takrat se spočne vesolje.*

*Vse zmoreš, praviš, vse,
in zakaj si ne moreš izvleči te preklete volne iz ustnic?*

PRIBLIŽAL SI SE PESMI

(obsojenemu pesniku)

*Približal si se pesmi, da se ti je zarimala v obraz,
da si širina: širina iz oči, širina iz ust,
širina iz las, ki jih veter kuštra preko jezika,
ko te verzi slačijo s požiralnika
in tvoja slina teče daleč,*

David Bedrač *skozi razpokane dlani starca,
skozi eskimeze in kučme,
skozi žensko, ki je nekoč rodila travnik.*

*Približal si se pesmi, da ti je odprla prsi,
da ti gleda izza reber, da čuti tvojo toploto,
čuti širino: širino v sklepih, širino v ramenih,
širino v razkošnih prstih,
ki pišejo dan za dnem, jutro za jutrom.*

*Približal si se pesmi, kot se je ona tebi,
ubežati ji tako ali tako ne moreš.*

JANUARJA SE MI ZDI TVOJA POEZIJA NAJLEPŠA
(samotnemu pesniku)

*Januarja se mi zdi tvoja poezija najlepša,
ko so ceste zasnežene,
zasneženi so zobje bližnjega, ki se preslinijo v poljub,
takrat je največ robid na ustnicah, največ trnov v koži,
takrat se vse dotika, vse odmika, jezik od dlani, usta od snega,
takrat prehaja sneg v cesto in ta se razleti v milijarde točk.*

*Januarja se mi zdi tvoja poezija najlepša,
ko najbolj diši po bližnjem,
po bližnjem se svaljkajo dimniki skozi popoldan in rišejo obraze
bližnjih,
takrat je največ mlinov v snegu, takrat je sneg moka,
ko se ceste zamesijo, ko se zamesijo bregovi v testo
in se zapečeš v snežnobeke bližine.*

*Januarja se mi zdi tvoja poezija najlepša,
takrat, v mrzli zimi, kot da so vsi ljudje metafora
in jim gorijo svetilniki v očeh in daljna finska morja.*

OBLIKA SAMOTE
(samotnemu pesniku)

*V nosu živiš, na konici nosnic,
in se ljubiš s parfumi žensk,
z dišečimi kavarnami,
z vlažnimi zidovi,
in se ljubiš z vonjem pečic,
z ognjeno vagino pomaranč,
z zelenimi gibi trav,
z vonjem po senikih,
ljubiš se s predrzno čokolado.*

*V nosu živiš, na konici nosnic,
in ko te vsi vonji zapustijo,
ko ostaneš strahotno sam,
se zavozlaš vase*

David Bedrač   *in kipneš –
kot srce iz kruha.*

TVOJA PESEM JE ŠIPA
(velikemu pesniku)

*Tvoja pesem
teče iz pipe v kozarec
in zazeva z velikansko žejo v popku:
več in še več in več.*

*Tvoja pesem
vžge žito v himno,
je zrak, ki ga diham,
kamen ob cesti,
je katedrala.*

*Tvoja pesem
je jezdec ritma,
ki zareže v čelo,
ki se zaletava
kot množica ostrih netopirjev ob stekleno vesolje.*

*Tvoja pesem
je šipa, tenka in večna,
ki kliče, da jo razbijem,
pa vendar – vsakič ko vržem kamen vanjo,
se zlomiva oba:
jaz in kamen.*

V DRZNIH GNEZDIH
(velikemu pesniku)

*Ko sem se srečal s tvojo poezijo,
sem vedel – to so pesmi,
ki razpirajo popkovnico
in zvijajo gleženj z veliko silo,
to so pesmi, ki zavnajo polja,
ki nagubajo led v drobne ledene otroke,
ki ukrivljajo k ustom napev,
nizek glas grmovja,
mantra čolna in reke hkrati.*

*Vedel sem, da so to pesmi,
ki lupijo krompir kar pod zemljo,
ki imajo vase vklesane terase
in na njih ritem,
ki se sonči v zvezdah,
in takoj sem vedel, da bom gnezdil v tvojih besedah.*

LITERATURA

Rast 2 / 2003

Ker tvoje besede, pesnik, so gnezda za milijone ptic!

Zvezdana Majhen ČUTNA GODBA

*Ljubezen nima lastovičjih kril,
da v letu bi premerila svetove;
po prstih čepkov stopa čez mostove,
da se zasliši petja vodnih vil.*

*Ne nosi ji sijočih sporočil –
izbranih fraz z zavihki, ki gotove
vsebine pomečkajo jim robove,
obšite s čipko vljudnostnih pravil.*

*Ne nosi ji zavezanih daril.
Trakovi bi zasenčili cvetove
marelic, ki dišavijo vrtove*

*brez sprejev in sintetičnih barvil.
In tiho hodi po omrežju žil,
da zven trianglov preglasi zvonove.*

*

*Razdalja zateguje ritem speva;
po zvočni sledi mu sledim v somrak,
da zaustavim nori vrtiljak
vrtečih ur pospešenega dneva.*

*V valovih se dotikava odmeva
bližine in poglobljava vodnjak,
ki prehranjuje skalnat cvetličnjak,
da v rasti divjih vrtnic prekipeva*

*in z vonjem ljubljenja večer segreva
kot pernica, ki jo načara mag.
Bolj od življenja mi postajaš drag!*

*Ob tebi se na novo razodeva
zaupanje, da svet krmari blag,
ljubeči fluid, pripljuskan na moj prag.*

*

*S teboj umreti in se spet začeti
v novem telesu, uigrano s časom,
utrip sveta ujeti s čistim glasom;
sejati, negovati, žita žeti*

*in polno hišico otrok imeti ...
O sanja, ki rojevaš se z okrasom,
medtem ko gube gladim in za pasom
nabiram kožo, obteženo z leti.*

*Ničesar si ne moreva odšteti,
odparati, zarobiti, presneti,
ne iz krivin orbite poleteti ...*

*Kar bo in je, bo treba odživeti,
v svetu zlagano voljene svobode,
kjer tudi sončni sij nevarno bode.*

*

*Ko bova prvič – v noči po poroki,
zapisani samo na negibne liste –
na varnih rjuhah pogasiva tiste
visoke ognje, ki jim le potoki*

*izbranih nežnosti mirijo sloki
jezik telesa. Zemeljska nebesa
pred svetom skriva rožnata zavesa
in gluhe stene – nemi slavoloki,*

*posrkajo glasnejši krik med stoki.
Sanjariva ... Le slikopis peresa
nemoč v premoč nad daljami otresa.*

*A glej, še preden bo cvetela resa
in prve ptice oglase se v loki,
bel slap – odtajan – zašumi med boki.*

*

*Odtavala sva med krilate smreke,
na jaso, med gnezdišča borovnic,
kjer dolg rolo poljubov spušča veke
in se doji iz sončnih bradavic.*

*Na postelji iz praprotno prevleke
pršiva znoj vijočih hrbtenic;
trd vzglavnik iz prepognjene obleke
z robovi boža vročo kožo lic.*

*Globoke smreke, kot zelene reke
neba, lovijo virtuozo ptic
in s senčniki mirijo žar pripeke,*

*v snopih razsute iz rumenih žic.
A nisva sama ... glej, sredi poseke
v plesu vojeri tisoče mušic.**

*vojeriti – izpeljanka iz besede vojer:
skriti opazovalec ljubljenja

*

*Čemu se trudiš v grlu zamolčati
nevidno tankočutno valovanje
in z umom zadržati gole sanje
na hladnem pragu kočice, pred vrati.*

*Odrinjene bi mogel kdo pobrati,
jim z dihom oživeti plapolanje
otožnih kril za žlahtno ljubkovanje,
in mi – premrlo pernico postlati.*

*Brez uročenosti želiš ostati
nesmrtni kralj v pojoči kraljevini,
a z moškim umom vladaš le dolini ...*

*Na gričku se nikar ne petelini
s pokončno sabljo ... Moraš se je bati,
če hočeš sam nad sabo zmagovati.*

*

*Ne piši, če mi nimaš kaj pisati –
če stavek k stavku stežka se prilega;
kadar nam misel k drugi stvari sega,
Beseda le še prazno slamo mlati.*

*Ne trudi se sam s sabo barantati,
če tuja ti je lastnih ust prisega;
ljubezen je svoboda, in ne vprega,
ki vajet uma skuša jo ravnati.*

*Kdo te priganja opravičevati
pramoški gon, ki s strelom izza brega
v prsih košute lovski cilj dosega?*

*Z odstrelom se slepiš samo med brati,
a smrti ni ...! Le vodoravna lega
navzkrižne cilje bivanja presega.*

*

*Naj tisočkrat umijem si obraz,
na ustnicah ostaja čutna guba –
pregib neba, sled tvojega poljuba,
ki ne zakrije ga ličil premaz.*

*Še vidim tvoj izpolnjeni izraz ...
Dotik naju pomlaja in izguba
tal pod nogami je obema ljuba,
čeprav jo ziba nepoznan ukaz.*

*Preden v pomlad iztegnjen jezik rast
nadiha pod kalečo prst doline,
vhod v medenico zoži krč tišine,*

*in nad intimo izobesi čast.
Komaj kaljeni travi, skoz vitrine
emocij, veter hodi kalčke krast.*

Klavdija Kotar   **MENI PA ZLATI OBRAZ**

*

*bodljikava sončna lovka
je vzvalovila obraz reke
v pregibu so me zaščemeli kačji pastirji*

*

*glej na obzorju
kako je mlado Jutro
stkalo sončno nit*

*

*Da me je vsaj malo.
Da me je vsaj malo v tvojih besedah.
Da me je vsaj malo v črnem kristalu oči.*

*Zatipaj me med mehkim gosjim perjem,
obrnjeno navzen, z glavo v somraku in nogami v svitu
ali pa me naj zaskeli ta oster molk.
Giljotina za sanje.*

*

*Med ledenimi prsti vetra
se korale noči drobijo.
Skozi luknjičasto streho neba
se vame posipljejo okruški zvezd.
V toplo povrhnjico zapikujejo.*

*Polnoč in mršava luna.
Besede so edini tempelj.
Pred srpom polnočne žanjice.*

*

*Vonj po belem in vonj po črnem.
V meni se kopiči.
Slutnja.
Nabreka in se gosti
v marmornate
obraze sanj.
Vse moje besede izgubljajo ravnotežje.
Ko me oplazijo tvoje.
Bele.
Ko jih zajemam v usta.
In se vame potoči topli vosek.
Bela skodelica.
Za moj črni jezik.*

dežela ki ji prisluhnem

*poljane rži in pšenice
kakor rumena odeja
v brezkončno položena*

*veter dirja v zlate snope
in jih jemlje nase
na svoja krila
nagajivo vrtinči zrnca
in sonce jih boža
z vročimi prsti*

*meni
meni pa zlati obraz*

Smiljan Trobiš TRIJE HAIKUJI

*Trenutki se zbirajo.
Ptice na žici
odletijo.*

*Sanjam.
Tiho odhajajo
sence.*

*Stiska med ljudmi.
Med hrasti
sanje in veter.*

RUMENA

*Rumena tiha je kot Luna,
kakor njen ponižno topli sij,
v njej se vsaka barva umiri
v noči, ko nas varujejo angeli.*

*Njen prijetni in veseli dih
približa se preprostosti,
ki v nas preredko zaživi
v lep in miren, kratek stih.*

*In poje v nas tišino čudežne noči
in žejna vsak nemir popije,
da se zbudijo melodije,*

...KO so jo vaški otročaji zagledali, da prihaja iz hiške na robu hoste s svojo zaletava hojo, jih je spreletela vznemirjenost. Deklice so kriknile: "Skrijte vse punčke! Nora Draga prihaja! Prismojena Draga! Če ne, jih bo spet poljubljala in stiskala k sebi, da bodo vse slinaste. Kakšno pa bo odnesla s seboj!" V hipu so izginile vse punčke, tudi tiste iz cunj. Vsa zasopihana se je primajala do njih. Otročad je vedno z zvedavimi pa tudi s prestrašenimi očmi zrla vanjo. Nekaj starejša je bila od njih. Z njeno pametjo ni bilo vse v redu. Ves čas je nekaj mrmrala, kot bi se pogovarjala s seboj. Pogosto je čemela kje v samotnem kotičku in raztepala okoli sebe. Narava pa jo je obsula z zunanjo lepoto. Tako mikavna je bila. Lepa bela polt, polna rdeča lica, svetle oči, prevlečene s svojevrstnim sijajem; dolgi črni skodrani lasje so ji segali do pasu. Postavica pa kot izklesana; nikjer preveč, nikjer premalo. Dokler ni odprla ust, so vsi pili njeno lepoto. Glas pa je vse to podrl; trd je bil, precej nerazumljiv, raskav, kot bi vlekel po hrastovi skorji.

Ko se je ustavila pri njih in se sumljivo majala na vse strani, so se otroci prijeli za roke, tako so občutili večjo varnost. S pogledom je iskala punčke. Obraz se ji je spačil. Močan trzljaj je šel po njem.

"Punčke! Punčke! " je mlaskala z ustnicami. Z rokami je besno klatila okoli sebe.

"Punčke spijo! Spijo!" so zaklicali v en glas. Presunljivo je zavreščala. Nenadoma je zacepetala, vsa zaripla v obraz je z naglico planila k deklici, vsem je zaprlo sapo. Iz njenega žepka je kukala punčkina glava. Draga jo je pograbila, stisnila jo je k sebi, pognala se je v hosto. Deklica je zatulila, pograbila je kamen, vrgla ga je za njo. Draga se za to ni zmenila, z negotovimi koraki se je zaganjala po hostni poti. Ujčkala je punčko. S hripavim glasom je zagrcčala: "Moja! .... Moja! ...." Nekaj otročajevega je oponašalo Dragino zibajočo hojo. Teta Johana je prav tedaj prištokljala mimo s polno cizo buč. Zmajevala je z glavo, pokarala jih je: "Otroci, to ni lepo! Veste, da je z njeno pametjo nekaj narobe. Revše! V srce se ti zasmili! Vi pa porinite, da se voz ne bo ustavil!" Bolj sama zase pa je zmlela besede: "Resnici na ljubo, Draga je bila spočeta v grehu. Zdaj pa obe trpita. Mati in Draga. To njuno življenje ni vredno počenega groša." Otrokom pa je razdraženo zabičala: "Raje ji recite kakšno prijazno besedo, srcu dobro dene. Zanj je vsak dan ena velika črna žalost, pa če še tako sije sonce." Vneto so ji prikimali, kot bi hoteli s tem njene besede še bolj vtisniti v svoje otroške duše.

... DRAGINA mama je šla služiti v mesto k bogati trgovski družini, ko je komaj odrasla otroštvu. Ni šla rada, a v bajti so bili še trije. Oče je odšel v Ameriko. Po dolarje. Ni se vrnil. "Tujina ga je požrla!" je godrnjala njena mati; zraven pa je pritaknila še krepak zalogaj kletvic.

Tisti svet v mestu se ji je zdel brez duše, brez srca. Gospa zadirčna in ošabna; nikoli ni pohvalila njenega dela. Otroka, deček in deklica, sta ji tudi delala preglavice. Divjaška. Razvajena. Nobena beseda ni zalegla. Raztreščila sta veliko vazo, poslikano z vrtnicami. Kakšen plaz besed se usul nanjo! Gospa pa ji je potem od tistega bornega zaslužka odtegovala za novo vazo. Nekaj pa jo je zelo motilo. Gospod je s pogledi vse bolj visel na njej, se ji nasmihal, se obregal ob njene boke. Strah jo je bilo. Tako rada bi se vrnila domov; a materine besede,

izrečene z ostrino, da jo je kar zazeblu pri srcu, so ji branile: "Ne vračaj se! Potrpi in delaj!"

Gospod se je vse bolj smukal okoli nje. Z izbranimi pocukranimi besedami jo je še bolj begal: "Ti mi prinašaš vonj cvetočih travnikov. Odstiraš spomine na otroštvo; preživel sem ga pri babici v vaškem svetu. Nekaj dragocenega prinašaš v moj svet. Ti moja pomladna roža."

Bežala je pred njim, se mu umikala. S poželjivim pogledom ji je natresel še več razgretih besed, saj je videl, kako je zbegana: "Kakšna svežina! Poskrbel bom, da. boš v mestu lepo zaživela. Gospa boš! Velika gospa! Imela boš rožnato življenje." Njegov pogled je bil vse bolj pogled tigra. V zadregi se mu je nasmihala, besede pa so padale vanjo; vzbujale so ji prijetne občutke; tako bi se otresla revščine. Pa se je v njej vzdramil droben glasek: "Ne nasedaj njegovim besedam! Strup so!" Zmedenost se je povečala, tipala je v negotovem polmrazu. V domišljiji so se ji spletli čudoviti prividi o življenju v mestu; izgubljala se je v njih. Tisti drobn glasek v njej ni imel nobene moči več. In zgodilo se je. Ko je gospa z otrokoma odšla v toplice, se je znašla v njegovi zakonski postelji.

A že čez nekaj dni jo je obšel tesnoben občutek, sicer še bolj nejasen, vendar toliko bolj vznemirljiv. V njej zmes obupa, strahu. Pa tudi občutek nemoči. Zmedene misli so se na vso moč razsejale po njej. Jutranjih slabosti je bilo vse več. Nosečnost. Spoznanje jo je vrglo ob tla. Gospodu je med solzami šepnila: "Noseča sem!"

Njegov odgovor ji je popolnoma sesul svet. Gledal jo je, kot bi jo hotel predreti s pogledom. Še ostreje pa je udaril z besedami: "Nisem tvoj angel varuh. To je tvoja stvar. Deklina! Vaške punce počepnite kot kure!" Poklical je še gospo. S pogledi in z besedami sta tolkla po njej... Takoj mora iz hiše. Hiša ne bo zaradi nje izgubila dobrega imena. V sebi ni mogla več zadržati razočaranja in bolečine. S pridušenim krikom je med solzami bruhnila iz sebe: "Kdo mi je obljubljal rožnato življenje? Kdo me je spravil v spalnico? Ti si mi rekel, da sem tvoja pomladna roža."

"Zdaj pa še laže! Kakšno pokvarjeno bitje! Takoj iz hiše! To je najina zadnja beseda!" je gospa v divji ihti metala iz sebe.

"Saj grem! Tu pri vas je pekel! Hudič bo pa tudi vaju potipal!" Odšla je. Droben glasek v njej pa ji je spet prišepnil: "Tvoje mladosti je konec. V kaj si se žapletla? Trpka je ta šola!"

... VRNILA se je v vas. Mater je našla na postelji; moči so ji popolnoma pošle; pa še naduha jo je dajala. Po enem tednu ji je zapel navček. V njej se je zgrnila zoprna misel: "Kar priznaj! V sebi ne čutiš prave žalosti ob materini smrti. Tvoja nosečnost bi jo tako spravila s sveta; saj veš, kako je bila zagledana v nebesa." Težak občutek, pa mu je vendarle v sebi morala pritrditi. Obšla jo je nekakšna odrevenelost. Zbala se je, da ji bo prilezla do srca. Kar stresla se je ob spoznanju, da nima v nobeni roki ničesar. Le voljo do življenja in tisto bitje v sebi, ki ji ni priraslo k srcu. Zagnala se je za delom: iz tabrha v tabrh. Da ne bi opazili, kako je z njo, se je povijala. Ko pa je v sebi začutila prve rahle gibe, se je v njej nekaj prelomilo. Kot bi jo obšla nova svetloba. Z vso močjo se oklenila drobcenega življenja v sebi, začela se je nežno pogovarjati z njim, zavrgla je vse povoje.

Povila je dekletce. Drago. Sprejela jo je z odprtim srcem. A nekje v sebi je občutila tesnobo, drezal je spomin na razočaranje v mestu; stopnjevalo se je, mejilo je že na sovraštvo. S kletvicami je gospoda

in gospo pošiljala v najtemnejši kot pekla.

Ob porodu je po vasi močno vršalo, čez čas so se govornice obrusile. Veliko se je ukvarjala z dekletcem; v jerbasu jo je povsod jemala s seboj. Čas pa ji je prinašal nova razočaranja. Draga se ni razvijala tako, kot je pričakovala. Za okolico ni kazala zanimanja, namesto veselega čebljanja je premogla le nerazumljive, skoraj grobe glasove; dolgo se ni postavila na noge. Ni bila zmožna otroške razigranosti; najraje je plaho ždela v kakšnem kotičku. Začela se je trnova pot od zdravnika do zdravnika. Saj je bilo veliko dobrih nasvetov, toplih in spodbudnih besed, zdravil. Ob koncu pa si je morala priznati: Draga je drugačna, nikoli ne bo odrasla. Ob tem se je globoko v njej sprožilo nekaj ostrega, bolečega, kar ji je napravilo rano, ki se ni nikoli zacelila: sama je kriva, da je Draga taka; od začetka je ni sprejela, povijala se je, tako je stiskala drobno bitje... Bog jo je kaznoval in tudi narava. Obup bi jo skoraj ugonobil; jokala je, molila, klela, vse v eni sapi. A njena deklica Draga je ostala nora Draga.

Z delom, s pretirano skrbjo za dekletce si je poskušala skrciti pot iz obupa. S težavo se je prebijala naprej. Delala je po njivah, nabirala zdravilne rože, pletla košare,... Povsod jo je jemala s seboj. Še tisto čisto rahlo upanje, da se bo v Dragi le še kaj razjasnilo, je počasi zamrlo. Tako je bila zgodaj postarana, mladost ji je kar pobegnila...

... ČAS se je drobil naprej. Draga se je razvila v lepo dekle. Še hoja ni bila več tako mlahava. Govor je bil za spoznanje boljši. Iz velikih svetlih oči pa je ves čas silila čudna mešanica otožnosti, nekakšne vznemirljive globine, zamaknjenosti, odsotnosti. Jasnih prebliskov je bilo vse manj. Naraščalo pa je zanimanje za punčke. Če je kje uzrla otroški voziček, se ji je ves obraz raztegnil v širok nasmeh; poigrala se je z njim, zraven pa stiskala iz sebe čudne, nerazumljive besede.

Draga je bila del vasi. Če je kakšen dan niso videli, so se že vpraševali, kje tiči. Vsak dan se je spreminjala: zamišljena je bila, nemirno je s pogledom vrtala v tla pred seboj, večkrat se je zazrla v daljavo; čez čas pa je planila pokonci, kar nosilo jo je, kot da je zvrhana navdušenja. Po vasi so se spleтали glasovi: "Tudi v tej zmedeni glavi se lahko zgane ljubezen. V tistih letih je. Srce in razum pa ne delata skupaj."

Poganjali so se za delom, za življenjem. Draginih sprememb niso opazili. Še mati jih ni, tako je bila vprežena v delo. Le ob večerih je kdaj vsa zbita obsedela na klopi. Žalostno je zdrselo iz nje: "Otroštvo, mladost, zrela leta, starost! Kako je vse to bedno, siromašno! Pa še Draga! Kaj bo z njo, ko me bo pobralo?" To jo je tako stisnilo, da ni mogla zadržati pridušenega krika in solz.

... PRI Dragi je bilo vse več sprememb. Oči ji je zamaknjeno prekrila milina, glas se ji je pootročil, več besed je spravila skupaj. Potikala se je po travnikih; pogosto je dvignila roke, kot bi hotela poleteti. Iz starih krp je napravila punčko; z njo je večkrat posedala ob poteh, jo stiskala k sebi. Prikrita svetloba ji je silila v oči. Hahljala se je, prst je pritisnila na ustnice, skrivnostno je šepnila: "Živa punčka ... Živa punčka ... Moja punčka!" Nežno se je dotikala trebuha. Mati se je večkrat zazrla vanjo; zazdelo se ji je, da se spreminja, spreminja na slabše.

"O bog! Še bolj je zmedena!" se je trgalo iz nje. Ko pa se je preveč napela okoli pasu, je vaška babica Jera z grozo kriknila: "Jesus Kristus, saj ni več sama! Noseča je!" Po vasi je zavrelo; vaščani so zmajevali

z glavo. Z jeznimi glasovi so vrtali drug v drugega z vprašanjem; le kdo se je spravil na to nesrečno bitje? Kakšna nizkotnost! Kdo? Kdo? Tuhtanja ni bilo ne konca ne kraja. Novico so premlevali vsepovsod, a na nikogar se niso upali z vso gotovostjo obesiti krivde. Mati je bila čisto na tleh, izčrpana, na smrt utrujena. Kot bi se svet zavrtel okoli nje. Kdo? Kdo? To je hotela iztisniti iz Drage. Skrivnosti ni razvozlala. Draga je molčala, le hahljala se je. Materi so popustili živci. Pograbila je burkle, zamahnila je proti Dragi. Toda v njej se je spočela moč, zakadila se je v mater, stresla jo je tako silovito, kar ji ni ušla duša. Materi se je povrnila razsodnost. Objela je Drago, jo stisnila k sebi. Z ubitim glasom je kriknila: "Kdo? Kdo?"

Draga je zmajevala z glavo; čez čas se je ji zamajalo vse telo, obraz ji je spreletel zmeden smehljaj; z nerazumljivimi besedami, ki so se trgale iz nje, je med presledki s pretirano veselostjo spravila iz sebe: "Punčka ... Živa punčka ... Moja punčka!" Položila je roke na trebuh, kot bi hotela obvarovati življenje v sebi. Mati, toliko stisk in razočaranje je bilo v njej, je le zamolklo ponavljala v nedogled: "Kdo je bil? Kdo? Kdo? O, prekleti svet! Da bi ga pobrala najhujša bolezen!"

"Draga ... ne bo ... povedala! Če bi ... smrt ... bi jo ... vzela ... z ostro koso," je spregovorila Draga s prestrašenim glasom. Z rokami je spet zdrsula po životu, kot bi se hotela dotakniti bitjeca v sebi in mu pokazati, kaj čuti do njega. Mater je to osupnilo. Zbegana in zaskrbljena je zajecljala med solzami: "Ubogo, zmedeno revše! Koliko čustev in ljubezni premore v sebi! " Izgubljala se je med temnimi mislimi, ki so jo odnašale v prihodnost.

... OB KONCU marca, ko je bila narava že čisto pomladna, z vonjem po mladem zelenju, z golobjim gruljenjem in globoko sinjino neba, je Draga povila deklico. Porod je bil težak. Babica je že obupavala. Draga je bila na koncu z močmi. Pa se je vse le nekako prevesilo na boljše. Deklica je bila težka, temne polti in temnih las. Drago pa je začela kuhati vročina; blede, nekam odsotno se je nasmehnila otročku, potlej pa se pogreznila v čudno otopelost, svet okoli je ni zanimal. Potreben je bil zdravnik. Počasi počasi se je vračala iz blodnega sveta.

Medtem pa... Življenje največkrat najde pot, ki jo najmanj pričakujemo. Dragina sorodnica iz hribovskega naselja je rodila mrtvega otroka. Da bi ublažila bolečino, svoj dom pa napolnila z otroškim jokom, je bila pripravljena vzeti otroka v svojo družino. Mati je sprva kolebala; tako razbita je bila v sebi. Po vsem razmišljanju se ji je to zazdela prava rešilna bilka. V kmečkem domu, kjer sta že dve deklici, bo njena rast povsem drugačna kot v bajti, ki od starosti že leze vase. Njej pa tudi smrt diha za vrat; pogosto začuti njen leden dih. Toda, v njej so se zganila mehka čustva: to bitje, v izbo je prineslo več svetlobe, radosti, pa se ga hoče odkrižati. A že je trdo udarilo iz nje: "Tristo vragov! Dovolj je križev in težav! Vse življenje se že peham z njimi. Naj dobi otroče varen dom! Draga ji ne more dati ničesar." Z molitvijo, s solzami in toplo mislijo je dekletce pospremila na pot.

Draga se je počasi prebujala iz temačnega poporodnega časa. Začudeno se je ozirala po izbi, s slabotnim glasom je spraševala: "Moja deklica?... Moja deklica?" Mati jo je pogledovala otožno in začudeno, kot bi jo njeno vprašanje presenetilo. Kako ji naj pove? Kako jo naj potolaži? Resnice v svoji zmedenosti ne bo dojela. Nobenega odgovora ni imela pripravljenega. Draga pa je bila vsa iz

sebe, na jok ji je šlo. Na ustih se ji je nabirala pena. Obraz je bil ves stisnjen. Mati je bleknila besede, ki so ji prišle na pamet, ne da bi vedela, odkod so se vzele: "Lisica jo je vzela! Lisica!"

Draga se je zamajala; oči so se napolnile z obupom, kazalo je, da se bo spet izgubila v tisti svoj zamegljeni svet. Drgetala je, ko je rinila iz sebe: "Lisica jo je vzela...Lisica jo je vzela." Zavreščala je. Vreščanje se je stopnjevalo. Čez čas je obsedela z razmršenimi lasmi, z rokami, sklenjenimi okrog kolen. Iz te globoke neboljenosti se dolgo ni mogla iztrgati. Njen obraz je bil izpit, posut z rdečimi lisami; bleda sled prejšnje lepote. Postarana. Zaradi joka in ihtenja so se ji na vekah prepletale modrikaste žilice. V ugaslih očeh pa je vse bolj odseval obup. Potikala se je okoli doma; cvetja, ki ga je pred porodom tako rada negovala, ni trpela; osmukala je vse vrtnice, poščipala na geljne, zمندrala lilije. Ves čas je šepetala: "Lisica vzela ... Lisica vzela."

Potem pa se je vse bolj oddaljevala od hiške. Tavala je po hostah, se spotikala po ozkih stezicah, nekaj časa prepevala, potlej pa spet ihtela. Iskala je svojo deklenco in jo klicala z raskavim glasom: "Punčka moja!...Punčka moja. . . " Bila je kot jetnica, ki se vrti v začaranem krogu, a se ne izmota iz njega. Ko je ugašala zadnja luč večera, se je vračala. Vaščani so prigovarjali materi: "V zavod jo boš morala spraviti. Preveč je to za tvoja leta. Na koncu si z močmi." Začutila je solze, a jokati ni mogla. Tako tesno ji je bilo pri srcu. Branjevka iz vasi pa ji je prenesla novico: gospod in gospa iz mesta, kjer je služila, sta se v visoki starosti zastrupila z gobami. Kakršno življenje, takšna smrt, se je skoraj veselo stegnilo po njej. A se je že v naslednjem hipu zdrznila; le takih maščevalnih misli nikar; narava je napravila svoje.

Draga pa se je vse bolj oddaljevala od matere. Z njo skoraj ni več spregovorila. Sem in tja je le skrivnostno mrmrala: "Živa punčka ... Lisica vzela ... Ti si kriva ... Ti! " Bila je tako polna sovraštva., da je mater grobo porinila v kot. Materi je bilo, kot bi jo udarila po srcu. Vse bolj jo je začel gnjaviti notranji glas, da je krivda na njeni strani. Poskušala ga je utišati, a vedno znova se je še z večjo močjo raztegnil po njej. Vasica je obe opazovala s sočutjem. Marsikomu se je solza utrnila v očeh. A deklinčin oče je bil še vedno skrivnost. Draga je bila vse bolj obsedena z iskanjem. Zadnje čase se je najraje potikala ob močvirju, zaraščenim z ostrimi travami.

April se je začel z dežjem. Blag pomladni dežek se je vse bolj krepil, prenehati pa ni hotel. Piš s severa je s seboj privlekel težke deževne oblake, zaletaval se je med drevjem, kjer so se kazali prvi brstiči. Povsod mlakuže, zemlja pa preveč napojena, tudi v močvirju se je močno dvignila blatna brozga. Ptice, ki so se spreletavale nad tršjem, so s svojimi zateglimi glasovi dolino še bolj potiskale v sivino, potopljena je bila v meglo. Taka je bila, kot bi jokala. Draga se za to ni zmenila. Vsak dan se je podajala na pot. Mati jo je hotela za vsako ceno zadržati. Draga jo je le grobo odrinila. Z jezo je iztisnila: "Lisica ... jo ... je ... vzela. Ti ... Ti kriva!"

Pod večer se ni vrnila. Mati je odšla v vas po pomoč. Šli so jo iskat. Najprej so se lotili močvirja. Ni bilo treba dolgo iskati. Le nekaj korakov od poti je na močvirski travi visela Dragina jopa. Hoja je bila nevarna. Vsak korak se je globoko udiral. Kmalu jim je zastal dih. Nedaleč stran so bili po blatni brozgi razpletene Dragini lasje. Blato jo je pogoltnilo.

... NJENA smrt je pretresla vaščane. Spet se je z vso ostrino zarezalo

vprašanje: kdo je kriv za vse to? Kdo? Skrivnosti niso razvozjali. Odnos jo je s seboj. Spomin na noro Drago pa je ostal.

Dolgo se je govorilo, da se v pomladnih nočeh med močvirskimi travami zgamejo čudni glasovi. Raskavi. Otožni. Prestrašeni. Kot bi Draga klicala svojo punčko.

Skrivnost pa je kot mreža; ena nit se strga, pa cela razpade. Tako je bilo tudi z Dragino skrivnostjo. Dobrih dvajset let je minilo od tistega deževnega dne, ko je Drago pogoltnilo blato. V vasico se je nepričakovano vrnil Grmov Dominik. Nihče se ga ni razveselil, še lastna mati ne. Niso ga imeli v čisljih. Bežal je pred delom kot hudič pred križem. Pri vsaki neumnosti, pri vsakem tepežu je bil zraven. Dekleta so se ga otepala. A nenadoma ga je potegnilo v tujino, kot bi ga odpihnil veter, kot bi bežal. Le kaj bo počel tam, so premlevali vaščani. Sled za njim je kar nekam poniknila. Zvedavo so ga pogledovali, ko se je po toliko letih vrnil, postaran, izsušen, a s polnimi usti hvale o bogastvu, ki si ga je pridobil. Niso mu povsem verjeli, njegova zunanja podoba je bila zelo klavrna. Vozil se je s staro razmajano kripo, ropotala je kot tank. Dominik je najraje visel za šankom, kjer se je vrtelo prikupno dekletce. Izžarevalo je razigranost, vedrino.

“Kako se taka lepota znajde v tem zakotju?” je vrtal z besedami.

“Kaj ne veš? Pa kako boš vedel? Po tujini si se klatil. Hčerka nore Drage je; lepa je, kot je bila mama, a pametna.”

Ob teh besedah se je prišlek zdrznil, prebledel, lovil je sapo, hotel je nekaj spraviti iz sebe. Nerazločno je mlal med ustnicami: “Če boš povedala, te bo smrt vzela z ostro koso...” Krčma je utihnila. Nekje so že slišali te besede. Dominik se je zakrohotal, planil je iz krčme, divje pognal svojo staro kripo. Ni prišel daleč. Silovito je treščil v topol ob močvirju, kjer je blato pogoltnilo Drago. Avto se je vžgal, ostalo je le zoglenelo truplo. Med ljudmi pa šepet, da je Dragina skrivnost odkrita. Na tem mestu je pogosto utripala sveča; med močvirskimi travami pa so še zganili zategli, raskavi, prestrašeni glasovi.

Marica Škorjanec ČIKA SAVA

Nenadoma je postala nedelja. To sem ugotovila, ko sem z domačega praga zagledala skladovnice koles okrog cerkve in zaslišala pridušeno petje in orgljanje.

Sonce je že dozorevalo kot velikanska rumena buča, ko so se po maši ljudje zbrali na malem vaškem trgu in poslušali občinsko oznanilo. Občinski sluga je z okna v prvem nadstropju šole poročal o vseh pomembnih dogodkih. Pogovorili so se še o tem in onem, nekateri so zavili v gostilno na kislju, bolj ugledni kmetje pa na golaž ali četrtinko belega ali pa so si privoščili celo telečjo pečenko. Ženske z otroki so se najprej razkropile po zaogradih proti bližnjim vasem, ki so spadale v našo faro.

Nedelja se mi je zdela vedno nekam čistiljšiva, tako kot gospod doktor z zlato verižico na prsih med kmeti v delovnih oblekah. Kokoši, ki so se sicer brezbrizno pasle po trati okrog cerkve, so se ob nedeljah preplašene poskrile, in če je katera pokazala kljun prek ograje, je takoj zmedeno odkokodakala na varno.

Šele okrog poldneva se je vse umirilo, ostala je le pohojena trata

in sledovi koles v prahu. Že smo stali na pragu, stric, obe teti, mama in jaz, vsi v prazničnih oblekah, pripravljeni na odhod. Meni so med redke, kratke lase pritrdili velikega belega metulja – pentljo iz prozornega organdija. Odpravljali smo se na pot, najprej na kolodvor, potem pa z vlakom v daljno Mursko Soboto. V meni je vse vriskalo od pričakovanja, saj še nikoli nisem videla vseh čudes, ki so jih kazali na prekmurskem tednu. Pot do postaje se je vila med njivami, tekla sem, samo da bi prišla prva na vlak. Že se je rdeče zasvetila streha nove samostanske šole in bili smo na cilju. Vlak je vriskal za bližnjim grmovjem, kaj, če bi ga zamudili! Na kolodvoru nas je pričakal atek, dvignil me je v naročje in me poljubil. To se je zgodilo malokdaj, saj smo se le redko videli.

Komaj sem se dobro namestila ob oknu, komaj je vlak nekajkrat zasopihal, že je bilo čudovite vožnje konec. Izstopili smo. Kolodvor je bil okrašen s pisanimi venci. Vse mesto se je gibalo med zelenjem, zastavicami in mlaji. Krčevito sem stiskala atekovo roko, bala sem se, da bi se izgubila, saj so se vsepovsod prerivali odrasli in otroci.

Dečki so piskali na lesene piščalke, brlizgali na lončene peteline, nekateri so nosili na vrvicah rdeče balone. Dišalo je po klobasah, ki jih je kar zunaj pred nekim zidom kuhal možak z belo kapo, strgal je hren in vabil mimoidoče, na stojnicah so ponujali pisane lectove konjičke, z belimi rožicami okrašene ure in srca z ogledalci in lističi, na katerih so bile pesmice.

Nič se nismo ustavljali, ampak tam na travniku je vabil vrtiljak, godba je igrala, otroci in odrasli pa so pravkar zajahali peteline in konje, in že jih je odneslo nekam visoko proti nebu. O, tudi jaz bi se rada tako vozila, vendar so mi rekli, da sem še premajhna. Zaustavili smo se pred streliščem. Kdor je zadel v tarčo, je dobil veliko prašička! Atek in stric nista poskušala sreče, najbrž nista znala dobro streljati. Smešno oblečen možic s čako na glavi se je postavljal na glavo pred visokim odrom in vabil na tobogan. Gruča ljudi je stala okrog, vendar niso čakali, da bi prišli na vrsto, le gledali so in se hrupno smejali. Sprva nisem vedela, zakaj. Prerinila sem se skozi množico in pogledala navzgor. Čisto na vrhu je stala debela ženska v pisanem, nabranem krilu. Nenadoma se je potočila po gladkem strmem žlebu navzdol. Nad glavo so se ji razcvetele vse janke, kot bi veter zapihal med cvetočim makom. Vse se je prelivalo, rdeče krilo, spodnjice z rdečimi zobci in dolge bele hlače, obšite s čipkami. Že se je znašla spodaj, za hip je kot kokoš občepela na tleh, da si je poravnala obleko, potem pa na hitro izginila v gneči.

Stopili smo v čudežno dvorano ogledal. Vsako je kazalo drugačno podobo, nekatera so nas naredila majhne in debele, druga velike in spotegnjene, da smo se koma j razpoznali. Šlo mi je na jok, ker smo bili vsi tako spačeni in grdi, da nisem več vedela, kakšna sem v resnici. Mamo je začela boleti glava, atek pa je na skrivaj prešteval denar.

Na trgu pod lipami so se gnetli otroci v dveh gručah, ena se je zgrinjala okrog sladoledarjevega vozička. Belo oblečeni moški z visoko belo kapo je delil otrokom skromne lopatke rumenega in rožnatega sladoleda. Skupinica umazanih dečkov, ki niso imeli denarja, je iz varne bližine prepevala:

»Sladoled, turški med,
skopi ded,
za en dinar petdeset!«

Po dolgem čakanju sem tudi jaz dobila vrečko z mrvico rumenega sladoleda. Umaknila sem se v drugo skupino. Tam se je gnetla množica otrok in odraslih in na ves glas vzklikala. V sredi kroga je stal velikan, oblečen samo v rdeče hlače do kolen. Ni bil samo velik in debel, razkazoval je svojo moč. Dvigal je uteži, najprej manjše, potem pa vedno večje in težje. Povabil je tudi gledalce, naj poskusijo, vendar nobeden ni mogel dvigniti niti najmanjše. Vzel je kos železa in ga ukrivil, da je iz njega nastala podkev, in to je bilo videti dokaj preprosto, zato so poskušali tudi močni kmečki fantje, vendar zaman. Velikan je ves čas nekaj momljal, a ni govoril po naše. Otroci se ga niso bali, skakali so okrog njega in ga klicali: »Čika Sava, čika Sava!« Takrat pa je zagrabil najmanjšega dečka in ga dvignil visoko v zrak. Kaj če ga bo raztrgal in pojedel? sem pomislila. Čika Sava je bil podoben velikanu v moji knjigi pravljic, in ta je bil zares zelo hudoben! A čika Sava je dvignil fanta kar z eno roko, ga vrgel v zrak in ga spet ujel. Otrok pa se je oklenil njegovih črnih brk in oba sta se smejala. Čika Sava se je na ves glas krohotal in pri tem kazal velike bele zobe, zdelo se mi je, da jih ima najmanj sto. Pot mu je lil po zariplem obrazu, drobna deklica pa je hodila v krogu med gledalci in v kapo zbirala drobiž.

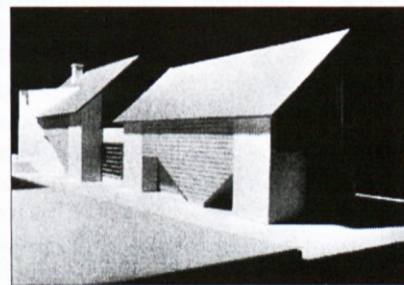
Svoj sladoleđ sem lizala čisto počasi, da bi dalj časa trajal, saj sem le redko dobila tako dobroto. Ko sem se prerinila že čisto blizu čiku Savi, mi je neki fant v modri majici zbil iz rok sladoleđ. Vrečka se je prevrnila na tleh in od mojega sladoleđ je v prahu ostala samo lužica. Na ves glas sem zajokala. Takrat je čika Sava izpustil svoje kladivo, se sklonil, me dvignil v naročje in pretrgal sklenjeni krog »slavnega občinstva«. V dveh skokih je bil pri sladoleđarju. Takoj je prišel na vrsto, čeprav je moral atek prej precej dolgo čakati. On pač ni bil čika Sava! Dobila sem sploh največji sladoleđ, celo grudo rožnate in rumene sladkosti! Čika Sava me je pritisnil k svojemu potnemu obrazu in me poljubil, da je glasno cmoknilo. Nenadoma sem bila največja v vsej množici. Z obema rokama sem se oklenila mišičastega vratu, nič več se ga nisem bala.

»Hvala lepa, čika Sava!«

»Dobro, dobro, ajde, mala, do vidjenja!«

Čika Sava res ni bil tako lep kot moj atek, a bil je velik in močan, prijazen in najbrž tudi zelo bogat. Tako sem vsaj takrat mislila in želela sem, da bi bil tudi atek tak.

Kadar zacveto kostanji z velikimi pokončnimi grozdi, se spomnim tiste nedelje. Vsak izmed drobnih rdeče-rumenih cvetov je podoben sladoleđu, ki mi ga je na prekmurskem sejmu kupil moj prijatelj, čika Sava. Prav sedaj so z drobnimi kostanjevimi cvetki posute vse poti.

Zlatko Topčić
Prevod: **Barica Smole**

MORA

(Odlomek iz romana)

SLIKA A 5

ZLATKO TOPČIĆ, rojen leta 1955 v Sarajevu, pravnik, je dramatik in pisatelj, scenarist, glavni in odgovorni urednik časopisa Slovo ter generalni sekretar Društva pisateljev Bosne in Hercegovine. Za svoje drame in romane je prejel številne bosansko-hercegovaške književne nagrade. Objavil je zbirke zgodb Življenjsko vprašanje, Fantastične pripovedi, Ptica iz druge jate, Bogomilske legende, Izbrane zgodbe, romane Človek od nikoder, Kulin, Mora, drame Kolaps, Refugees, Kako Musa odira kozla, Kulin ban. Mnoge od njih so bile uprizorjene v gledališču ali predvajane na radiu ter tiskane v knjigah (Kolaps, Refugees, Drame). Njegova dela so prevedena v angleščino, italijanščino, češčino, turščino in nemščino ter objavljena v več antologijah.

Objavljeni odlomek je iz romana Mora (Košmar, 1997), ki je prejel najbolj prestižno bosansko-hercegovaško književno nagrado letna nagrada Društva pisateljev Bosne in Hercegovine za najboljšo knjigo, objavljeno leta 1997. Prevod romana bo letos izšel pri založbi Goga.

Pustil bi si rasti brado, gosto in dolgo, takšno, kot jo mora nositi vojvoda, vendar ... si je ne bo. Z brado mu ne gre. Samo puhec raste, kot devici, redek, tanek, rdečkast, kot na koruznem storžu. Potreboval bi brado, bila bi znamenje, vzbujala bi strah, za obrambo bi mu bila. Česa vsega ni storil od tistega malo, kar se storiti da! Trikrat dnevno se je bril, saj pravijo – ko bi le bilo res – da zanalašč bolj raste, če jo večkrat obrijemo; vtiral si je žganje v lice, ker pravijo – pa spet ni res – da se na ta način hrani in iz puha nastanejo močne, čvrste dlake. Klofutal se je po obrazu, se masiral krožno in polkrožno v smeri urinih kazalcev in v smeri proti zahodu, pritiskal je s prstnimi blazinicami ... Pa nič. Zdravilna zelišča? Čaji iz mladih kopriv? Tople kopeli?! Meta?! Kamilica?! Tudi to ni pomagalo. Kocine so ostale tanke, kodraste, zvite kot kobra pred piščaljo, redke ...

Zato je bil vedno skrbno obrit, gladkega obraza, tako gladkega kot otroška ritka. Prav tako skrbno obriti so bili vsi njegovi podrejeni. Če so komu pognali brki, je skupil izredno dežurstvo, dvojno stražo, ukinjen mu je bil počitek, moral je na prvo bojno črto, v rov.

Pustil si je rasti brado en teden, pa dva, poskušal je, opravičeval se je, da mu vojna ne pušča nobenega časa, ogledoval se je v ogledalu, gladil kocine, jih česal zdaj na eno, zdaj na drugo stran, enkrat na prečo, drugič razmršeno, ampak iz desetih kocin se ne da narediti človeške brade, ki bi morala vzbujati strah, ne pa posmeha. Pa vendar, kakšen pa je četnik brez brade, in za povrh še vojvoda! Enkrat je puščal brado ves mesec, britve – tiste, ki jo menja za veliko noč – niti v roke ni vzel, pa se mu je zazdelo, da dobiva tisto, kar je pod nosom, naposled neko obliko. Namazal se je z orehovim oljem, da se je svetil sleherni puhek. Šel je med ljudi, svetlih lic in temne brade, nastavljal se jim je, hotel je oceno, gledal jim je naravnost v oči, da bi videl, kaj mislijo o njegovem okrasu, gledal je in gledal in je videl smrtno resne obraze; o porogu ni bilo niti sledu. Opazoval se je v izložbah, in kadar se je približal steklu, je videl, da je brada že kar zrasla, da je močna, resna, prava moška, vojvodska brada. Postala je ena izmed brad modrosti. Gladil je brke, posvaljal je pet, šest kocin v pramen in bil podoben tistemu slikarju, ki je slikal razlite ure po puščavi. Hodil je med ženskami po tržnici in se važil, ker je vedel, da je dobra partija: bil je mlad, lep, na položaju, pameten, imel je tri stanovanja, štiri avtomobile, vzbujal je strah in trepet, pa še brado je imel ... One pa so se nasmihale, povešale pogled, si šepetale, se dregale s komolci, ko je šel mimo.

Trud je bil torej nagrajen, na dekliškem obrazu je pognala brada. Vedel je, da ni ravno takšna, kot jo imajo vladike, takšna, kot jo imajo popi pa je že bila; ni bila ravno vojvodska, četniška pa je bila zagotovo. Veselil se je brade, ampak brada zahteva nego, drugače se razcveti kot bezeg. Zato jo je ponoči treba zavijati v cunje, zjutraj pa razčesati s trozobimi vilicami. Vendar njemu to ni bilo odveč, vse, kar se tiče brade, je delal z veseljem.

Nekoč je neki Fadilj, ujetnik, prišel k njemu v štab, da bi mu očistil škornje. Ustrašil se je revež množice četnikov okrog sebe, roke so mu drhtele, škornji so mu padli na tla, vendar je molčal, posilni, loščil

je škornje, zdaj s krtačo za loščenje, zdaj z ono za mazanje.

– Povej mi prosm, vojvoda, so dobr spucan? – je vprašal Fadilj in si s kazalcem potisnil očala višje na nos.

– Ne, – je rekel vojvoda, – dokler se ne bom videl v njih, niso. Drugim se je zdelo to smešno in so se smejali.

Fadilj je mazal in loščil, loščil in mazal, nanašal sloj za slojem, škornji so vzhajali, nabrekli od moči in lepote, postali so bolj novi, kot so kdaj koli bili.

– Prosm vojvoda, da se pugljedaš, – je končno rekel Fadilj.

Vojvoda je vzel škornje, jih vzdignil, pogledal malo njih, malo Fadilja, videl je strah v njegovih očeh in svoje oči na škornjih, usmilil se je – saj je vendar tudi četnik človek – in mu velikodušno rekel:

– Dobro, Šiptar, lahko neseš svoje kosti drugam.

Ta, vesel, da je ostal živ, bi ga najraje poljubil, srce mu je vriskalo od sreče, dobil je novo dovoljenje, da diha, ni vedel, kako bi mu povrnil dobroto.

(Vendar je treba vedeti, da Bog nima rad pretiravanj).

Gledal je Fadilj vojvodo, ampak namesto da bi šel, je mencil, ali bi mu kaj rekel ali bi bil raje tiho.

– Vojvoda, – je rekel naposled Fadilj ponižno, ljubeznivo in prisrčno, zvit v dve gubi, da bi bil ja manjši pred njim, da bi bil nikakršen, čisto majcen. – Te prosm, da se obrišeš po obrazu, pod nosom se ti je kremca mal razmazala ...

V sobi je nastala grobna tišina. Možje so vzdrteli, vsi, do zadnjega. Vojvoda je vstal in se zamajal. Pograbil je ogledalo, se pogladil z roko po bradi, s tistimi tremi prsti se je pogladil. Četniki so se razmaknili, skočili na noge, nekaj se je imelo zgoditi. Vojvoda je, rdeč kot rak, zgrabil pištolo in trikrat ustrelil v oči, ki so ga – zmedene, otroške, čiste – videle kot poslednjo podobo tega sveta.

Naslednjega dne je šel Aco v štab obrit, urejen, čist. Nihče več ni nosil brade, kajti vedno je obstajala možnost, da bi bila brada v njegovi navzočnosti razumljena kot posmeh in izziv. Vendar so si to zgodbo potihoma pripovedovali, krožila je od ust do ust, ta zgodba o moškem, ki je bil ob glavo zaradi desetih zajebanih kocin in pomanjkanja občutka za to, da se ne sme pretiravati z ničimer, posebno pa ne z ljubeznivostjo do četnikov.

SLIKA B6

Urzi čaj je dobro del očetovi prostati in zato ga je pil z velikimi požirki, tako kot da ga krade nekemu, ki mu diha za vrat in je enako žejen in željan življenja.

– Predolgo si se zadržal, – je godrnjal oče v odmoru med dvema požirkoma, pihajoč v čaj, kot bi razpihoval šibak ogenjček. – Kje si pa bil? Si srečal koga, ki ga poznam? Ti je kdo naročil pozdrave zame?

– Nihče, je rekel Adi.

– Kje pa si potem bil tako dolgo? Skrbelo me je zate. Koga pa bo skrbelo, če ne mene, tvojega očeta?

– Prišel sem, ker sem želel priti.

– Včasih te pa res nič ne razumem, – je rekel oče vzdihovaje, zaskrbljeno.

– Človek je živ, dokler ima željo, da živi, potem je pa mrtev, – je rekel sin.

– Opa, to pa ni res, – je zamahnil z roko oče, ker je v teh besedah prepoznal žalitev. – Če bi to bilo res, bi jaz že davno, davno ležal pri

moji Sabaheti na Barah. Bi mar umiralo toliko mladih, tistih, ki še vedo ne, da je življenje v bistvu le velika napaka, na katero molče pristajamo?

– Oče, včeraj si praznoval sto petdeseti rojstni dan, – je rekel sin.
– Zdaj je to lahko reči.

– Dvesto petdeseti ... zate je to veliko, zame preveč. Koliko trpljenja, koliko muk, koliko hrupa okrog ničesar. Pravzaprav se čudim, da nisem bolj star, ko pa se toliko spominjam. O življenju bi lahko napisal knjigo.

– Za mano je težak dan, – je rekel sin utrujeno, vendar ga oče ni več slišal. Zaspal je.

Sin je lupil krompir, potem je odprl konzervo. Vanj je butnil neprijeten vonj plina; tistega potrpežljivega, ki leta in leta čaka, tistega, zaradi katerega so konzerve okrogle in ki ga spominja na očetove vetrove. Na vetrove? Na tajfun Lolita! Na sladkast zadah po trohnobi. Nasmegal se je šali. Oče je zares spuščal orkane, posebno med spanjem in to je bil najpogostejši znak, da se prebuja, da se vrača na ta svet, da je živ.

– Kaj ... kaj je bilo ... sin ... kaj je bilo ... je takrat zaspano momljal oče.

– Nič, nič, spi, stari.

– Nekaj je ... počilo... granata ... Greva v klet?

– Ja, pa res granata ... iz tvoje riti. Samo prdnil si, stari. Kar spi.

Stari meh je neprestano spuščal vetrove. Če je bil buden, se je tega veselil kot otrok, dolgo se je smejal in se hvalil s svojim smradom, edino preostalo močjo.

– Viš, to je dobra prebava, hvala Bogu, – je pravil. Ko je človek toliko star kot jaz, je vesel, če vsaj rit dela, kot je treba.

Navadil se je, bilo mu je vseeno, celo malo čudno se mu je zdelo, če ni spuščal plinov, ker je to povzročalo nove valove očetovih dolgočasnih pripomb in zaskrbljenosti nad tem; kajti to je bilo edino, kar je v njem ostalo zdravo, celo, edino, čemur leta niso bila kos. Seveda mu je bilo nerodno, kadar je oče spuščal pred gosti, saj njegovi vetrovi niso bili tiste vrste, ki jih je mogoče ignorirati. Zapirali so sapo, zaradi njih so se oči zasolzile in zato so zahtevali komentar, pojasnila in jasno distanciranje. Posebno nevarno je bilo, kadar so prišli gosti. Takrat je oče vstal, da bi jih prijazno pozdravil, do tedaj zamašena telesna duplina se je sprostila, veter je pripihal do izhoda, ker pa je bil le – ta zaprt, zaklenjen, se je vrnil v globino črevesja, kjer je klokotalo in žvižgalo, vzel je zalet in planil na svobodo ob zvonki melodiji praznjenja. Zaman ga je opominjal, opozarjal, prepričeval, da od človeka njegove starosti nihče ne pričakuje vljudnosti in svečanega sprejema, pa tudi ne slovesa, oče je le nejevoljno sprejel njegove argumente, obljubljal, ... pa je bilo vse zaman, na obljube je pozabil ob prvi priložnosti. Vse bolj je bil prepričan, da to počne namenoma, iz hudobije, zlobe, maščevanja, da je to edini način, s katerim sina ločuje od družbe in ga ohrani samo za sebe, za sužnja svoje starosti.

– Sem ti povedal, da je prišla Ružica? – je vprašal oče, prebujen zaradi hrupa pod odejo.

– Zdajle si mi povedal, – je rekel sin.

– Mojbog, vse bolj pozabljam. Veš, ni me strah smrti, strah me je bolezni, norosti. Smrti se še veselim.

– In?

– Lahko se spomnim vsega iz mladosti, maturitetne noči in nogometne tekme, kaj sem pa danes kosil, tega pa ne. Starost je žalost!

– Danes še nisi kosil, šele poldne je, – je rekel Adi.

– To pravim figurativno, sin moj, vem, da še nisem kosil. Da vsaj ne bi jedel, ne danes ne nikoli več, da bi se vsaj z grižljajem zadušil.

Adi je pospešil gibe, tako se je branil pred očetovim brezčutnim dolgočasenjem.

– Praviš ... oče ... da Ružica?

– Ružica pravi, da je danes klicala Alma. Pozdravlja mene in tebe, tebe še ljubi, pravi, da si je našla novo službo, znašla se je, prosi te, da se paziš in naj te ne skrbi zanjo. Sprašuje, ali smo dobili paket, jaz pa sem povedal, da ga nismo in da crkujemo ... od lakote ...

– Zaradi česa pa potem prdiš?

– Pravi, da bo kmalu spet poklicala.

– Je rekla kdaj?

– V petek ... se mi zdi, da v petek ...

– Mojbog, oče ...

Oče je sramežljivo povetil pogled; bil je videti kot otrok; zares je bil njegov velik, star, razvajen otrok.

– Rekla je še ... da te ... še zmeraj ... ljubi, – je rekel stari.

Sin ni rekel ničesar, vendar je oče na njegovem obrazu videl drhtenje, podobno nasmehu.

– Zakaj pa ne kliče večkrat, to pa ni povedala, pa tudi ne, zakaj piše tako na kratko in poredko, – je navrgel oče in ugasnil Adijev nasmeh.

– Menda je to tam drago in ni več inženirka ... ampak francoska sobarica ...

– Mislil sem, da spiš, stari, – je rekel sin.

– Človek ne sme prespati življenja, – je odvrnil oče. – To je najslabše, kar se mu lahko zgodi.

MARKO MUŠIČ
arhitekt

DOM KULTURE, BITOLA (projekti in realizacija 1971–1982)
SPOMINSKI DOM, KULTURNI CENTER, KOLAŠIN (projekti in realizacija 1970–1975)

Ivan Gregorčič

INFLACIJA DUHA JE VELIKA, TODA NIKJER JE NE MERIJO

Beseda na svečani akademiji ob kulturnem prazniku

Prav lepo pozdravljeni, prijatelji v kulturi, vsi, od zadnjih do prvih vrst, tisti na osvetljenem odru in tisti v skrivnostnem zakulisju za odrom; pozdravljeni na predvečer slovenskega kulturnega praznika.

Ko je človek povabljen k slavnostni besedi ob prazničnih trenutkih, je vedno v zadregi, kako uglasiti struno svoje besede: ali na visoko slovesnost potrkanja prazničnih zvonov ali na struno delavniške vsakdanjosti, ki je gledana z neprazničnimi očmi lahko tudi precej sivo monotona, žalostna ali celo depresivna.

Tradicija žlahtne slovenske kulturne misli od Trubarja preko Linhartarja, Prešerna, Levstika, Cankarja, Kocbeka do Kmecla in Jančarja mi narekuje delavniški pogled; takega pa mi narekujejo predvsem lastno oko, čas in svet, v katerem živim in ga opazujem.

Že prva ugotovitev o tem času v globalnem svetu je močno depresivna: živimo na svetu, ki je globalno miniran in globalno eksploziven; bolj kot kadar koli v zgodovini.

Žalost vzbujajoč je odgovor na vprašanje, v kateri kulturi se je človeštvo od pamtiveka pa do danes najbolj izpopolnilo, kajti odgovor se najbrž glasi: v kulturi uničevanja, v kulturi ubijanja. Ali drugače povedano: v tem smislu – se zdi – človeštvo kulturno ni napredovalo niti za milimeter. Kajti bogovi vojne tudi danes ne mirujejo niti minuto, ob tem da so postoterili, potisočeri svojo moč. Še več: bogovi vojne imajo svojo »kulturno« podružnico tudi v tovarni saj (ne sanj) – v filmski industriji, ki med drugim goji in živi tudi od kulta ubijanja, pravzaprav od človeškega paradoksa: ljudje – gledalci govorijo o miru, govorijo proti nasilju, uživajo pa v krvi na filmskem platnu ali televizijskem ekranu, dokler se jim dogodki s filmskih in televizijskih ekranov ne začno uresničevati v realnem svetu.

Svoboda in demokracija sta najbolj zlorabljeni besedi današnjega časa! Za fasado ogroženosti teh dveh vrednot se razrašča kultura moči brez moralnega korektiva, kultura moči, ki se trenutno napaja iz ljubezni ne do človeka, ampak do nafte; in ta moč sama določa – seveda s stališča svojega interesa – kaj svoboda in demokracija sta. V imenu ljubezni do nafte (ali kakšne podobne svoje egoistične »vrednote«) mirno ustoličiš diktatorja, da ga potem, ko zraste tudi čez tvojo glavo, pod parolo svobode in demokracije, v resnici pa v imenu taiste »ljubezni« do nafte, odstavljajš za ceno nedolžnih človeških življenj, ki nimajo nobene cene; še več: za ceno človeških žrtev, ki jih navidez sploh ni, saj jih ni kazal noben televizijski ekran. Česar pa ni na ekranu, danes tudi v resnici ni!

Prav oči mi zraste podoba noja z glavo v puščavskem pesku; v pesku vseh puščav sodobnega duha, ki meri svet le s sebi priliegajočim se vatlom.

Demokracija in svoboda, ki ju krojijo močni po meri interesov svojih velikih in nikoli dovolj velikih teles, sta karikatura svobode in demokracije, sta karikatura kulture.

Še milijone svetlobnih let daleč se zdi do uresničitve tvoje vizije sveta, dragi France Prešeren, povedane v nekaj verzih, v nekaj besedah:

*Žive naj vsi narodi,
ki hrepene dočakat dan,
da koder sonce hodi,
prepir iz sveta bo pregnan ...*

Kajti ni nujno, da imajo tisti, ki imajo moč, tudi modrost.

In gorje nam, če je nimajo.

Svetu ne vladata ne razum in ne srce, ampak pohlep, pohlep po denarju, moči in slavi. Denar še nikoli ni bil tako sveta vladar, kot je danes, kajti paradigma »krasnega novega sveta« je zamenjala paradigmo stare častitljive dame Evrope oz. bolje rečeno: njene tisočletne kulture. Zavladala je paradigma več, več in še več, za vsako ceno! In v tem pohlepu veliki in mogočni »krasni nori svet« – spet vidim podobo noja, zdaj z glavo v lastnih odpadkih – noče videti, kako se krušijo velike gmote ledenih gora na severnem in južnem tečaju, noče videti, da bo utonil v slepem tehnološkem napredku, izgubljen v lastni puščavi, ker raje podpisuje oborožitvene programe kot ekološke protokole. Ker raje žrtvuje zeleno vejo lastnega bivanja, samo da ostane prvi na top lestvici sveta.

V slepečem zunanjem blišču, v medijski veselici ne vidi ali noče videti, da je svet že skoraj ušel s tečajev; noče videti ne resnične ozonske luknje ne ozonske luknje duha sodobnega sveta, ki se neusmiljeno širi kot duhovno kloniranje v obliki marketinške kulture hitrega užitka in učinka.

Odnosi med ljudmi, narodi, državami, civilizacijami so ključni problemi sodobnega sveta, ki jih ni moč rešiti ne s silo in ne s sodobno tehnologijo. Ves tehnološki napredek, npr. na področju telekomunikacij, ne povečuje kakovosti odnosov, ampak le količino in hitrost; toda kaj je vse to brez pristnega in globokega pogleda v oči, ki pove več kot na tone izblebetanih besed.

Duhovna inflacija sodobnega sveta je velika, toda žal je nikjer ne merijo. Merijo le materialni dobiček, kajti mehanizem delovanja »krasnega novega sveta« je zgrajen na principu začarane spirale diktata le tovrstnega dobička, tako na resničnih poljih in plantažah kot na poljih kulture. Toda cena tega dobička gotovo ne bo majhna, a ne ve se še točno, kdo, kdaj in kako jo bo plačal!

Obstoječi mehanizem širi poplavo kulturne plaže. Princip džungelske tekme pač narekuje take proizvode kulture, ki igrajo na prvo žogo uspeha z ustvarjanjem vedno bolj kričavih, šokantnih in fascinantnih pozunanjenih podob, da lahko razburkajo vse bolj razvajene, a hkrati vse bolj otopele človeške čute. Zdi se, da se plast resnično senzibilnih ustvarjalcev in odjemalcev tanjša kot ozonska plast in da oboji vse bolj živijo nekje na robu zanimanja, nekje na severnem ali na južnem tečaju »modrega« planeta. V tekmih za mesta na kulturnih top lestvicah sveta zmagujeta forma in »imidž« nad notranjo težo, lupina nad vsebino.

Ker se kultura duhovnega dobička še ni rodila.

Pokazatelj obstoja posameznika ni več: »Mislim, torej sem«, ampak: »Tekmujem, torej sem«.

Si lahko predstavljate najbolj zanikrno zabavno TV-oddajo brez kviza ali podobne tekme?

To matrico džungle smo pri nas vgradili celo v same temelje osnovnošolskega sistema. Morali bi izkusiti ta tekmovalni ringešpil, ki se zavrti ravno zdaj okoli slovenskega kulturnega praznika in se vrti do aprila: tekmujemo v materinščini, matematiki, fiziki, tujih jezikih, zemljepisu, zgodovini, biologiji, tehniki, kemiji, čebelarstvu, kolesarstvu, o sladkorni bolezni, v veseli šoli. Tekmujemo. Tekmujemo veselo, res vesela šola. Ne samo vesela šola, ampak prava veselica! Ker tekmujemo za točke na top lestevici: učenci za vpis v šole, učitelji za napredovanje v plačilne razrede.

In spet se mi prikaže podoba: Vidim reko, ki se je razlila iz struge in izgubila globino, v razliti plitvini vidim stati noja, ki vanjo potaplja svojo umno glavo.

In nervozno plivkajo valčki gladine.

V ozračju sodobnega egocentričnega hedonizma in praznega iskanja klonirane večnosti – se zdi – človek živi samo od tega trenutka za ta trenutek, kot da preteklost in prihodnost ne obstajata. Živi pred kamero in mikrofonom in stalno nekaj spreminja. V tem hitenju bo človek pobegnil samemu sebi in se izgubil v slepi ulici.

Sodobnemu svetu svetijo zvezde spremenljivke, zvezde enodnevnice. Kako se boš, človek, gredoč v vedno neznano temo prihodnosti orientiral po takih zvezdah?!

Človeštvo je res strahotno napredovalo v tehničnem in tehnološkem razvoju, v svojem človeškem jedru pa je v bistvu ostalo tako – v dobrem in slabem – kot je bilo pred tisočletji. In kaj zmore o teh bistvih, razpetih med ljubeznijo in sovraštvom, med egoizmom in človečnostjo, med zvestobo sebi in močjo, med lučjo in temo povedati znanost?

O tem lahko od nekdanj spregovori in kaj pove le najžlahtnejše jedro kulture – umetnost. V njej ni enoznačnih odgovorov, a so zastavljena bistvena vprašanja, o katerih je treba iskati odgovore tudi danes in jih bo treba iskati sproti, dokler bo človeštvo obstajalo kot človeštvo.

In bo obstajal sredi tega človeštva moj narod, ki si je svoj prepoznavni obraz oblikoval v kulturi.

Nisem pa prepričan, čeprav si je menda edini v družbi svetovnih narodov temu dejstvu postavil spomenik v obliki kulturnega praznika, da se tega danes v resnici zaveda in da tudi v prihodnosti računa na to zvezdo stalnico. Kajti za uveljavitev svoje prepoznavnosti si na praznično suktnjo ne pripenja Cankarjeve bele krizanteme, ampak športne medalje, pač v skladu s trendi marketinške spektakelske kulture trenutka.

Res, človek rabi tudi kruha in iger, toda civilizacije, ki so gradile predvsem na tem, so se sesule same vase.

Ko izzvenevajo besede »slavnostnega govornika«, bo morda kdo rekel, da je strune svojih besed uglasil previsoko ali prenizko, da se zvoki niso dotaknili kulture prostora, kjer govori.

Ne bi bil rad praznični noj z glavo v pesku, zato bom izrazil le želje ...

Želim, da v našem okolju ne bi bilo zlorabe moči ne na polju kulture ne drugje;

želim, da bi se zavedali, da brez spoštovanja dediščine ni prihodnosti;

želim, da bi spoštovali različnost v kulturi in drugod, da naših

Ivan Gregorčič
INFLACIJA DUHA JE VELIKA,
TODA NIKJER JE NE MERIJO

odnosov ne bi zastrupljala sovraštvo in zavist;

želim, da bi razlikovali resnico od videza, notranjo težo od zunanjega blišča, kakovost od količine, kulturo od nekulture;

želim, da bi glagol uspeli za vsako ceno nadomestili z glagolom biti, da bi se vsaj začeli približevati nekoč že visoko zveneče postavljenemu cilju: občina zdravih medsebojnih odnosov.

Skratka, želim,

da rojak prost bo vsak,

ne vrag,

le sosed bo mejak.

Ali povedano drugače:

Vsem vam – od zadnje do prve vrste, tistim na osvetljenem odru in tistim v temnem zakulisju, kakor tudi tistim doma pred slepečimi ekrani – želim veliko kulture, torej veliko vsega, kar je dobro, pristno, lepo in plemenito.

Trebnje, 7. februarja 2003

Andreja Kopač

SODOBNI PLES MED AVTONOMNIM TELESOM IN METAFORO MISLI

Avtonomno telo tako nenehno igra spremenljivo igro med pomenom in spoznanjem, med realnostjo in pojavnostjo, med prisotnostjo in izginotjem, med subjektom in objektom in ne dopušča, da bi ga zaobjeli z enim dejanjem, sistemom, stilom, formo ali besedo.

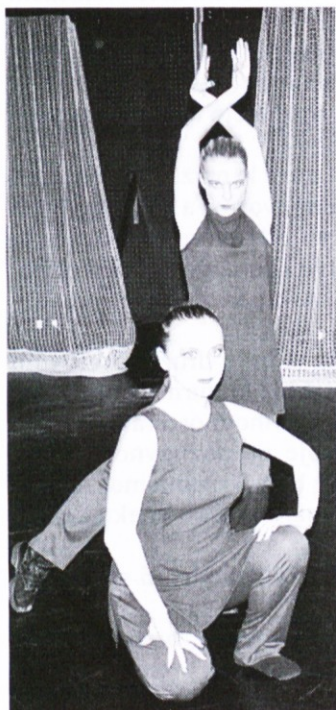
Bojana Kunst

Ples kot metafora misli nam goloto predstavlja kot nekaj, kar se ne nanaša na nič drugega kot na samo sebe, v goloti njenega vznika. Ples je misel, pri kateri ni nobenega nanašanja, misel, ki ničesar ne prinaša niti se na nič ne nanaša.

Alain Badiou

Gib v prostoru in času

Bodimo realni. Večina Slovencev si niti ne predstavlja, kaj sodobni ples je, kam ga umestiti, kako potekajo vaje ... Na besedo ples se namreč najpogosteje prilepijo zagorela telesa in visoke pete, migtajoči boki in bleščeče krpice. Na drugi strani pa je klasični balet kljub svoji neizmerljivi lepoti pogosto ujet v lastno togost in zasidrano mentalno strukturo. Svobodnejša nadgradnja temu je sodobni plesni izraz, ki je danes vse kaj drugega kot gola forma, pehanje za ujetjem pravega ritma, pravih korakov, pravih pozicij ... Posamezne tehnike sodobnega plesa so zato bolj gibalni principi, pri katerih je zakodiran le način treninga, koreografije predstav pa so neobremenjene s pravili. Sodobni ples velja v najsplošnejši obliki dojeti kot gib, ujet v prostor in čas. *Ideologija sodobnega plesa je zato kot široko polje, kjer se telo lahko udejanja kot svobodno vseh plesnih tehnik, avtoritet in institucij*, piše v zborniku Teorije sodobnega plesa filozofinja Jelica Šumić-Riha. Ravno ta avtonomnost implicira dejstvo, da se sodobni ples zaradi svoje mnogoterosti nikakor ne more poenotiti v en sam okvir, ki bi mu podeljeval identiteto. *Ples lahko obstaja brez mašil*

Premiera plesne predstave *Disciplina* v Kulturnem centru Janeza Trdine v Novem mestu; foto: M. Markelj

teatralnosti in ostaja zgolj kot samemu sebi zadosten gib. Plešoče telo tako ni svobodno, je pa, kot gibajoče se, samozadostno, dodaja Šumić-Rihajeva. Glavni je torej gibalni princip. Toliko kolikor je gibalcev, plesalcev, toliko je plesnih tehnik, meni plesalka in koreografinja Tanja Skok v enem od intervjujev. Tako kot multimedijškost danes briše meje med umetniškimi zvrstmi, so zabrisane tudi meje med tehnikami sodobnega plesa (graham, cunningham, horton, release, lemon). Sodobni ples je široko odprt za vse druge oblike umetniških in scenskih dejavnosti. To mu nedvomno daje ogromen kreativni potencial. *Ples je ne glede na vse nedvomno ena najbolj dinamičnih, živahnih in perspektivnih področij umetnosti pri nas, pa naj z njim počnemo še takšne bedarije*, meni plesna kritičarka Uršula Cetinski.

Predstave sodobnega plesa kot muhe enodnevnice

Vsaka predstava sodobnega plesa je zgodba zase. Unikat. Proces njenega nastajanja je dolg, življenjska doba pa kratka. Premiera in največ pet ponovitev. In predstava umre. V že tako majhni deželi je nezmožnost mobilnosti plesne produkcije resen problem. Za to je v največji meri kriv odnos družbe in države do plesalcev. Ta je podoben odnosu športne sfere do športov, v katerih ni denarja. Pravzaprav je res lepo, da jih imamo, a kaj, ko nihče ne more na njihov račun kaj prida zaslužiti. Ker pičila proračunska sredstva sodobnemu plesu ne morejo zagotoviti prav nobenega profita, ampak največkrat celo izgubo, živijo prav vsi plesalci trdo življenje. Koreografom kruh zagotovi najmanj ena lastna predstava na leto, kar je za umetnika po mnenju Uršule Cetinski preveč. Slovenski način subvencioniranja naj bi jih silil v hiperprodukcijo. Direktorica Plesnega teatra Ljubljana (PTL) Živa Breclj se s tem ne strinja: *To, da naredijo koreografi eno predstavo na leto, je povsem normalna praksa, povsod drugod je tako*. V Sloveniji je praksa takšna, da postaneš ime šele takrat, ko si koreograf. Dokler si samo plesalec, si mož brez obraza. Na to je opozoril že plesalec in koreograf Igor Sviderski, ko je kot plesalec prejel nagrado zlata ptica. Novinarica Vesna Teržan meni, da delo plesalcev ostaja anonimno predvsem zaradi pomanjkanja dovolj velike kritične javnosti, premalo strokovne publicistike in temu pripadajoče neurejene infrastrukture na področju plesne kritike in publicistike. Veliko plesnih predstav tako ostane brez ustreznega strokovnega ovrednotenja. Podobnih misli je tudi Živa Breclj: *Da so plesalci manj znani od koreografov, je odvisno predvsem od kritikov, ki kritike pač pišejo na svoj način in zelo malokrat vidijo plesalce. Problem je v tem, da večina kritikov sploh ne izhaja s področja plesa. Nimajo pravega odnosa do plesne predstave, katere govorica je specifična, vendarle v ničemer manj pomembna od gledališke*. Vsakoletno prijavljanje na republiške in občinske razpise prakticira čedalje večje število avtorjev. Denarja pa ni vsako leto toliko več. Ker zmanjka sredstev za postprodukcijo, so življenjske dobe predstav kratke. Tako se dogaja, da so scensko precej nezahtevne predstave tudi za številne dobro opremljene odre na Slovenskem prevelik zalogaj. To velja tudi za novomeški Kulturni center Janeza Trdine, ki bi glede na svojo odrsko opremo lahko nedvomno gostil več plesa. Upam si trditi, da bi ob poštenuh promociji znali to sprejeti tudi Novomeščani. Vendar me na realna tla postavi Živa Breclj: *Mi vsi shajamo s tako majhnimi denarji, da z njimi pridemo komaj do premiere. Za postprodukcijo*

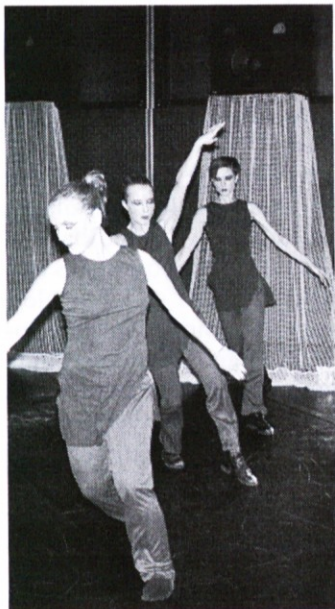
nimamo denarja ne mi, še manj pa občine, kamor bi lahko prišli gostovat. Ravno zato je postprodukcija tako skromna. Nihče nima denarja, da bi plačal plesalce, pa vsaj po 10.000 tolarjev!

Kreacija plesnih predstav je danes timsko delo, kjer vloga koreografa dobiva nove pomene. Tanja Skok meni, da ima koreograf na koncu vendarle zadnjo besedo s tem, ko predstavo izčisti in oblikuje. Plesalec na odru ni zgolj plešoče telo, je celovita osebnost, ki si jo koreograf izbere izključno zato, ker je prepričan, da bo njegovo idejo znala ustrezno postaviti na oder. Odločujoča ni več tehnična superiornost plesalcev, ampak bolj njihova izpovedna moč. Na tej točki se sodobni plesalec in igralec v ničemer več ne razlikujeta. Sodobni plesalec uporablja glas, mimiko, gestikulacije, tekst interpretira, se s sabo pogovarja, krohota, kremži ali cepeta ... Sodobni igralec se zvija na odru, pleše ob drogu, dviguje noge, se meče ob tla, skače ali se plazi... Plesalec je igralec in koreograf je režiser. Zdi se, da se prisotnost koreografa v kreiranju materiala manjša sorazmerno s plesalčevim interpretacijskimi sposobnostmi. Ravno zato Iztok Kovač, eden najbolj uveljavljenih slovenskih koreografov, ki vedno dela s kakovostno mednarodno zasedbo, na ta izziv gleda drugače. Po njegovem mnenju koreograf kot avtonomna avtoriteta ne obstaja, zato trdi, da ne koreografira, temveč izumlja pravila oziroma koreografska orodja, na podlagi katerih plesalci sami ustvarjajo gibalne materiale.

Slovenska družba in sodobni ples

Relativno bogat repertoar in vsebine slovenskega sodobnega plesa v širši javnosti ne dosegajo pravega priznanja in pripadajočega mesta v sodobni umetnosti. Na premierah plesnih predstav skoraj nikoli ni videti kakšnega pomembnega obraza politične ali gospodarske elite. *Zdi se, da slovenska javnost premalo resno jemlje zvrst sodobnega plesa, morda zaradi tega, ker se z njim preredko seznanja*, je sporočilo članka Teržanove. Politiki sodobnemu plesu niti ne pridejo blizu. Kakšni drugi umetniški zvrsti že pokažejo kanček naklonjenosti. Kritičarka Cetinski brez dlake na jeziku trdi, da se mnogi umetniki zaradi svojega družbenega statusa ponavadi počutijo kot tretjerazredni bedniki. V Evropi se je financiranje umetnosti nasploh skoraj povsem premaknilo iz zasebne sfere v javno. Zasebna sredstva so tako po navadi le dodatek javnim, pri katerih je bržkone problematična objektivnost pravil. Evropske države si prizadevajo za čim večjo avtonomnost umetniškega ustvarjanja s tem, ko se sredstva dodeljujejo posredno preko komisij neodvisnih strokovnjakov, ne pa neposredno preko državnih in občinskih birokratov. Ti ponavadi nimajo kaj dosti pojma o umetnosti. Svoje pomanjkanje strategije pogosto prikrivajo z obežanjem na hakeljce birokratizmov. Takšno financiranje poteka netransparentno, komunikacije praktično ni, nemalokrat pa se kaj zaplete pri formalnostih, ki marsikatero skupino ali projekt velikokrat neupravičeno prikrajšajo. V samozadostnem zaprtem sistemu velja načelo deli in vladaj. Odvisnost od trenutne politične oblasti zna privedi umetnika do klečeplazenja za vsak tolar. Sicer pa plačilna razmerja med institucionaliziranimi javnimi zavodi (npr. Opera, Drama) in samostojnimi zavodi ostajajo še vedno visoko v prid prvih. Sponzorji se sodobnega plesa otepajo, ker ta ne ponuja množične zabave. Živa Breclj oriše stvar takole: *Sponzorskih sredstev v sodobnem plesu skorajda ni, ker predstave niso narejene na podlagi tega, kar si množice želijo. To pa je v največji meri prostitev, zabava,*

Premiera plesne predstave *Disciplina* v Kulturnem centru Janeza Trdine v Novem mestu; foto: M. Markelj

da pozabijo na vsakdanje skrbi, da so vsi veseli in da poskakujejo. Te stvari tudi lahko dobiš, samo mi tako ne delamo. Pri sodobnih plesalcih, ki so v prvi vrsti umetniki, gre za osebne zgodbe, ki jih dajo na oder, ki imajo kaj povedati in za katere ni nujno, da so vsem všeč.

Dejstvo je, da je v slovenskem prostoru imidž sodobnega plesa še vedno slab. Strogo ločevanje na institucionalizirani balet in udarniški sodobni ples je posledica neurejene kulturne politike na državni in občinski ravni. Katastrofalne razsežnosti dobiva predvsem pomanjkanje infrastrukture in sistemska neurejenost. Kljub obupnim pogojem sodobnih plesalcev je njihova letna produkcija še vedno visoka in še raste. Do pogodbenega sofinanciranja projektov pa je še daleč. Tudi v tujini zadeve niso rožnate, a vseeno boljše kot pri nas. *Zato so presežki vse bolj redki*, je pesimistična Kumerdejeva v svojem članku. Vendar zanimanje za sodobni ples pri nas vendarle je! Publika, ki mu sledi, je ponavadi zelo zvesta. Ker pa obiskovanje takšnih predstav ni množična dejavnost in ker tisti, ki nas to pač zanima, hodimo na predstave ponavadi sami, še ni rečeno, da je prihodnost sodobnega plesa črna. V zadnjih letih si je kultivirano plesno publiko izoblikovala šele prestolnica. Plesna publika pa raste počasi in se skupaj s koreografijami in plesalci tudi uči. Kljub vsemu napovedujem sodobnemu plesu svetlo prihodnost. Ker je odprt na tisoče strani. Ker je nabit s potencialom, ki ga je treba znati začutiti. Koreograf in plesni teoretik Emil Hrvatin poudarja: *Ta prostor še vedno nima dovolj poguma, da bi priznal sodobne oblike umetnosti, da bi jih statusno formaliziral ... tisto, kar bo spet potrebno, je seveda politična volja, ki bo naposled prepoznala sodobne oblike umetnosti kot legitimno sestavino kreacije duha v tem okolju.*

Izobraževanje – steber in prihodnost sodobnega plesa

Pred petimi leti je pod umetniškim vodstvom Tanje Skok, diplomantke londonske Contemporary Dance School, nastal Plesni studio Intakt, ki je odprl vrata za vse plesalce, ne glede na predznanje. Pri tem projektu je najpomembnejše to, da že od samega začetka prav vsakomur ponuja možnost, da se seznanj s tehnikami sodobnega plesa. Intakt na ta način pokriva luknje, ki jih v plesni izraz plesalcev komercialnih ljubljanskih plesnih šol (Urška, Kazina, Mojca) vnaša gonja po čim večjih množicah v dvoranah. Te se rade stekajo v plesne hrame zvonečega imena. Dober imidž naredi svoje. Odraslih plesalcev brez finančnih koristi ostaja v takšnih šolah zelo malo. Razredi pa so precej dragi. Dve uri plesa na teden staneta mesečno skoraj štirinajst tisočakov. Bolj kot za občutenje giba gre tu za produkcije koreografij, nastopanje in tekmovanje. Svoj lastni plesni izraz tu le težka izdelaj, ker so forme šov plesa precej ustaljene in ker je celotna produkcija namenjena predvsem zabavanju množic. Prevladuje načelo všečnosti, ki je predvsem najstnikom bliže kot sodobni ples.

Stanje se je spremenilo leta 1998 z ustanovitvijo Srednje šole za sodobni ples, ki ima status gimnazije. Letos je na poti do mature njena prva generacija. *To je nedvomno eden največjih dosežkov sodobnega plesa zadnjih let, kjer je ključen premik od vzgoje k izobraževanju*, v enem od intervjujev poudarja ustanoviteljica in umetniški vodja šole Maja Delak, sicer članica mednarodne plesne zasedbe En-knap. Na srednji šoli je poudarek na ustvarjanju ter spoznavanju sodobnega plesa in umetnosti. Delakova se zaveda, da se ta program ne more

primerjati z visokimi šolami v tujini, ki izobražujejo izključno za poklic, na primer belgijska plesna šola P.A.R.T.S. Njen direktor poudarja, da želi vzgajati pametne plesalce. To pomeni plesalce, ki so celovite osebnosti, ki obvladujejo več plesnih tehnik, ki poznajo zakonitosti delovanja scenskih umetnosti in plesne teorije nasploh in so sposobni tudi koreografirati. Emil Hrvat in vlogo izobraževanja teoretizira: *Učenje za sceno je vedno izobraževanje subjekta scene, pa naj je to plesalec, igravec, baletnik, komedijant ali performer nasploh. Nove oblike izobraževanja slonijo na zavesti o multidisciplinarnosti scenskega subjekta, ki je ne razumejo več zgolj večšinsko, ampak tudi kot relacijsko.* Podobno širokim ciljem se skuša približati tudi Srednja šola za sodobni ples, ki dijakom po koncu šolanja omogoča tri alternative: nadaljevanje študija plesa v tujini, klasični univerzitetni študij ali takojšnja kariera plesalca in koreografa. S tem se je začela vzpostavljati potrebna infrastruktura za sodobni ples, postavljeni pa so tudi že nastavki za program osnovnošolske izobrazbe. S tem se ukvarjata plesalki Plesnega teatra Ljubljana Tanja Skok in Uršula Teržan, ki ju je za to nalogo pooblastilo Društvo za sodobni ples. Ideja univerzitetnega študija plesa na Slovenskem je danes še bolj utopična. Sodobni ples kar kriči po institucionalnih elementih, brez katerih kljub vsej svobodi in inovativnosti ne gre! Tanja Skok v Mladininem intervjuju trdi: *Ne želimo se pripenjati na trende, pa tudi ne želimo se od njih oddaljiti! Brez šol vse to nima smisla, kajti brez osnov se ne ve, čemu se upiraš, kaj zanikaš, kaj presegaš!* Sodobni ples pa pesti še en problem. Povsod po svetu primanjkuje moških plesalcev. Ponavadi je to pogojeno z dejstvom, da so pri sodobnem plesu, kjer ne gre za tekmovalnost in napenjanje mišic, rezultati vidni šele po daljšem času. Ponavadi pa vsi, ki ostanejo, tudi uspejo. Zato na slovenski plesni sceni praktično ni neopaženih plesalcev.

PTL – matica slovenskega sodobnega plesa

Plesni teater Ljubljana je trenutno center slovenskih plesalcev sodobnega plesa. Ima status neodvisnega zavoda in zato že od svojega nastanka leta 1985 nenehno bojuje bitke za vsak tolar z občinskimi in državnimi mlini na veter. Natančneje to počne njegova direktorica Živa Brecelj, ki mi je razgrnila vso njihovo problematiko. Ta ima za profesionalne plesalce katastrofalne razsežnosti. PTL ni javni zavod po načinu financiranja, javen pa je v smislu, da kot javno umetniško gledališče skrbi za javno dobro. Večina delujočih v PTL ima status svobodnega umetnika, kar jim zagotavlja vsaj minimalne mesečne prihodke in minimalno osnovo za pokojnino. Podobno kot snažilke. Odločitev za sodobnega plesalca potegne za sabo mnogo odrekovanja. V PTL so pred leti skušali izboljšati gmotni položaj nekaj plesalcev s tem, da so jih plačevali kot nekakšen hišni ansambel, ki vsak mesec redno prejema plačo. A ker koreografi svobodno izbirajo plesalce, je projekt po dveh letih propadel. Vse, kar v PTL naredijo v enem letu, izhaja iz sredstev, ki jih letno dobijo od države in občine za projekte. Skupno gre za okoli 45 milijonov tolarjev, medtem ko ga posamezen javni zavod (Drama, Opera) dobi okoli 800 milijonov. V javnih zavodih so razmere popolnoma drugačne, bolj urejene. Tam je nedvomno precej lažje delati. Proračuni njihovih predstav so lahko tudi dvajsetkrat višji kot pri neodvisnih zavodih, kakršen je PTL. Poleg sredstev za redno delovanje dobijo javni zavodi še posebna sredstva

za projekte in izobraževanje. Njihovi delavci dobivajo redno mesečno plačo in imajo beneficiran staž. Plesni teater pa mora vse troje skupaj (redno delo, projekte in izobraževanje) izvesti za borih 45 milijonov na leto. Za nobeno predstavo posebej ne dobijo nobenega denarja. V tej sezoni so v lastni produkciji izvedli skupno kar 87 projektov, za 20 več kot lani. Deset od teh je bilo premier. Po zakonu pa so dolžni izvesti le štiri predstave na leto. Zaradi bogate produkcije imajo toliko večje stroške. Odkar imajo od leta 1996 svoje prostore, k njim prihaja veliko ljudi, ki nimajo prostorov za realizacijo svojih projektov. Večkrat jim pri tem pomagajo, kar pa avtomatično povleče za sabo dodatne stroške. Dolžni so namreč plačati hostese, lučkarje, tonske mojstre ... Denar za vse to gre iz njihovega letnega prejemka. Ko se projekt pokaže javnosti, se s tem po zakonu zadosti vsem pogojem financerja. Vse, kar se zgodi naprej, pa spet pomeni finančni vložek. Direktorica ob tem pravi: *Če se že gremo gledališče, to zahteva tudi nek program, da imamo vsaj konstantno publiko. Od predstave pri nas praktično nimaš ničesar.* In nadaljuje: *A takšna je cena naše svobode. Večno otepanje z revščino! Društvo za sodobni ples se sicer bori, da bi imeli plesalci sodobnega plesa enak status kot baletni plesalci, če so že profesionalci. Če hočejo preživeti, nekako že preživijo. Delajo projekte in učijo. Kdor ne uči, le težko preživi. V javnih zavodih veljajo čisto druge razmere, ki se ne morejo primerjati z našimi. Zadeve bi se lahko uredile šele z zakonom, saj uradniške glave težko spreminjaš.*

Najhujši časi za PTL so nastopili v začetku devetdesetih let, ko je interes za sodobni ples popustil in se je pojavilo mnenje, da tega v Sloveniji sploh ne potrebujemo. A so se pregrizli čez in začeli od začetka v okolju, ki jih je v vsem onemogočalo. Živa Breclj o teh časih pravi: *Takrat si enostavno mogel težiti. Vsem na občini, vsak dan posebej, da so me imeli že vsi dovolj. Takrat smo bile tri ženske, ki smo izmenjaje hodile prosit za denar. Klicali so nas čaravnice. Videla sem, da jim je na občini pred očmi stemnilo vsakič, ko so me zagledali, čeprav po naravi nisem zoprni človek. Ampak samo tako smo dobili kaj denarja, ki so nam ga na koncu namenili že zgolj samo zato, da bi se nas odkrižali. Šele po treh letih leta teženja so se začeli kazati rezultati. Največji dosežek je to, da je PTL leta 1996 končno prišel do svojih prostorov, ki jih trenutno delijo še z nekaj društvi. Kmalu bodo morali začeti plačevati tudi najemnino zanje, ki jim je bila zaradi ogromnih začetnih vložkov v prostor za nekaj let oproščena. Kljub temu se vse do danes logika kulturniških uradnikov ni kaj prida spremenila. Gospa Živa je kritična: *Razmišljanje je še vedno tako, da mnogi menijo, naj gredo plesalci popoldne pice peč, zvečer pa na predstavo. V glavah se ni kaj dosti spremenilo. Za umetnike je težko ves čas težiti za denar in se ukvarjati z birokracijo. Ves čas moraš biti zraven, spremljati razpise in imeti v občinskem svetu vsaj nekaj pomagačev, če hočeš kakšen program spraviti čez ali zahtevati več denarja. Drugače ne gre. Umetnik se mora tako iti politika, lobista. Kar se nam pogosto upira. Kdo pa ti bo danes še dal denar preprosto zato, ker te ljubi?**

Plesalci in koreografi so za isto delo v javnih zavodih plačani najmanj dvakrat toliko. Zato zadnje čase sodeluje v eni predstavi vse manj ljudi. Več kot trije ljudje na odru pomenijo izgubo za predstavo. Vendar se vedno najdejo koreografi, ki hočejo na odru imeti več ljudi hkrati. Največkrat na koncu tudi za sceno zmanjka denarja. Zato je

pač ni. Tudi v tujini ni enostavno, a je za to vseeno bolj poskrbljeno. V Angliji plesalce ščitijo sindikati, ki zagotavljajo najmanj 900 funtov na teden. Vendar si takrat kot plesalec koreografu na voljo 24 ur na dan in ne moreš početi nič drugega. Pri nas pa delajo plesalci tudi po tri predstave naenkrat, ker se le od ene ne da preživeti. Če si svobodni umetnik, v ZDA ne dobiš niti dolarja, ga imaš pa zato možnost hitro nabrati. Davčna politika je namreč narejena tako, da vsak, ki vloži v kulturo, dobi 40 odstotkov olajšav. Zato lahko hitro narediš predstavo! Ker je povsod po svetu kriza in je denarja za kulturo vse manj, gre dobro tistim, ki imajo zveze že od prej. Iztok Kovač na primer je hitro uvidel, da v takih razmerah ne bo daleč prišel. Začel se je mednarodno povezovati in si našel producenta v tujini, ki je bil povezan z mrežo producentov v Evropi. Na ta način dobi dve tretjini sredstev v tujini. To tudi pomeni, da karkoli naredi, po tej mreži potuje na deset koncev Evrope. Živa Breclj priznava: *To, kar je naredil on, je izpeljal res zelo dobro. Ampak on je izjema. Drugače mora vsak, ki se odloči za to pot, vedeti, čemu se odreka. Zdaj pa se drugi časi kažejo tudi v tem, da mlade najprej zanima predvsem honorar.*

V takih razmerah je nujno ohraniti dobro voljo in veselje do dela.

Slovenska plesna umetnost v 20. stoletju

Ob vsem do sedaj povedanem o sodobnem plesu grem zavoljo celostnega pogleda v plesno umetnost težko mimo njegovih nastankov. O tem je na Slovenskem sicer bolj malo napisanega. Samostojna referentka za sodobni ples pri Javnem skladu za kulturne dejavnosti Neja Kos je v obliki kratkih člankov zbrala nekaj ključnih imen in dogodkov, ki so zaznamovali slovensko plesno umetnost 20. stoletja.

V začetku stoletja sta na Slovenskem orala plesno ledino prva samostojna predstava Josipa Ipavca pantomima Možiček in Jacintin ples v predstavi Pohujšanje. Takoj po vojni smo Slovenci leta 1918 dobili Opero ter z njo prvi slovenski poklicni baletni ansambel, kjer je deloval baletni mojster Čeh Vaclav Vlček. V razgibanih dvajsetih je slovenski ples s pretokom tujih strokovnjakov spontano vpiljal modernizem, nastopi baletnikov pa so postali umetniški dogodki par excellence, v katerih je že zaznati iskanje novih izrazov telesa kot odraz družbenih razmer. Duh evropskega ekspresionizma je v Opero vnesla Meta Vidmar, ki je bila pomembna predvsem zaradi svojega pedagoškega dela. V tridesetih letih sta svež veter iz Labanove šole prinesla par Pia in Pino Mlakar, ki sta po obravnavi časa, prostora in giba značilna modernista, vendar sta bila zaposlena kot baletnika. S sintezo plesnih tehnik sta dosegla kreativnost in avtorski presežek, kar je danes morda aktualno bolj kot kadarkoli prej. S tem sta počasi ozaveščala slovensko kulturno javnost o pomenu sodobnega plesa. Po vojni je ta dobil naslednice v Marti Paulin, Mariji Vogelnic in Živi Kraigher. Slednja je od petdesetih do osemdesetih let na Srednji glasbeni in baletni šoli v Ljubljani vodila Oddelek za sodobni ples. Čeprav so bila povojna leta sodobnemu plesu izrazito nenaklonjena, je Kraigherjevi uspelo zgraditi sicer neformalen, a trden plesni center. V Slovenijo je prva prinesla sodobne ameriške tehnike in vzgojila številne generacije plesalcev, koreografov in gledališčnikov, med drugim Fariča in Freya. Leta 1973 je tudi z njeno pomočjo vzklik Studio za sodobni ples, ki se je po raziskavah giba v 70-ih in 80-ih vključil v tokove svetovne plesne avantgarde in modernizma. To, še vedno ljubiteljsko dejavnost, je na profesionalno raven dvignilo rojstvo Plesnega teatra Ljubljana (PTL) leta 1985 kot rezultat trka

Premiera plesne predstave *Disciplina* v Kulturnem centru Janeza Trdine v Novem mestu; foto: M. Markelj

dveh takrat najbolj izstopajočih plesnih ustvarjalcev: Ksenije Hribar in Damirja Zlatarja Freya. PTL je tako postal naša prva sodobna plesna skupina s profesionalnimi ambicijami. Slovenski sodobni ples je na mednarodni nivo dvignila ravno Ksenija Hribar, dolga leta pedagoški in umetniški vodja PTL-ja. Ob njenih predstavah rastejo plesalke, ki nadaljujejo z delom Hribarjeve. Ena njenih pomembnejših učenk, Jasna Knez, se še posebej posveča avtorskemu plesu, popolnoma osvobojenemu od vseh plesnih tehnik in strukturirani improvizaciji. Po drugi strani je po odhodu Mlakarjevih praznino na področju modernega baleta zapolnil Milko Šparemblek in kasneje njegov gojenec Vojko Vidmar. Prišla so devetdeseta leta in z njimi odpiranje navzven. Značilna je bila hibridizacija plesnih tehnik in multimedizacija odrskih oblik. Na tron je stopila generacija, rojena v 60-ih in šolana v tujini. Matjaž Farič se je od avtorskega plesa usmeril v večje projekte. Iztok Kovač se je začel prvi povezovati s tujimi koproducenti in v mednarodni zasedbi En-knap združil odlične domače in tuje plesalce. Branko Potočan v Fourkloru združuje emotivno tematiko in kontaktno tehniko. Matjaž Pograjc pa v Betontancu spretno prepleta domiselni gib in odlično dramaturgijo. Ples iz devetdesetih let se razvija predvsem kot osebna pisava, kot odraz individualnosti, ki jo gojijo najmlajši ustvarjalci: Goran Bogdanovski, Matej Kejžar, Sinja Ožbolt, Tanja Zgonc, Mateja Bučar, Valentina Čabro in Uršula Teržan, ki že tako individualnemu gibu lepijo vsak svoje etikete: likovne, emotivne, tekstualne ali senzualne.

Novo mesto in sodobni ples

Skoraj vse, kar je žlahtnega na slovenskih plesnih tleh, gre mimo Novomeščanov, za kar mi je iskreno žal. Prvo plesno društvo na Dolenjskem, ki se je celostno začelo ukvarjati s sodobnim plesnim izrazom, je Terpsihora. Njegova ustanoviteljica in idejni vodja, Marta Štemberger, je v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja stopala v korak s sodobnoplesno slovensko sceno. Vendar jo je hitro za tem, ko je iz skupine ustanovila društvo, zapeljala tujina. Danes ni več aktivna plesalka in nekje v ZDA (po zadnjih informacijah) dokončuje magistrski študij sociologije. Plesna dejavnost se je v Novem mestu razvijala naprej. Najboljši so odšli v Ljubljano in so danes priznani plesalci in koreografi: Jana Menger, Rosana Hribar in Gregor Luštek. Ti so se svoje dni redno vračali v mesto poučevati in plesno znanje prenašali na mlajše generacije. Prav tako so pred leti hodili v Plesno društvo Terpsihora poučevati PTL-jevci, danes največja imena slovenskega plesa: Sinja Ožbolt, Uršula Teržan, Igor Sviderski in Andreja Obreza. V Novem mestu so z domačimi plesalkami postavljali celo celovečerne plesne predstave, vendar je preplitka malha naredila svoje. Plesalcev iz Ljubljane si društvo že nekaj let ne more več privoščiti. Sodobni ples v Novem mestu je danes povsem odvisen od vztrajnosti in dobre volje peščice plesalk, ki trenutno poučujejo v okviru društva in se izobražujejo v Ljubljani in na seminarjih po Sloveniji. Plesna produkcija in kreacija predstav je tako danes bolj udarniško delo kot kadarkoli poprej ...

Plesalce imenujem bojavnike lepote. To je način mišljenja, to je stališče do življenja. Dober plesalec je umetnik, ki se vedno bori na mejah neznanega in išče nove prostore ...

POSELJENA ŽE V STAREJŠI BRONASTI DOBI

Arheološka raziskovanja na dolenski trasi avtoceste – najdišče Loka

Pogled na severno obrobje izkopnega polja; foto: Marija Korošec

Na njivskih površinah južno od lokalne ceste Otočec–Ruhna vas je bilo na trasi bodoče dolenske avtoceste (v letih 2000 in 2001) odkrito arheološko najdišče (na lokaciji Loka) na površini 2.000 m². Ocena, da gre za veliko rimskodobno najdišče, je bila le delno pravilna. Zaščitna raziskovanja, ki jih je prevzel Oddelek za arheologijo Filozofske fakultete, Univerze v Ljubljani (vodja Milena Horvat, univ. dipl. arheologinja), so pokazala, da se nahajajo na globini približno 1,30 m ostaline bronastodobne naselbine, ki zavzema površino 9.600 m².

Ugotovljena je gosta poselitev celotnega območja južnega dela dolinice Cedilnik (v bližini Ruhne vasi) v neposredni bližini reke Krke. Naselbina je locirana na nekoliko dvignjenem svetu (na proluvialno-koluvialnem vršaju) na nadmorski višini 135 m, tako da je varna pred poplavami. Nenaseljen je ostal le predel, ki je z geološko-morfološkega stališča manj primeren za poselitev. Še danes je to območje pogosto poplavljenno ali pa razmočeno od površinske in talne vode. Naselje ni bilo posebej utrjeno, saj pri raziskovanjih niso bili odkriti obrambni jarki ali nasipi. Torej gre za odprti tip naselbine. Iz razporeditve gradbenih ostalin objektov se da razbrati, da gre za naselje s posameznimi kmetijami (torej za zaključene stanovanjsko-gospodarske enote), v sklopu katerih se nahajata najmanj po dva stanovanjska in gospodarska objekta. Stavbe so bile gručasto razporejene vzdolž vaških poti oziroma okrog večjih vaških trgov. Poti so bile speljane po prodnatih lečah (aluvialno-koluvialnega vršaja potoka Cedilnik), tako da so bile vedno suhe. Vsaka od kmetij je imela svoje lastno notranje dvorišče, ki ga je povezovala pot z osrednjim trgov. Bivalne stanovanjske hiše so eno- ali triprostorne in imajo vedno posebej urejen vhodni prostor in bolj redko le nadstrešek nad glavnim vhodom. Pripadajoča gospodarska poslopja so manjših dimenzij, ožja in bolj podolgovata. Stavbe so grajene v tehniki stojkaste gradnje, stene pa s stebri, med katerimi je bil z ilovico zadelan preplet (ohranjeni so ostanki hišnega lepa). Po položaju kolov v sredini stavb predpostavljamo, da je bila streha na večini večjih objektov dvokapna. Slemenska gred je počivala na dveh vrstah kolov. Manjši objekti, zlasti gospodarska poslopja, so bili pokriti z enokapno streho ali pa le z zavarovalno streho, ki so jo nosili močnejši nosilni stebri. Stavbe so orientirane jugovzhod-severozahod. Vzrok za takšno orientacijo je po vsej verjetnosti veter, ki še danes (proti poldnevu) močno piha z vzhodne smeri. Zaradi tega so vsi vhodi v stavbe urejeni z južne strani.

Arheološko dokazljive gospodarske dejavnosti v bronastodobni naselbini so: poljedelstvo, živinoreja in lončarstvo. Skromni makro rastlinski ostanki (žitna zrna), ročaj bronastega srpa, številni odlomki žrnelj so dokaz, da so se ukvarjali s poljedelstvom. Preliminarne analize živalskih kosti dokazujejo, da so se ukvarjali tudi z lovom in gojenjem domačih živali. Morda lahko z lončarstvom ali pa z izgradnjo hiš povežemo kompleks večjih jam, odkritih v sklopu ene

Vodni zbiralnik ob bronastodobni stavbi

Rimskodobni drenažni jarki

Kamnito orodje

Kamnita sekira

Držaj bronastega srpa

Vse foto: Marija Korošec

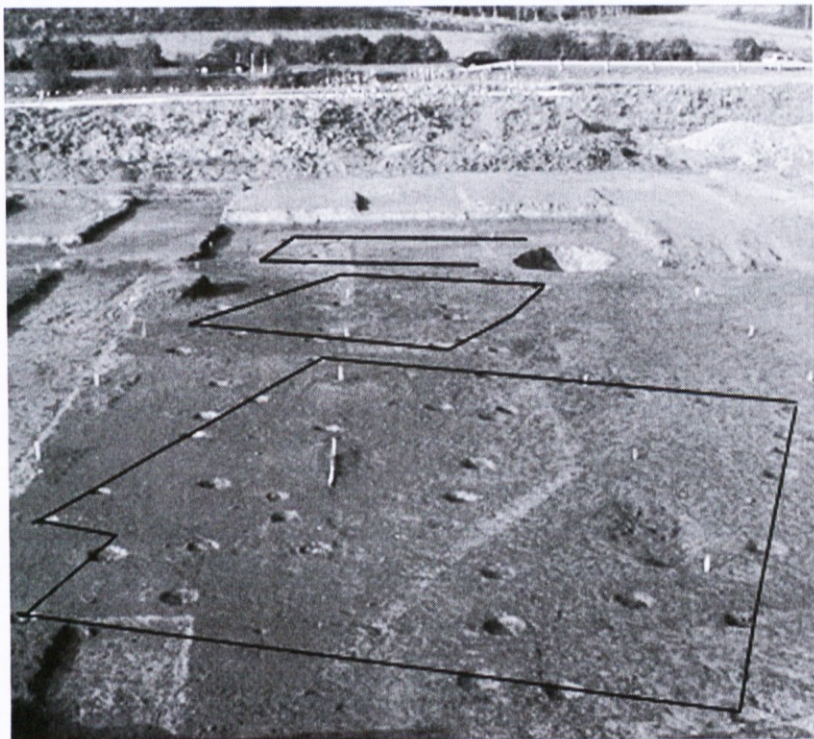

Milena Horvat
POSELJENA ŽE V
STAREJŠI BRONASTI DOBI

Fragmenti pramenaste keramike; foto:
Paola Korošec

od stanovanjsko-gospodarskih enot v zahodnem delu naselbine. Na dnu ene od jam je bila namreč ugotovljena približno 20 cm debela plast izredno fine gline, ki se da dobro oblikovati.

Skupina bronastodobnih stavb v sektorju C; foto: Marija Korošec

Časovno uvrščamo naselbino v starejšo bronasto dobo – to je čas okrog 1700 do 1500 p. n. š. Preciznejšo datacijo omogoča lončeninski zbir, ki ga lahko časovno na podlagi oblikovnih značilnosti, ornamentalne tehnike (vrvičasta tehnika krašenja), motivike in razporeditve motivov, uvrščamo v čas pramenaste keramike. To je čas bronaste dobe A2 po Reineckeju (oziroma IgC po Parzingerju). Izjemnega pomena je najdba bronastega srpa (najden je le ročaj) v kontekstu s pramenasto keramiko, ki pomeni najstarejšo najdbo tega tipa orodja ne le pri nas, temveč tudi v jugovzhodnih Alpah.

Najnovejše arheološke raziskave na najdišču Loka dokazujejo torej poselitve Krške ravni – torej nižinskega predela Dolenjske – že v času starejše bronaste dobe. S tem je dokazan tudi za dolensko regijo podoben model poselitve kot za druge predele osrednje in vzhodne Slovenije v času bronaste dobe – istočasna poselitve višinskih in nižinskih predelov.

Z rimskim obdobjem lahko povežemo drenažne järke, odkrite v sektorjih F in G. Jarki predstavljajo rimskodobni drenažni sistem, uporabljen za odvajanje meteorne vode, ki se je stekala s pobočja severno od najdišča (iz dolinice Cedilnik). Po mnenju T. Verbiča (dipl. inž. geologije – zasebni raziskovalec) geološke in geomorfološke razmere na najdišču in okolici nakazujejo možnost, da je bilo območje aluvialno-proluvialnega vršaja Cedilnika v rimskem času načrtno vzdrževano kot kmetijsko zemljišče. To nam dokazujejo prav odkriti drenažni jarki. Za kmetijsko obdelavo so druge lokacije na tem območju s stališča naravnih danosti manj primerne.

IZKOPAVANJA NA NAJDIŠČU KAPITELJSKA NJIVA LETA 2002

Med celo vrsto arheoloških najdišč, ki jih poznamo v Novem mestu, je Kapiteljska njiva po površini in številu arheoloških najdb največja. Prva arheološka izkopavanja tega najdišča segajo na konec 19. stoletja, od začetka osemdesetih let 20. stoletja pa vsakoletno potekajo zavarovalne raziskave, katerih rezultati vedno znova presenečajo in dopolnjujejo naše poznavanje bronaste, starejše železne pa tudi mlajše železne dobe.

Arheološko najdišče je po naši oceni obsegalo izravnano teme hriba – Kapiteljska njiva, ki je merilo 15 do 20.000 m². Večino najdišča je predstavljalo grobišče, ki je bilo v uporabi vse 1. tisočletje p. n. š. Tako poznamo žgane, žarne poznobronaste grobove (10. do 8. stoletje p. n. š.), skeletne, starejšeželeznodobne grobove (8. do 4. stoletje p. n. š.), ki so ležali v krogu, vkopani v velike zemljene gomile, ter žgane, plane mlajšeželeznodobne grobove (3. do 1. stoletje p. n. š.).

Drugi, bistveno manjši del najdišča predstavljajo skromni ostanki objektov oziroma ostanki prazgodovinske poselitve.

Celotna površina najdišča je bila v zadnjih stoletjih uporabljena kot njiva, zato je bila tudi površina z oranjem temeljito spremenjena, s tem pa so bili poškodovani tudi prazgodovinski sloji in arheološke strukture. To je tudi spodbudilo kustosa Dolenjskega muzeja Toneta Kneza v začetku osemdesetih let 20. stoletja, da je pričel z zavarovalnimi arheološkimi izkopavanji, ki potekajo še danes.

Zavarovalne arheološke raziskave v letu 2002 smo pričeli v avgustu, terensko delo pa je trajalo do sredine oktobra tega leta. Ekipa Dolenjskega muzeja je v izkopavalni kampanji nadaljevala delo iz leta 2001, na skrajnem zahodnem delu temena hriba, na mestu, kjer smo že v letu 2001 našli nekaj starejšeželeznodobnih grobov gomile XII, ki se je nadaljevala proti zahodni in severni strani izkopnega polja.

Novo mesto, Kapiteljska njiva; tloris izkopnega polja z grobnimi jamami v letu 2002; foto: B. Križ

Novo mesto, Kapiteljska njiva, grob XII/14; bronasta fibula v grobu; foto: B. Križ

Z izkopavanji v letu 2001 smo raziskali jugovzhodni del gomile XII in našli 4 skeletne grobove, v letu 2002 pa smo izkopali in dokumentirali še 11 skeletnih grobov gomile XII, ki je v celoti štela 15 še ohranjenih grobov in katere premer je znašal okrog 15 metrov.

Grobne jame so bile v tlorisu pravokotne oblike, velikosti do 330 x 125 cm (grob 15/XII), s skrbno navpično izdelanimi stenami.

Polnilo grobnih jam je temnejša zemlja, v kateri pa so se ohranili nekaj centimetrov široki zemljeni pasovi zelenosive barve. To so ostanki lesenih delov krste oziroma grobne konstrukcije, ki se seveda ni ohranila, kakor se tudi niso ohranili vsi organski deli pokojnika, njegove oprave in pridatkov s popotnico, ki ga je spremljala v onostranstvo. Kisla dolenska zemlja je namreč v preteklih stoletjih dodobra razkrojila vse organske snovi (les, tkanino, usnje, hrano in pijačo), ohranili pa so se izdelki iz gline, stekla, jantarja in kovine. Tudi osteoloških ostankov v grobovih praviloma ne najdemo več. Najpogostejši arheološki pridelek je lončeno posodje, ki je nekoč vsebovalo hrano in pijačo in je bilo priloženo tako v ženske kot v moške grobove. Grobove, ki vsebujejo železno in bronasto orožje, opredeljujemo kot moške grobove. Grobove s steklenim, jantarnim in bronastim nakitom ter lončenimi vretenci za tkanje in predenje pa opredeljujemo kot ženske grobove.

Novo mesto, Kapiteljska njiva, grob XII/6; lončeni posodi v grobu; foto: B. Križ

Med 11 grobovi, izkopanimi v letu 2002 v gomili XII, jih je pet vsebovalo značilne ženske pridatke, en grob orožje, drugi pa le lončenino ali pa so bili že v preteklosti izropani in zato po spolu niso opredeljivi.

Začeli smo z izkopom gomile XIII, ki leži delno že na pobočju, ki se spušča proti zahodni strani. Grobovi so podobnih oblik in velikosti kot v gomili XII. Med 14 doslej izkopanimi grobovi te gomile štiri opredeljujemo kot ženske grobove in le enega kot moški grob, drugi pa so neopredeljivi. Po doslej raziskanem delu gomile, kjer grobovi potekajo v krogu, lahko sklepamo, da gomila meri v premeru vsaj 20 metrov in da se širi proti zahodni strani, kjer grobov še nismo izkopali. Tu nameravamo z delom nadaljevati v letu 2003.

V letu 2002 smo izkopali tudi pet grobov, ki sodijo še v gomilo IX in ne odstopajo od že opisanih v gomilah XII in XIII.

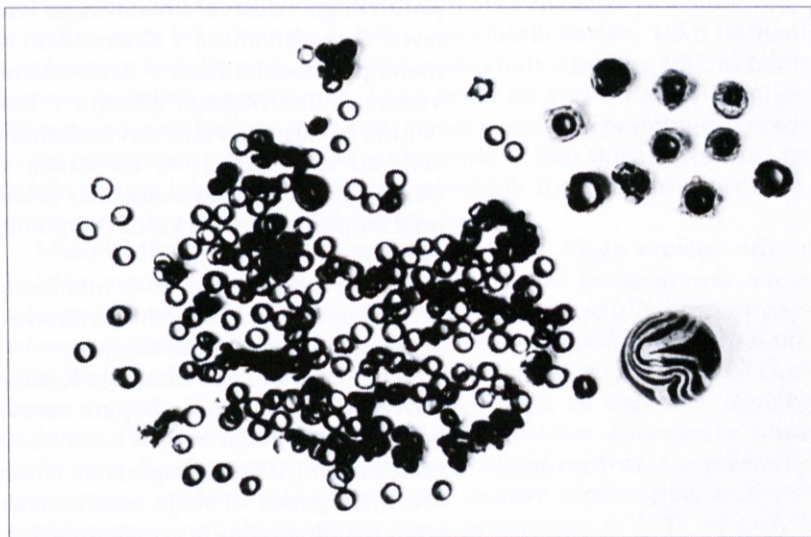
Vsi grobovi gomil IX, XII in XIII so skeletni in sodijo v čas starejše železne dobe (8. do 4. stoletje p. n. š.), s tem da večina grobov, ki smo jih izkopali v letu 2002, sodi v prva stoletja starejše železne dobe, torej v čas med 8. in 6. stoletjem p. n. š. Med grobnimi pridatki prevladuje pestro oblikovana in okrašena lončenina, kovinskih in steklenih predmetov je manj. Ob izkopavanju smo našli nekaj predmetov tudi zunaj grobnih jam. To so ostanki že v preteklosti uničenih grobov.

Posebnost predstavljajo kamniti odbitki in kamnita orodja, ki nimajo neposredne povezave z gomilnim grobiščem, saj so veliko

starejši, dokazujejo pa, da je bil ta prostor poseljen in v uporabi že tisočletja pred nasutji prvih gomil.

Prav tako smo v letu 2002 našli dva grobova, ki ne sodita v čas starejše železne dobe. To je žgan žarni grob 54, ki sodi v čas pozne bronaste dobe, 9. in 8. stoletje p. n. š., in vsebuje masivno lončeno žaro, pokrito z lončeno latvico. Žara je bila napolnjena s prežganimi kostmi in žganino, v kateri se je nahajala še cela množica drobnih okrašenih steklenih jagod, bronasti obročki in ostanki okrašene bronaste pločevine.

Novo mesto, Kapiteljska njiva, grob 54; steklene jagode, najdene v žari; foto: B. Križ

Drugi izjemni grob je mlajši in sodi v čas mlajše železne dobe, 3. ali 2. stoletja p. n. š. Je žgan, vseboval pa je železno pasno verigo in nekaj lončenih črepinj posode. Grob 691 sodi k veliki latenski nekropoli, ki smo jo odkrivali v preteklih letih ob gomilnem grobišču in ki nadaljuje tukajšnjo tradicijo pokopavanja vse do zadnjih desetletij p. n. š.

Arheološki predmeti, odkriti v letu 2002, so enako kakor v preteklih letih dokaj poškodovani, zato jih je potrebno sedaj še restavratorsko obdelati v restavratorski delavnici. Pred dokončno analizo gradiva, izkopanega v tokratni kampanji, lahko že strnemo nekatere ugotovitve. Novost za nas je gotovo ta, da se grobišče nadaljuje tudi po pobočju v nasprotju z dosedanjimi razmišljanji, da je grobišče zajemalo le izravnani vrh hriba. Železnodobni grobovi na zahodnem delu grobišča so povečini starejši od grobov na vzhodni strani, kjer prevladujejo grobovi iz mlajših obdobij starejše železne dobe. Ugotavljamo tudi, da je bilo kar veliko število grobov izropanih že v prazgodovinskem času, med nedotaknjenimi grobovi pa lahko izpostavimo grobova XII/10 in XII/15 z značilnimi moškimi pridatki, železnimi suličnimi ostmi, s tulastimi sekirami in kovinskimi deli pasu ter grobova XII/5 in XII/14, ki sta značilna ženska grobova z bronastimi zapestnicami, fibulami, lasnimi obročki, steklenimi in jantarnimi ogrlicami.

Vsi naštetni grobovi so tipični predstavniki premožnejših starejše železnodobnih prebivalcev, ki so pod vodstvom aristokratskega razreda ob ekonomski uspešnosti, ki jo je omogočala pridelava in predelava železa, poseljevali Dolenjsko in vzdrževali tesne stike tako s sosednimi ljudstvi kakor tudi s tedanjim omikanim grškim in etruščanskim svetom v prvem tisočletju p. n. š.

ŠESTDESET LET BAZE 20 V KOČEVSKEM ROGU

Vojni čas

17. aprila 2003 mineva 60 let od postavitve prve izmed 26 lesenih barak na Bazi 20 in prihoda prve skupine takratnega vojaškega in političnega vodstva slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja v novo skrito bivališče v Kočevskem rogu. Baza 20 je edina še ohranjena partizanska baza v Kočevskem rogu in edini ohranjeni sedež vodstva odporniškega gibanja v Evropi iz druge svetovne vojne. Nudila je varno zavetje slovenskemu političnemu in vojaškemu vodstvu od spomladi 1943 do konca vojne. Tako Baza 20 kot tudi ohranjeni partizanski bolnišnici Jelendol in Zgornji Hrastnik sodijo med najpomembnejše kulturne spomenike iz obdobja druge svetovne vojne na Slovenskem.

Skoraj natanko dve leti je bila Baza 20 središče slovenskega upora proti okupatorju, in kar lahko trdimo z vso gotovostjo, poleg Ljubljane drugo glavno mesto Slovenije.

Z gozdom poraslo območje Kočevskega roga leži na jugovzhodu Slovenije. V sebi skriva bogato naravno in kulturno dediščino. Poseben pečat območju so dali kočevski Nemci, ki so se kot koloni takratnega zemljiškega gospoda na Kočevskem naselili v 14. stoletju. S krčenjem gozda so svoje naselbine širili tudi po Kočevskem rogu in sredi roških gozdov so zrastle številne vasi. Tako so ustvarili zaokroženo ozemlje, ki se je kot poseben jezikovni in etnični otok sredi slovenskega ozemlja obdržal več kot 600 let. Vse do druge svetovne vojne, ko so se v želji po vrnitvi v rajh in pod vplivom nacistične propagande pozimi 1941 na 1942 skoraj v celoti izselili s Kočevske in tudi iz vasi v Kočevskem rogu. Večino tako opuščenih in izpraznjenih naselij je italijanska vojska v veliki ofenzivi poleti 1942 požgala, da bi onemogočila zadrževanje partizanskih enot na Rogu.

Kljub vsemu pa je nenaseljeno in zaradi naravne konfiguracije težko prehodno in izrazito kraško območje Kočevskega roga kmalu postalo center narodnoosvobodilnega gibanja na Slovenskem. Mogočni roški gozdovi so nudili varno zavetje številnim skritim bolnišnicam (med letoma 1942 in 1945 jih je v Kočevskem rogu delovalo več kot 20), zgrajene so bile številne baze, v katerih so lahko nemoteno delovali organi novonastajajoče oblasti, ustvarjali številni slovenski umetniki in kulturniki, v tiskarnah so tiskali časopise, umetniška dela in drugo literaturo. Znanstveni inštitut je prav na Rogu pripravljajl gradivo za mirovne konference, ki so urejale vprašanja mej in odnose v novi Evropi po končani vojni.

Med bazami je najbolj znana in tudi zaradi svojih prebivalcev najpomembnejša Baza 20. Člani slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja so se spomladi 1943 po skoraj enoletni odsotnosti in hudi preizkušnji, ki so jo doživeli v veliki italijanski ofenzivi poleti leta 1942 ter zimi, preživeti v Polhograjskih Dolomitih, vrnili v Kočevski rog. Tone Fajfar je v svoj dnevnik 18. aprila 1943, dan po prihodu v Rog, zapisal: »... Rog ... Pokrajina pošastnih in veselih spominov ... S kletvijo smo te zapustili lansko leto, roteč se, da se več na vrnemo v tvoje gozdove. In vendar smo se te vsi razveselili, ko smo z obronkov

1 Fajfar, Tone, Odločitev, spomini in partizanski dnevnik, druga, dopolnjena izdaja, Založba Borec, Ljubljana 1981, (dalje Fajfar, Odločitev), str. 241/242

2 Mikuž, Metod, Iz Dolomitov na Rog, Slovenski knjižni zavod v Ljubljani, Ljubljana 1947, (dalje Mikuž, Iz Dolomitov...), str. 64, Jarc, Janko, Partizanski Rog, druga dopolnjena izdaja, Založba Obzorja, Maribor 1977, str. 232; Ivan Maček – Matija, Spomini, Globus, Zagreb 1981, (dalje Maček, Spomini), str. 194

3 Kocbek, Edvard, Listina, Slovenska matica, Ljubljana 1967, (dalje Kocbek, Listina), str. 5

4 Mikuž, Iz Dolomitov, str. 66

5 Kocbek, Listina, str. 8

6 Mihevc, Mira, Pogumna zvesta četa, Ljubljana 1990, (dalje Mihevc, Pogumna...), str. 186

KULTURA
Rast 2 / 2003

*Velike gore v mesečini zagledali tvoje obrise. Spet si nam postal gostoljubno bivališče ...*¹

Lokacijo nove baze pod koto 717, kasneje imenovano tudi Sokolji vrh, so izbrali dr. Pavel Lunaček - Igor, dr. Marjan Breclj - Miha B, Ivan Maček - Matija in inženir Lojze Rojc - Miha T.² » ... *Mesto za taborišče smo si izbrali v veliki in globoki kotanji, ki se nadnjo nagibata košata bukev in zelo visoka, debela jelka,*³ je zapisal Kocbek.

Prostor za Bazo 20 je bil izbran sredi gostega smrekovega nasada. Smreke so imele veje do tal in te so preprečevale nezaželeno pogled. Težko prehodno kraško območje je bilo brez znanega vira pitne vode v bližini, ki bi bil vrisan na vojaških specialnih kartah. Tako Italijani kot kasneje tudi Nemci so večkrat postavljali zasede v bližini takih izvirov in čakali na partizane, ki so prišli po vodo. Pa tudi okolico takega izvira so večkrat preiskali, saj so vedeli, da potrebujejo predvsem bolnišnice za svoje delo veliko vode. Kljub skrbi za varnost pa je bila izbrana lokacija drzno blizu Dolenjskih Toplic in Novega mesta, od koder bi jo sovražnik lahko hitro dosegel.

Metod Mikuž, med vojno prebivalec Baze 20, je zapisal: »*Kdor količkaj razume partizanstvo in pozna nemški in italijanski način iskanja in zasledovanja partizanov, bo priznal, da je bila baza spretno izbrana ... Srobotnik in Stare žage v črmošnjiški dolini ni težko najti. Nad Srobotnikom je Rampoha, od koder drži važna pot, ki seka Červanovo cesto, ki povezuje Podturn in Ribnik in veže črmošnjiško dolino s Podstenicami, nekdanj večjim središčem kočevske lesne industrije. Po tej poti so šli Nemci in Italijani večkrat. Če gremo po njej..., smo od baze oddaljeni le 800 metrov zračne črte, a če pot nadaljujemo proti Podstenicam, se ji približamo še bolj. In prav v tem je zvijačnost in duhovitost konspiracije. Tudi Italijani in Nemci ... so dobro vedeli, da je na desno zelo blizu kota 717, obenem pa tudi, da se partizani ne mude na vrhovih in krajih, ki so preblizu prometnih cest in poti, zaznamovanih na vsaki vojaški karti. Zato se jim nikdar ni zdelo vredno stopiti v te kraje, temveč jih je dobro zglajena pot potegnila proti Podstenicam.*«⁴

K izboru lokacije je pripomoglo tudi dejstvo, da je bil na tem mestu ohranjen tabor manjše partizanske enote še iz časa pred italijansko ofenzivo poleti 1942. Postavljalci baze so sklepali, da Italijani na tej lokaciji med ofenzivo niso bili in je ne poznajo. Zanimivo je tudi pobočje zahodno od barak, ki je izrazito kraško, posuto z ostrimi skalami in skoraj neprehodno. Deluje kot močno obzidje, ki preprečuje dostop nezaželenim obiskovalcem. Kocbek opisuje prostor med posameznimi barakami kot »... *napet gozdnat teren, tla so mu pod krivenčastim drevjem zadelana s čudovito zaviti in nazobčanimi skalami. Ogledujem si jih podnevi in pod noč, pa se jih ne morem nagledati, kar naprej dražijo moje čute. Skalnat prostor je tako preseñetljivo in brezizhodno zamotan, da skozenj celo podnevi težko najdemo od ene točke do druge...* Zdaj razumem, zakaj Italijani v lanski ofenzivi niso šli skozi ta svet. Ni jim bil le prenaporen, temveč tudi pošasten. Tu bi se bili morali mi že takrat utaboriti ...«⁵

Posebno gradbeno skupino, ki jo v spominih šaljivo imenujejo *težka mehanizacija*,⁶ je vodil Rudolf Ganziti - Grad. Gradnja barak je bila izjemno zahtevno delo. Ves potreben material so morali do Baze prinesti na ramenih. Sekanje lesa v bližini lokacije je bilo prepovedano. Nepovabljen obiskovalec gozda bi kaj kmalu ugotovil večje količine svežih drevesnih štorov in bi zato lahko v bližini iskal skrito

bivališče. Večino gradbenega materiala so dobili v dolini na Šprajcerjevi žagi v Starih Žagah in na žagi v Soteski. Uporabili so tudi les, ki so ga gozdarji italijanske družbe Emona zaradi prepovedi sekanja lesa morali pustiti v gozdu. Izvršni odbor Osvobodilne fronte je namreč že leta 1942 prepovedal sekanje v slovenskih gozdovih, kar so Italijani v velikem strahu tudi v glavnem upoštevali. Uporaben vir gradbenega materiala so bili tudi ostanki požganih kočevarskih vasi – opeka, ohranjeno stavbno pohištvo, peči. Nekatere potrebne stvari so zaupniki Osvobodilne fronte kupovali v trgovinah v Novem mestu in celo v Ljubljani. Prve barake so bile na začetku krite z deskami ali opeko. Ko se je gradbeni skupini priključil še domačin, ki je znal izdelovati skodle, so z njimi prekrili večino objektov. Vsi objekti so bili še dodatno zakriti z vejami in listjem.

Prvo barako, imenovana tudi stara CK-jevška baraka, ker je bila najprej namenjena članom Centralnega komiteja KPS, je natančno opisal Kocbek v svojem dnevniku. »... Sredi kotanje stoji prostorna lesena baraka s položno streho. Nizke stene so ji zgrajene iz mladih smrekovih debel, naši tesarji so jih spahnili v trden in obsežen štirikotnik, tako da nosijo mogočno in nerodno streho, vso pokrito s smrekovimi vejami, kajti naše domovanje se mora čimbolj skriti pod njihovo košato senco. In zares zagledaš lesenjačo šele, ko se spustiš čez rob kotanje ... Med vrstama ležišč, narejenih ob levi in desni strani, stoji dolga miza s klopmi. Edino stekleno okno, preneseno iz zapuščene kočevarske vasi in vdeleno v steno nasproti vrat, pušča v prostor borno svetlobo, zato drug drugega komaj vidimo ...«⁷

7 Kocbek, Listina, str. 5 in 6, zapis je nastal 3. maja 1943, drugi dan Kocbekovega bivanja na Bazi 20.

V začetku je baraka nudila zavetje vsem prebivalcem baze. Kasneje, ko so bili zgrajeni še drugi objekti, pa je prva baraka postala jedilnica in tudi prostor za predavanja in skupna srečanja.

Število prebivalcev Baze 20 se je hitro povečevalo. Prva baraka je kmalu postala pretesna. Že v maju 1943 so zgradili tri barake, v juniju štiri, julija dve, avgusta tri. Tako je ob kapitulaciji Italije 8. septembra 1943 skrito naselje štelo že trinajst lesenih barak. Spomladi 1944 se je število prebivalcev Baze 20 zopet močno povečalo in do konca julija 1944 je že stalo vseh 26 barak. Služile so tako za bivanje kot za delo. Za posamezne barake se je prijelo poimenovanje po njenih prebivalcih ali pa po forumu oz. ustanovi, ki je v baraki delovala.⁸

8 Jarc, Partizanski Rog, str. 234/235

Na Bazi 20 so tako krajše ali daljše obdobje živeli in delali člani Izvršnega odbora Osvobodilne fronte (IO OF) Josip Vidmar, Edvard Kocbek, Josip Rus in drugi, člani Centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije (CK KPS) Boris Kidrič, Ivan Maček, Zdenka Kidrič. Na Bazi 20 je ustvarjal slikar Božidar Jakac, delali so člani znanstvenega inštituta, zgodovinarja Franc Zwitter in Janko Jarc. Občasno so prihajali tudi člani Vrhovnega štaba narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije in člani AVNOJ, med njimi tudi njegov predsednik dr. Ivan Ribar in člani zavezniških vojaških misij.

Vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja si je tako počasi ustvarilo pogoje za svoje delo in Kocbek v dnevniku zapiše: »... Kar nekam mimogrede smo pognali korenine in si ustvarili podobo taborišča. Uredila se je kuhinja, prišla je zaščitna četa, kurirji so se začeli oglašati. Obnavljamo stare zveze in navezujemo nove.«⁹

9 Kocbek, Listina, str. 7

Za povezavo Baze 20 z vsemi slovenskimi pokrajinami je vzorno skrbela kurirska služba s svojo centralno postajo v Občicah z imenom TV-15. Naslovnik na Bazi 20 je prejel pošto iz najbolj oddaljenih slovenskih krajev v treh do štirih dneh. In to ob dejstvu, da so morali

kurirji uporabljati skrite in včasih težko prehodne poti in se izogibati sovražniku, kar pa v vojnem času ni bilo najbolj lahko.

Življenje večje skupine ljudi na Bazi 20 je zahtevalo tudi redno preskrbo s hrano in vodo. Na Bazi so v začetku dobivali vodo iz luže pod Červanovo cesto, ob deževju pa so lovili deževnico s streh v kovinske sode. Ko so bile potrebe večje, so vodo vozili in nosili iz doline. Pozimi je pomenil sneg veliko olajšanje. Spravljali so ga v kraške vrtače in tako ohranili bogate zaloge vode še dolgo v pomlad.¹⁰ Hrano so prinašali iz oskrbnega centra ali ekonomata v Starih Žagah, ki je oskrboval poleg Baze 20 tudi vse druge skrite postojanke in bolnišnice na Kočevskem rogu.

Podobno je potekala tudi oskrba z drvmi. Zaradi prepovedi sekanja drevja so kurjavo nosili od drugod. Tudi svetloba je bila pomembna za delo na Bazi 20. V začetku so jo nudile sveče in druge svetilke ter ognji pred barakami v večernih urah. Leta 1944 pa je Baza dobila lastno elektrarno in električno razsvetljavo. Stroj, posebej predelan Fiatov avtomobilski motor za pogon generatorja na lesni plin, je še danes ohranjen in ga lahko obiskovalec vidi na Bazi 20.

Eden najpomembnejših dejavnikov življenja na Bazi 20 pa je bila konspiracija. Ne samo skriti dostopi, straže, tudi vsakdanje življenje prebivalcev je bilo podrejeno tej, v partizanih tako pomembni besedi. Predvsem v času večje sovražnikove dejavnosti je pogovor tekel tiho, ognje so lahko kurili samo takrat, ko dim ni bil viden že daleč iz doline in svetloba ognja ni prodirala skozi goste veje dreves. Tudi kuhinja se je morala podrediti temu režimu. Zato lahko v marsikaterem spominu preberemo, da jih je večkrat zeblo, pa tudi toplo hrano so večkrat pogrešali. Seveda je bila konspiracija ob večjih nevarnostih strožja in še bolj neizprosna. Kar nekajkrat pa so se morali prebivalci Baze umakniti v zato zgrajene bunkerje. Baza je imela štiri take podzemne bunkerje. Zaprti pod zemljo so prebivalci Baze 20 čakali, da je nevarnost minila. Vsi se spominjajo hude tesnobe in nemoči ter strahu, da jih bo sovražnik odkril. Kocbek v svoj dnevnik zapiše:

»... Ko smo zaprli odprtino, ki smo se skozi jo spustili v podzemsko vlogo in sta nas zajela tema in hlad, smo umolkni od resnične nesreče. Ob svitu petrolejke smo zlezli na zasilne pograde in zadremali v občutku prividne varnosti ...«¹¹

Ni pa bilo vedno tako. Včasih so se prebivalci Baze 20 lahko tudi sprostiti, zaigrala je harmonika in zaslišala se je pesem. Seveda pa je bilo to le takrat, ko je bil sovražnik v svojih postojankah in so bili prepričani, da jih nihče ne sliši niti ne vidi.

Baza 20 se je obdržala skozi vse vojno obdobje. Sovražnik je ni nikoli odkril, čeprav so sovražne vojske kar nekajkrat šle mimo v njeni neposredni bližini. Prebivalci Baze 20 so se menjavali. Proti koncu vojne je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja večino časa preživelo v bolj gostoljubni Beli krajini. Zadnji prebivalci so Bazo 20 zapustili spomladi 1945. Odšli so proti Ljubljani in tam nadaljevali delo v osvobojeni domovini.

Povojna obnova

Baza je po vojni ostala zapuščena. Marsikatero okno in vrata so prišla prav pri obnovi podrtih domačij v dolini. Vendar pa se je nova oblast kmalu začela zavedati pomena tega naselja sredi roških gozdov.

Pravno varovanje Baze 20 je zagotavljala leta 1952 izdana odločba Ministrstva za prosveto in kulturo, ki je Bazi 20 dodelila status zgod-

vinskega spomenika. Zavarovanje se ni omejilo le na objekte same, temveč je obsegalo tudi gozd v okolici spomenikov. Prepovedano je bilo vsako sekanje in poseganje v gozd z izjemo sanitarne sečnje. Dobronamerna določba je povzročila staranje gozda. Gozd je postajal vse redkejši, nevarnost podiranja dreves in s tem poškodb na objektih pa vse večja.

Družbeni dogovor o zaščiti, urejanju, vzdrževanju in oskrbi spomenikov v Rogu, ki so ga leta 1975 podpisale občine, prosvetne in kulturne ustanove ter večje število družbenopolitičnih in gospodarskih organizacij, je bil namenjen oskrbi in upravljanju s spomeniški objekti v Kočevskem rogu, vendar pa ni nikoli popolnoma zaživel.

Odločba iz leta 1952 je bila novelirana leta 1992, ko je novomeška občinska skupščina sprejela Odlok o razglasitvi naravnih znamenitosti in nepremičnih kulturnih in zgodovinskih spomenikov v občini Novo mesto, s katerim so objekti v Kočevskem rogu pridobili status kulturnega spomenika.

Do zadnje spremembe pa je prišlo leta 1999, ko je bila Baza 20 z odlokom vlade Republike Slovenije razglašena za kulturni spomenik državnega pomena.

Prvi večji obnovitveni posegi na objektih Baze 20 so potekali v petdesetih in šestdesetih letih pod vodstvom takratnega Republiškega zavoda za spomeniško varstvo, ki je imel svojo posebno enoto za Upravo spomenikov v Rogu. V okviru teh del so bili obnovljeni vsi objekti, urejeni so bili temelji in postavljena muzejska zbirka. Ves čas so v Rogu potekala večja ali manjša vzdrževalna dela, ki so jih pod nadzorom najprej Zavoda za spomeniško varstvo iz Ljubljane, kasneje pa Dolenjskega muzeja in Muzeja revolucije izvajali delavci Gozdnega gospodarstva. Med njimi moramo omeniti gozdarja Kapša iz Občic, ki je bil dolga leta glavni in skoraj edini oskrbnik Baze 20.

V letih 1984 in 1985 je potekala sanacija Kidričeve barake, to je objekta št. 2 na Bazi 20. Dela je izvajal Restavratorski center iz Ljubljane v sodelovanju z novomeškim Zavodom za varstvo naravne in kulturne dediščine. Obnova te in pa operacijske barake v bolnišnici Jelendol naj bi veljala za vzorčni primer sanacije tovrstnih objektov. V okviru teh del so se izoblikovala tudi osnovna konservatorska načela pri obnovi lesenih objektov v Kočevskem rogu.

Objekti v Kočevskem rogu so narejeni predvsem iz neodpornega lesa smreke in jelke. Okolje, v katerem se nahajajo, močan vpliv vlage in mikroorganizmov zahteva pravilen postopek obnove, ki mora biti povezan z vzporednimi raziskavami. Te dajejo vpogled v način gradnje tovrstnih objektov pa tudi pregled nad še avtentičnimi gradbenimi elementi, za razliko od že dodanih in zamenjanih po vojni.

Z večjimi posegi na Bazi 20 v naslednjih letih strokovni organizaciji nista nadaljevali tudi zaradi izraženega nezaupanja Odbora za Rog. Tako razen gozdarjev, ki so nekako vzdrževali objekte, ni nihče deloval v Rogu. Konec osemdesetih let je bila ukinjena tudi vodniška služba, ki jo je finančno podpirala Krka, tovarna zdravil. V začetku devetdesetih let so bili objekti v Kočevskem rogu kar nekako pozabljeni, strokovni organizaciji Dolenjski muzej in Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine iz Novega mesta pa sta komaj uspeli popravljati poškodbe, ki so na objektih nastale zaradi dotrajanosti in, žal, tudi vandalizma.

V letu 1995 se je po nekajletnem premoru in tudi pod vplivom praznovanja 50. obletnice konca druge svetovne vojne začela intenziv-

nejša akcija obnove objektov na Bazi 20. Tako je bila do leta 2002 obnovljena že večina objektov. Dobili so nove strehe, zamenjani so bili dotrajani deli lesene konstrukcije. V dveh barakah je pripravljena nova muzejska predstavitev Baze 20 in delovanje partizanskih bolnišnic, delavnic in organov Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta. Dolenjski muzej ima urejeno vodniško službo, oskrbnik pa poskrbi, da se sproti popravijo manjše poškodbe, skrbi za redno vzdrževanje in z zanimivo razlago popelje obiskovalce po Bazi in tudi drugih delih Kočevskega roga.

Baza 20 je preživela svojih prvih 60 let. Delavci restavratorske, konservatorske in muzejske stroke se skupaj z različnimi mojstri trudimo, da bi jo še dolgo ohranili in ji vrnili vsaj nekaj življenjskega utripa izpred šestdesetih let. To pa ni bila samo vojna – to je bilo tudi delo kulturnikov, znanstvenikov in vseh drugih, ki so se trudili v krutem času vojne ohraniti vsaj delček civilizacije in zdravega duha.

Tone Fajfar: Baraka Izvršnega odbora OF, baraka št. 3 (iz knjige Tone Fajfar: Odločitev)

Spodaj: ena od barak v Bazi 20 po obnovitvi

UPORABLJENA LITERATURA:

Fajfar, Tone, *Odločitev, spomini in partizanski dnevnik*, druga, dopolnjena izdaja, Založba Borec, Ljubljana 1981

Ferenc, Mitja, *Baza 20 in bolnišnici Jelendol ter Zgornji Hrastnik*, Zbirka vodnikov Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, zvezek 179, Maribor 1992

Jarc, Janko, *Partizanski Rog*, druga dopolnjena izdaja, Maribor 1977

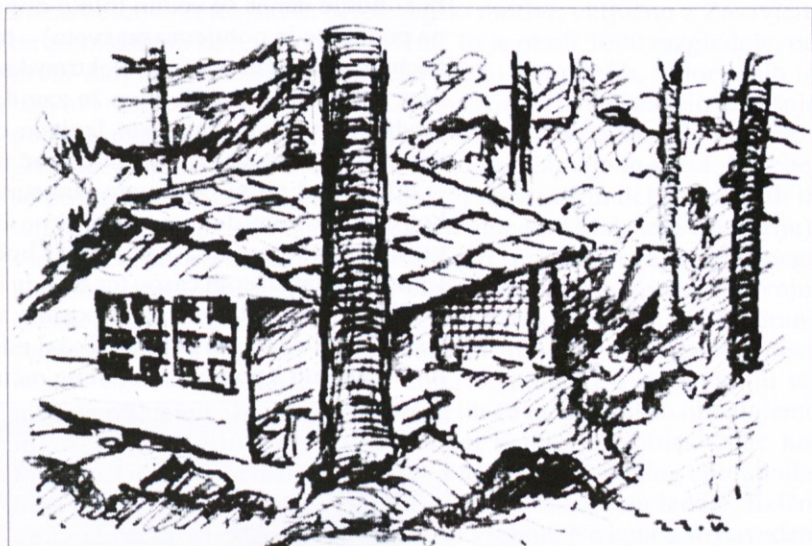
Jarc, Janko, *Rog, Središče slovenskega narodnoosvobodilnega boja*, Spomeniki delavskega revolucionarnega gibanja in narodnoosvobodilnega boja v Sloveniji, zvezek 5, Ljubljana 1981

Kocbek, Edvard, *Listina*, Slovenska matica, Ljubljana 1967

Mihevc, Mira, *Pogumna zvesta četa*, Ljubljana 1990

Mikuž, Metod, *Iz Dolomitov na Rog*, Slovenski knjižni zavod v Ljubljani, Ljubljana 1947

Vodnik po partizanskih poteh, Ljubljana 1978

Darja Peperko
Golob

O RAZGLEDNICAH MALO DRUGAČE

O razglednicah in njihovem razvoju, vlogi in podobi je bilo zlasti v zadnjem času pravzaprav že veliko povedanega. Postavljene so bile zanimive razstave, izšlo je nemalo publikacij, ki prikazujejo prijetno podobo mest, krajev in vasi na starih razglednicah, zbirateljstvo, dražbe, sejmi so zaživeli, kot že dolgo ne. Razvila se je prava pravcata »razgledničarska trgovina«. Ko se je ta na novo odkriti trg začel počasi prazniti – razglednice so dobile nove lastnike (in tudi novo bolj ali manj zelo visoko ceno), je že kazalo, da se bo »razgledničarski duh« malo pomiril. Vendar ne – zanimanje za to nekdanje zelo razširjeno sredstvo komunikacije dobiva vedno nove in nove oblike. Saj ne da bi si ljudje danes še vedno toliko dopisovali (razen morda ko gremo na počitnice in potujemo po svetu) – to nam že vnaprej onemogočajo takšni in drugačni telefoni, elektronska pošta, t. i. elektronske razglednice in še kaj. A četudi koga že zamika, da bi odposlal klasično razglednico svojega kraja, kot izgleda danes, ga želja hitro mine, saj današnje (krajevne) razglednice pač niso primerljive s tistimi nekoč – žal je med njimi bolj malo, enostavno povedano, lepih, da o njih kot o slikovnem dokumentu niti ne izgubljam besed. Moderna in hitra grafična tehnika sama zase hočeš nočeš vendarle ni dovolj. Ljubitelji starih lepih časov ter seveda iskalci dokumentarnih preteklih podob naših mest, pokrajin, mostov, stavb itd. se skratka vračamo k starim razglednicam kot marsikdaj edinemu izročilu nekega časa ter jih oživljamo s pomočjo sodobne računalniško podprte tehnologije.

Glavni trg v Novem mestu s starim rotovžem in litoželeznim vodnjakom; založnik razglednice: Weiss & Dreykurs, Dunaj; razglednica je bila odposlana leta 1898, hrani jo Knjižnica Mirana Jarca

Tako je danes možno videti in kupiti čudovite monografije o slovenskih krajih na razglednicah (npr. Novo mesto na razglednicah 1897–1950, Dolenjski muzej, 1998) in lične komplete reprodukcij starih razglednic, njihove uokvirjene povečave ali miniaturne izvedbe, ročno odtisnjene, na ročno izdelanem papirju, z unikatnimi paspartouji in v luksuzni embalaži. Vse več razglednic pa lahko vidimo tudi na internetu, in sicer na spletnih straneh slovenskih občin, knjižnic, muzejev in drugih institucij.

Osnova vsemu so seveda dragocene zbirke originalnih starih raz-

glednic od prvih začetkov v drugi polovici 19. stoletja dalje. V Knjižnici Mirana Jarca in Dolenjskem muzeju v Novem mestu beležimo zelo veliko zanimanje zanje, saj predstavljajo pomemben dokument časa tako slikovno kot besedilno in jezikovno. Veliko sporočilno vrednost pa imajo tudi poštni žigi in znamke. K ohranitvi te zanimive kulturne dediščine na Dolenjskem prav tako pripomorejo nekatere lepe zasebne zbirke, kot na primer zbirka domoznanskih in umetniških razglednic Nike Klemenčič, zbirka razglednic s pretežno belokranjskimi krajevnimi motivi Andreja Žnidaršiča, zbirka Braneta Pence, ki pokriva predvsem šentjernejski okoliš, domoznanska zbirka Draga Nahtigala in druge.

Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto, v posebnih zbirkah Boga Komelja, hrani izredno bogato zbirko razglednic. To so številni motivi krajev, vasi, mest, gradov, cerkva in drugih objektov, voda, gora, jam in podobno. Prevladujejo domoznanske razglednice v najširšem pomenu besede: dolenjski in belokranjski motivi, vključno z Zasavjem ter ribniškimi in kočevskimi okolišmi. To je okoli 3000 razglednic, od prvih litografij s konca 19. stoletja preko črno-belih, koloriranih in barvnih razglednic skozi celotno 20. stoletje do teh, ki kažejo današnje podobe našega območja. Poleg teh so zavidanja vredne tudi razglednice drugih krajev Slovenije, bivše Jugoslavije in sveta. Posebej so postavljene razglednice reprodukcij umetniških del slovenskih in tujih avtorjev (npr. zbirka umetniških razglednic Maksima Gasparija), voščilnice, portreti, upodobitve osebnosti iz političnega in kulturnega življenja, etnološka dediščina in arheološke najdbe, prizori iz vojn, cvetlice, živali, letni časi ... Razglednice so klasično inventarizirane (v inventarno knjigo so vpisani datum njihovega prejema, vpisa, naslov oz. osnovni opis, način dobave, podatki o dobavitelju ter inventarna številka), zadnji dve leti pa jih že računalniško obdelujemo in so torej najdljive v računalniškem katalogu Cobiss/Opac kot fotoodtisi oz. fotomehansko gradivo. Računalniški katalog uporabniku nudi podatke o fotografu, založniku, oblikovalcu, letu izdaje, fizični opis razglednice ter naslov in opombe o vsebini. Na koncu so navedeni lokacija gradiva – posebne zbirke, UDK (univerzalna decimalna klasifikacija), opomba, da je gradivo dostopno v čitalnici oz. v knjižničnih prostorih, ter število enot posameznih motivov razglednic. Pri tem je potrebno poudariti, da je razglednice večkrat težko obdelati zaradi manjkajočih ključnih podatkov, kot so predvsem leto izida, fotograf, založnik. Ta problem je pogost zlasti pri starejših razglednicah, še posebej zato, ker manjkajočih podatkov večinoma ni več možno ugotoviti, žal pa so velikokrat tudi novejšje pomanjkljivo opremljene s temi, za bibliotekarsko obdelavo gradiva zelo pomembnimi podatki. Uporabniki lahko tako že doma ali v knjižnici na oddelkih izposoje preko računalnika ali terminala pregledajo podatke o elektronsko obdelanem fondu razglednic iz obsežne knjižnične zbirke, pri čemer si sami izberejo tiste, ki si jih želijo ogledati na oddelku posebnih zbirk. Razglednice so tudi fizično opremljene z inventarno številko ter s podatki o lastništvu, tj. z žigom in nalepko na zaščitnem ovitku. Nalepka vsebuje črtno kodo, ki omogoča računalniško beleženo izposajo razglednic. Sedaj smo iskane in pregledovanje razglednic še dodatno izpopolnili. Bibliografskemu opisu v Cobiss/Opac katalogu dodajamo še sliko s copyrightom Knjižnice Mirana Jarca Novo mesto. Na ta sodoben grafični način obdelujemo zbirko razglednic Novega mesta in drugih

dolenjskih krajev – zaenkrat le slikovno stran razglednice skeniramo ter jo ob podpori Inštituta za informacijske znanosti Univerze v Mariboru (IZUM) pripnemo h kataložnemu zapisu posamezne razglednice. Tako postaja ta slikovna zbirka dostopna na daljavo, preko interneta oz. osebnega računalnika, ne le v ožjem okolju uporabnikov novomeške knjižnice, temveč po vsej Sloveniji in še več, nahaja se v svetovnem informacijskem spletu. Postopek iskanja je enostaven: po vstopu na spletno stran Knjižnice Mirana Jarca (<http://www.nm.sik.si>) ali neposredno Izum-a (<http://www.izum.si>) se pri iskanju gradiva v novomeški knjižnici odločimo za oddelek posebne zbirke (09), s čimer predhodno omejimo število zadetkov; nato vtipkamo naslov ali ključne besede (npr. Novo mesto) ter z izbiro vrste gradiva, tj. slikovno gradivo (fotografije/razglednice), še ožje omejimo iskanje; po izpisu določenega števila zadetkov izberemo tiste, ki nas zanimajo (po naslovu, letnici izdaje, fotografu ...), ter pregledamo bibliografski zapis razglednic z njihovimi natančnimi podatki. Na koncu zapisa pa je dodana povezava s sliko določene razglednice. Tako postaja iskanje in pregledovanje razglednic iz obsežne knjižnične zbirke predvsem hitrejša in enostavnejša.

Zaščita avtorskih pravic gradiva, prenesenega na elektronske medije, je prav gotovo posebno področje, ki si zasluži posebno obravnavo. Tokrat le to, da tiskanje gradiva v elektronski obliki oz. njegova uporaba v kakršne koli javne namene brez soglasja lastnika ali hranitelja seveda ni dovoljena. Prav zato so takšna gradiva pogosto opremljena s copyrightom, tj. avtorsko pravico za objavljeno delo, ponavadi je to ime oz. naziv ali kakšen drug znak lastnika gradiva. Vendar izgubljati se v zlorabah in labirintu zaenkrat nasploh še slabo urejenih avtorskih pravic pri nas bi bilo zelo nesmiselno. (Če želimo nekomu nekaj dati, ne moremo potem razmišljati samo o tem, kako bi mu to vzeli!) Nenazadnje tudi kakovost z interneta stiskanih slik ni dovolj dobra oz. primerna za nadaljnje publiciranje.

Uporabniki imajo torej možnost samostojnega pregleda knjižničnega fonda razglednic, če pa si vendarle želijo ogledati in za posebne namene izposoditi (razstava, objava v strokovnih publikacijah itd.) določen izbor originalnih razglednic, ga dobijo na vpogled v knjižnici. S takšnim sodobnim načinom informacijskih storitev naj bi bil v bibliotekarstvu in sorodnih strokah dosežen osnovni namen: gradivo, ki ni zgolj arhivsko, temveč ima, glede na zanimanje zanj, še kako veliko uporabno vrednost, je v sekundarni elektronski obliki v obtoku, medtem ko je originalno, največkrat staro, redko in tudi unikatno, varno arhivirano in, razen v posebnih primerih, tako rekoč nedotakljivo. Tako se bistveno zmanjša možnost mehanskih poškodb in drugih škodljivih vplivov na gradivo, ki nastanejo pri rokovanju z njim. V dosedanji praksi se je sicer pokazalo, da še ni čisto tako, saj digitalizirano gradivo uporabnikom zaenkrat služi bolj kot vabilo k ogledu izvornikov. A sčasoma se bo še marsikaj spremenilo in dolgoročno gledano je prava samo ta pot. Zato se knjižnice, muzeji, zgodovinski arhivi vse bolj načrtno lotevajo takšnih in podobnih prenosov gradiva – kulturne dediščine na vzporedne, vsakodnevno zelo uporabne elektronske medije (npr. cederome). O njihovi obstojnosti pa bi bilo sedaj prenačljeno delati zaključke, saj še niso dovolj dolgo v uporabi, da bi bilo možno o tem podati dovolj realno strokovno oceno.

Z vzpostavitevijo optimalnih mikroklimatskih pogojev se bistveno

VIRI IN LITERATURA:

Vodopivec, J., Prihodnost dediščine 20. stoletja. – Tradicionalni mediji v sodobni informacijski družbi, Maribor, 11. – 13. 10. 2000. – Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije, 2000, str. 13.

Kolarek, K.: Posebne zbirke Boga Komelja v Knjižnici Mirana Jarca Novo mesto: diplomsko delo. – Ljubljana: K. Kolarek, 2002.

Novo mesto na razglednicah: 1897–1950. Novo mesto: Dolenjski muzej, 1998.

podaljša življenjska doba dragocenega originalnega slikovnega, rokopisnega, tipkopisnega, kartografskega in drugega gradiva.

Razglednice so glede njihovega hranjenja in zaščite morda še najmanj »problematične«, vsaj po finančni plati, a vseeno zagotovitev ustreznih razmer tudi zanje ni zanemarljiva. V knjižnici jih hranimo v posebnih predalnikih, s čimer so zaščitene predvsem pred svetlobo, v prostoru z ustrežno temperaturo in relativno vlago. Temperatura in relativna vlažnost sta najpomembnejša dejavnika, ki odločilno vplivata na življenjsko dobo gradiva. Priporočljiva temperatura za hranjenje razglednic je čim nižja – zgornja meja je 18 stopinj, relativna vlažnost pa ne sme preseči 50 odstotkov. Posebej škodljiva so klimatska nihanja. Če so torej razglednice spravljene v temnih, hladnih, nevlažnih pa tudi ne presuhen prostorih, smo že zelo veliko naredili. Vsaka izmed njih je nato še v brez kislinem ovitku, ki ne uničuje oz. ne razjeda papirja in ki razglednico ščiti pred prašnimi in drugimi delci onesnaženega zraka, jo pri rokovanju z njo varuje pred mehanskimi poškodbami ter onemogoča neposreden stik s človeško kožo.

Z informacijsko revolucijo in informacijsko družbo nekateri napovedujejo konec klasičnim nosilcem oz. tradicionalnemu gradivu. Vendar danes tudi računalniški strokovnjaki soglašajo, da so novi nosilci izjemno pomembni za hiter dostop do informacij, za trajno hrambo pa so klasični nosilci (papir, mikrofilm) še vedno nenadomestljivi. Zato je potrebno doseči nekakšno uravnovešeno sožitje starega in novega. Torej ne eno ali drugo, temveč oboje. Poti so že odprte, varuhi raznovrstne kulturne dediščine pa se žal vsak po svoje lotevamo njene sodobne obravnave. Gre namreč tako za veliko različnih institucij kot za velike količine gradiva, ki v trenutnem statusu quo marsikje ne samo nikomur ne služi, ampak tudi neustavljivo propada ...

V Knjižnici Mirana Jarca Novo mesto torej »orjemo ledino« z domoznanskimi razglednicami (od najstarejših do najnovejših), kar pomeni digitalizacijo na eni in zaščito originalov na drugi strani. Razglednice so namreč s strani uporabnikov zelo iskano neknjižno slikovno gradivo, ki pa je hkrati, vsaj v primerjavi z drugimi vrstami gradiva (kot npr. fotografije, rokopisi itd.), zaenkrat najmanj zahtevno tako za klasični kot moderni pristop k njemu.

Pogled na Kandijški most in novo mestno hišo - oboje je bila nova pridobitev Novega mesta v "zlatem veku" razglednic; založnik razglednice: V. Stein, Trst; odposlana leta 1909, hrani jo Knjižnica Mirana Jarca

ŽIVLJENJSKA IN USTVARJALNA POT ANTONA BLATNIKA

*odstrem trave in liste
in vstopim v tvoj svet
in ti prislunem
in čez čas slišim in čez čas razumem
in čez čas se vrnem v njihov svet*
(B. Žunič)

Pot k umetnikovim koreninam

Vstopiti v svet artiškega rojaka, vsestransko talentiranega umetnika, kiparja in restavratorja Antona Blatnika je bila nadvse vznemirljiva izkušnja, potopiti se v njegov izjemno obsežen ustvarjalni opus pa zahtevna naloga, a hkrati zanimivo estetsko popotovanje v svet izvirnosti, občutenosti, samosvojesti in izrazne sporočilnosti.

Umetnik, rojen 2. junija 1911 v Artičah pri Brežicah, je bil trajno izročeni ustvarjalnosti, saj je živel s kiparskim dletom tako rekoč vse življenje. Da se je to orodje naučil držati v rokah nekako tako kot žlico, ni golo naključje, saj so v njegovi rodbini tri generacije zapored ohranjale svojevrstno umetniško tradicijo.

Izhaja namreč iz znane podobarske družine, katere korenine segajo v osrčje Dolenjske, v Dolenje Mokro Polje pri Šentjerneju. Tu je imel v stavbi, ki je stala na mestu sedanje gostilne Dobrave¹, podobarsko delavnico že njegov ded Anton Blatnik, po katerem je umetnik podedoval tudi ime. Po poklicu podobar in zlatar je Blatnikov ded daljnega leta 1871 obnovil v baročni maniri izdelan glavni oltar v župnijski cerkvi sv. Križa na Trebelnem.² Blatnikova babica Jera se je pri možu priučila rezbarjenja in barvanja kipev. Pridobljeno znanje je bilo v tistih časih odločilno za preživetje njene družine. Blatnikov ded je namreč umrl zelo mlad, star komaj 36 let; tako je njegova žena, Blatnikova babica prevzela obrt in naučila rezbariti tudi otroke. Zasluzek je bil vse bolj skop, zato je Jera Blatnik hišo prodala in se skupaj s štirimi otroki leta 1880 preselila na majhno kočarsko kmetijo v Artiče pri Brežicah. Tu je Jera nadaljevala z rezbarjenjem in barvanjem nabožnih kipev. Ko je njen sin Franc, Blatnikov oče, dorasel, ji je pomagal rezbariti in je tudi pozneje, ko je babica že umrla, prevzel posestvo, kmetoval in rezbaril kot samouk. Po poroki z Ano Blatnik se jima je rodilo osem otrok. Anton Blatnik se je rodil kot šesti izmed štirih bratov in štirih sestra. Pri tako številčni družini ni bilo možnosti za šolanje otrok, saj so se na majhni kočariji komaj preživljali. Kljub temu so z velikim odrekanjem poslali v uk kar štiri otroke, med njimi tudi Antona Blatnika. Zahvaljujoč marljivosti, nadarjenosti in vztrajnosti se je mladi Anton že kot deček trdno odločil, da se bo ukvarjal in preživljal s podobarstvom (kiparstvom), in pogumno je začel svojo učno in umetniško pot daleč od doma, star komaj štirinajst let.

Prva učna leta – mozirsko obdobje

Leta 1925 je prišel Anton Blatnik v spremstvu svojega očeta in s skromno popotnico v uk k priznanemu kiparju in pozlatarju Ivanu Cesarju v Mozirje. Bil je eden izmed mojstrovih zadnjih učencev in ostal pri njem štiri leta, do leta 1929. Tu je opravil tudi pomočniški izpit in delal zadnji dve leti kot pomočnik. Rezbaril je predvsem iz

1 V 19. stoletju je bila to vojašnica graničarske straže, ki je po Gorjancih branila prehode hajdukom in tihotapcem tobaka. Vojašnico je od gracarskih skrbnikov Hafnerjev kupil Matija Pavc, od njega pa Anton Blatnik (umrl leta 1879). Leta 1880 je Blatnikova žena Jera Blatnik prodala hišo Roku Dobravcu, ki si je zanimivo hišo preuredil v stanovanjsko zgradbo in gostilno Pri Rokelnu. Stavbo so podrli leta 1929. Na njenem mestu stoji danes hiša – gostilna, v lasti Jožeta Dobravca, Dolenje Mokro Polje 2.

2 Na napisu za tabernakljem na srednjem delu oltarne predele razberemo: 1789 ponovljen altar leta 1871 Ant. Blatnik podobar in zlatar prenovljeno leta 1938 Lojze Kozjek kipar in pozlatar.

3 Pogovor avtorice prispevka s Ciri-
lom Cesarjem, akademskim kiparjem,
danes živečim v Velenju, dec. 2002.

Levo: Umetnik Anton Blatnik pri delu

Desno: Antonov brat Andrej pred
umetnikovo rojstno hišo v Artičah;
posneto pred 2. svetovno vojno

lesa, v prostem času (ob nedeljah) pa je delal tudi zase (ustvarjal »iz svoje duše«) in si hkrati nekaj malega zaslužil za preživetje.

Tako je komaj šestnajstleten izdelal svoje prvo umetniško delo – Srce Jezusovo. Lepota in ohranjenost tega kipa ne kažeta potez začetnika, pač pa talentiranega mladega umetnika z veliko izrazno močjo.

Sin Ivana Cesarja, Ciril Cesar, se Blatnika spominja kot enega od treh najboljših učencev svojega očeta.³

Čeprav je Blatnik kot pomočnik pozneje delal in se izpopolnjeval v različnih kiparskih delavnicah in pri različnih mojstrih v Celju, Mariboru in Beogradu, ga je to zgodnje mozirsko obdobje s prevladujočo sakralno motiviko umetniško že zaznamovalo. Hkrati pa je predstavljalo temelj za njegovo nadaljnje umetniško izpopolnjevanje.

Predvojno obdobje in vojna leta

Žal so za porajajočega se umetnika, ki se je šele začel preživljati zgolj z lastnim delom, sledili težki časi. Takratno Jugoslavijo je oplazila svetovna kriza z vsesplošno brezposelnostjo. Ta je bila najhujša v obdobju tridesetih let pa vse do začetka druge svetovne vojne. Prizadela je tudi Antona Blatnika, saj je kljub pridobljenemu znanju in nadarjenosti v tem času le poredko dobil naročila za svoje delo. Kljub nastalim razmeram in začasni brezposelnosti pa se kiparjenju ni odrekel. Vztrajno je delal naprej in se sam učil.

Začetno mračno obdobje druge svetovne vojne z zasedbo Jugoslavije ga je zateklo v Artičah. Od tu je zadnje dni meseca maja 1941 uspel pobegniti pred množičnim okupatorjevim izseljevanjem brežiškega okraja v Šmarje pri Jelšah, nato pa v Maribor. Od tam ga je pot vodila v Gradec (Graz). Tu je nekaj časa obiskoval mojstrsko umetnostno-obrtno šolo in se na oddelku za les in kamen učil pri učiteljih kiparstva, profesorjih Gosserju in Silveriju.

Navzlic negotovim časom druge svetovne vojne je življenje teklo svojo pot naprej. Umetnik se je 1. junija leta 1941 v Šmarju pri Jelšah poročil z Nežo Vrbovšek, domačinko, ki mu je le nekaj dni pred poroko s pomočjo »poročnega sla«, svoje sestre Terezije Vrbovšek (poročene Zidar) pomagala ubežati pred okupatorjevim izgonom iz Artič. (Bodoča svakinja Terezika, takrat še mlado dekle, je po naročilu

4 Pogovor avtorice prispevka s Terezijo Zidar, umetnikovo svakinjo, stanujočo v Šmarju pri Jelšah, jan. 2003.

5 Pogovor avtorice prispevka z umetnikovo hčerjo Marto Božič, Ranče pri Framu, feb. in dec. 2002.

Plastika 14-letnega umetnika iz leta 1926

sestre Nežike leta 1941 s kolesom hitela iz Šmarij pri Jelšah do sestrinega izbranca v Artiče, na poti srečujoč kolone prihajajočih Nemcev. Mlademu umetniku, ki ga je našla v Pišecah pri obnavljanju oltarja župnijske cerkve sv. Mihaela, je izročila sestrično pismo, v katerem mu je pisala, naj se čim prej umakne na Štajersko, kjer se lahko poročita, če seveda z njo »misli resno«. Blatnik je še kako mislil zares. Svakinja se je vrnila v Šmarje naslednji dan z vlakom, on pa še istega dne z njenim kolesom. Z umikom iz Artiče se je v zadnjem trenutku izognil štiriletnemu izgonu v Šlezijo, kar se je novembra 1941 zgodilo njegovi družini.⁴ Iz Šmarij sta se mlada zakonca kmalu preselila v Maribor, kjer se jima je leta 1942 rodila hči Marta. Zaradi negotovih razmer se je mlada družina leta 1943 ponovno preselila na ženin dom v Šmarje pri Jelšah, kjer se jima je leta 1944 rodil še sin Anton. Ustvarjalni kotiček je Blatnik našel v ateljeju v Jelšen gradu in tu ustvarjal predvsem za preživetje družine ter prijateljeval s fotografom Slavkom Ciglencečkim. V Šmarju je umetnik dočkal tudi osvoboditev Jugoslavije, brez stalne zaposlitve in le s skromnimi dohodki od svojega dela. Vključil se je v kulturno delovanje upodabljaljočih umetnikov in redno sodeloval na skupinskih razstavah.

Pot svobodnega umetnika

Po letu 1945 se je Anton Blatnik odločil za pot svobodnega umetnika. Septembra 1945 je več svojih del razstavljal v Celju na Tednu ljudske kulture. To je bila prva razstava po osvoboditvi in hkrati prva večja povojna kulturna manifestacija pri nas. Med upodabljaljočimi umetniki razstavljalci je bil Blatnik eden najbolj opaženih. Njegova dela je komisija umetnikov (Putrih, Smerdu, Sedej) dobro ocenila in ga povabila k izpitu na novoustanovljeni Akademiji likovnih umetnikov v Ljubljani. Če ne bi tisti čas tako ostro sodil, bi postal Blatnik eden prvih študentov kiparstva na tej novoustanovljeni akademiji za likovne umetnike, saj je sprejemni izpit opravil z dobro oceno. Da mu je bil pozneje vpis onemogočen, gre pripisati njegovemu dotedanjemu kiparskemu ustvarjanju pretežno cerkvene plastike oz. ustvarjanju na cerkvenem področju. Temu pa ideologija zgodnjih povojnih let tudi v umetniških krogih ni bila naklonjena.

Umetnik je namreč živel na prelomnici dveh povsem različnih družbenih in vrednostnih sistemov. Odraščal je v družini s tradicionalno krščansko vzgojo in tradicijo (podobarstvo), v zgodnjem ustvarjalnem obdobju pa vse do starosti tridesetih let, to je do druge svetovne vojne, se je učil in delal za preživetje v razmerah, ko je tudi v umetnosti prevladovala in bila s strani države podprta sakralna umetnost. Ali kot se je sam izrazil o svojem ustvarjanju v tem obdobju: »Do vojne sem se kot večina mojih kolegov ukvarjal s cerkveno plastiko, o mojem umetniškem ustvarjanju pa lahko govorim šele po vojni, ko nismo le sproščeno zadihali, temveč smo lahko dali duška domišljiji in svojim hotenjem.« Povsem napačno bi bilo zaradi zahtev časa, v katerem je živel, Antona Blatnika uvrstiti med sakralne umetnike, saj njegova kasnejša dela, zlasti portreti in mala plastika v lesu in glini ter številne posvetne figure monumentalnih dimenzij, pričajo, da je bil vsestransko nadarjen umetnik.

Izgubo možnosti izobraževanja na akademiji je vseskozi razumel kot krivično dejanje, ideološko sodbo, ki ga je osebno globoko prizadela in spremljala vse življenje.⁵ Z akademskim nazivom je bilo v povojnih letih med drugim tesno povezano tudi delo oziroma naročila s strani tedanje države. Boj za preživetje svobodnega umetnika s

Anton Blatnik pri obnavljanju gotskega kužnega znamenja v Volčah pri Tolminu leta 1951

6 Pogovor avtorice prispevka z dr. Sergejem Vrišerjem, upokojenim umetnostnim zgodovinarjem, živečim v Mariboru, dec. 2002 in jan. 2003.

samim kiparjenjem se je nadaljeval torej tudi po vojni. Kljub onemogočeni akademski poti je umetnik vztrajal na svoji ustvarjalni poti. Leta 1947 je opravil mojstrski izpit pri akademskem slikarju Božu Pengovu v Ljubljani. Kasneje je v študijske namene tudi potoval (v Italijo, Grčijo in Anglijo) in se dodatno strokovno izpopolnjeval.

Življenje s starimi mojstri

Leta 1948 se je umetnik na povabilo takratnega Ministrstva za prosveto LRS udeležil restavratorskega tečaja. Ker je odlično restavriral na tem tečaju zaupana mu dela, je od takrat naprej izmenično opravljal oba poklica oziroma izmenično ustvarjalno deloval na področju restavracije in kiparstva. Restavriranje mu je bilo dobrodošla poklicna dopolnitev, saj od samega kiparjenja tako v predvojnem obdobju kot v prvih povojnih letih ni mogel dostojno živeti. V tem obdobju je začel ponovno ustvarjati v Mariboru v najetih prostorih ateljeja kiparja Sojiča na Razlagovi ulici 14 (lokacija sedanje Ekonomsko-poslovne fakultete Maribor), pozneje se je preselil v atelje na Gregorčičevo ulico 6. V Šmarje pri Jelšah je tedensko potoval vse do leta 1953, ko se je z družino dokončno preselil v Maribor.

V poklicu samostojnega umetnika je vztrajal vse do leta 1958, ko se je zaposlil na Osnovni šoli bratov Polančič v Mariboru kot učitelj tehničnega in likovnega pouka in bil tako po dolgoletnem boju za preživetje ob okušanju negotovega kruha svobodnega umetnika kiparja prvič v življenju deležen rednih mesečnih dohodkov. Čeprav je s svojimi učenci na razstavah v takratni državi dosegal lepe uspehe, je po treh letih zapustil pedagoško delo in se ponovno, tokrat v rednem delovnem razmerju, torej tudi po »službeni« poti, zblížal z umetnostjo. Pedagoški poklic je dokončno zamenjal s poklicem restavratorja leta 1961, ko so v Mariboru odprli zavod za spomeniško varstvo. Tu se je zaposlil kot restavrator in opravil obsežno pionirsko delo pri obnovi številnih kulturnih spomenikov, ki sodijo v sam vrh naše kulturne dediščine, s poudarkom na baročnih spomenikih. Na zavodu je ostal dobrih deset let, vse do upokojitve leta 1971.

Da je bil tudi kot restavrator izjemen strokovnjak, sem izvedela iz pogovora z umetnostnim zgodovinarjem dr. Sergejem Vrišerjem, ki se je poklicno seznanil z umetnikom že pred letom 1960, med svojim 25-letnim vodenjem Pokrajinskega muzeja Maribor. »Bil je dober človek, do poznih let odličen restavrator in kipar. Predvsem se je izuril za baročno kiparstvo. Zelo mojstrsko se je znal vživeti v delo in stil mojstrov, katerih dela je restavriral, npr. kužno znamenje Jožefa Strauba na Glavnem trgu v Mariboru. Današnje znamenje ni več izvorno. Blatnik je imel poseben posluš za Straubovo delo in mnoge od njegovih kipov je obnovil in poškodovane dopolnil tako dobro, da nisi mogel razločevati, kaj je izvorno baročno in kaj novejša dopolnitev. Še posebej je opravil veliko dela pri razstavi baročnega kiparstva na slovenskem Štajerskem leta 1967 v Pokrajinskem muzeju v Mariboru. Bil je eden naših najboljših restavratorjev, predvsem rezbarjev, ki jih je danes vse manj, nasploh tako nadarjenih.«⁶

Slog in kiparski ustvarjalni opus

Anton Blatnik je že od prvih rezbarskih začetkov svoje ustvarjanje navezoval na tradicijo z izredno občutljivostjo za življenje in tegobe malega človeka. Njegova številna kiparska dela tako v sakralni motiviki kot v profanih motivih zaznamuje izrazito ekspresionistični slog

Žanjica, brestov les, 1945

vse od najzgodnejših rezbarskih začetkov (Srce Jezusovo, 1926, barvan lipov les; Rimljanka, 1929, lipov les; Marija, 1929, lipov les) do obdobja zrelosti v lastni ustvarjalnosti, ki je izrazit v številnih žanrskih figurah, portretih, torzih in plastikah z vojno tematiko. Občasni prehodi v zmerno abstrakcijo se zaokrožujejo v skupino, ki predstavlja štiri letne čase, pa tudi življenjski cikel od prebujanja do smrti (Vrtinec življenja, 1979, češnja; Pomlad, 1979, tisa; Razcvet, 1979, sliva; Jesenski korak, 1979, češnja; Počitek ali tudi Osamljeni, 1979, hrast) in v ekspresivno deformacijo (Kurent, 1963, saphora japonica; Mož s pipo, 1972, oljkov les; Križani, 1974, žgana glina; Križani – torzo, 1975, žgana glina; Bik, 1982, katalpa) predstavljajo le rahlo odzivanje umetnika na nove umetniške tokove in njegovo preizkušanje lastnih izraznih možnosti v njih.

Njegova najljubša tema so bili motivi, ki segajo od značilnih prizorov iz življenja malega človeka vse do doživljanja umetnikovega okolja v otroštvu. Sam je pogosto rad opozarjal na svoje kmečko poreklo in bil izredno občutljiv za življenje in tegobe kmečkega človeka. Prizadeval si je, da bi v svojih delih ohranil ljudi, ki jih ne srečujemo več. Namesto v pozabo zgodovine so odšli v Blatnikovo malo figuraliko: Preužitkar, 1945, slivov les; Kmet s čutaro, 1945, brestov les; Žanjica, 1945, brestov les; Vinogradnik – brentač, 1952, patinirani mavec; Delavec z motiko, 1954, patinirani mavec; Prodajalec časopisov, 1963, žgana glina; Bobnar Bači, 1963, bron; Kmet s cekarjem, 1963, žgana glina; Perutninarka, 1963, žgana glina; Kovač 1963, bron in brest; Splavar, 1970, žgana glina; Rožanka v narodni noši, 1979, žgana glina ... Ti liki, ki se jih drži rahlo nostalgичen ton, pripovedujejo o trpljenju in vdanosti v usodo, melanholiji in žalosti, veselju in mladosti, ljubezni in dobroti, oholosti in osamljenosti. In ravno to seganje po motivih v svet, ki je bil od nekdaj njegov, to je v svet kmečkega človeka polpretekle dobe in v njegovo intimo – družino, sta pglavitni odliki Blatnikovega kiparskega dela.

Kiparjev tihi intimni svet, posvečen njegovemu družinskemu življenju, se nam razodeva v realističnih portretih žene, matere, očeta, otrok, vnukov in avtoportretih, iz katerih veje nek poseben mir in poduhovljenost. Med portreti zavzema posebno mesto podoba umetnikove matere iz hruškovega lesa, ki je izdelana realistično, a ima površino doprsja ekspresivno razgibano. Iz portreta veje vsa trpkost življenja žene, ki je v skromnih razmerah vzgojila osem otrok. Tudi vsa sreča in tragika družinskega življenja se simbolično odraža v gladkih, mehkih linijah abstraktnih plastik, ki se prepletajo v sožitju ali pa odvrtaajo druga od druge (Družina, 1979, brestov les; Zavetje, 1979, češnjev les; Ločitev I., 1984, orehov les in Objem, 1987, les saphore japonice). V otroških portretih in aktih zasledimo kiparjevo odlično poznavanje baročnih puttov – kipov majhnih otrok oziroma zrcaljenje njegove dejavnosti in znanja s področja restavratorstva in uporabne umetnosti. Med prvimi izrazitimi kiparskimi primeri tovrstnega ustvarjanja so Akt otroka, 1945, v hruškovem lesu; Deček s ptičkom I in II, ter Deček s stekleničko, vse tri skulpture iz leta 1980 v žgani glini. Milino in gracioznost ženskega telesa ter včasih tudi elegantne secesijske poteze, zasledimo v njegovih aktih, ki so nastajali skozi vsa leta (Vzdihujoča, 1980, tisin les; Prijateljici, 1980, žgana glina; Melanholija, 1981, hruškov les). Plastike Oholost, 1956, žgana glina; Arhivar, 1958, divja hruška in Filozof, 1963, skica v žgani glini, prenesena v hrastov les, pa kažejo izrazito tipiko predstavljenih likov.

Kmet s cekarjem, žgana glina, 1963

7 Pogovor avtorice prispevka z Boštjanom Roškarjem, restavradorjem v Pokrajinskem muzeju Ptuj, dec. 2002.

KULTURA
Rast 2 / 2003

Anton Blatnik se je izkazal tudi kot ustvarjalec »zunanje« plastike – monumentalnih ekspresionističnih spomenikov. Pogosto je stvaritve iz drobne plastike prenesel v večje dimenzije. Tako se je na vojni čas odzval v spomeniku legendarnemu pohorskemu partizanu Šarhu v Rušah (1976, relief v hrastu). Njegove so mogočne skulpture: Lesarski delavec (1979, hrast), ki stoji pred lesarskim šolskim centrom v Limbušu pri Mariboru, ter Vinogradnik in Viničarka, skulpturi iz hrasta v Košaškem Dolu. Rožanko v narodni noši (1979, lipov les) je umetnik poklonil kulturnemu domu v Radišah na avstrijskem Koroskem. Zavetje (1979, hrast), abstraktno plastiko, ki jo je avtor prenesel v tri metre veliko dimenzijo, je postavil na prosto v Razvanju pri Mariboru. Umetnik je ustvaril tudi nekaj lepih nagrobnih spomenikov v naravni velikosti iz kararskega marmorja in umetnega kamna (Sedeča, 1946, Žalujoča, 1948 in 1953, Rudar, 1952).

V spomin svojemu rojstnemu kraju je izklesal iz mogočnega hrasta veličastni spomenik, posvečen 50-letnici kulturnega delovanja v Artičah (1981, relief v hrastu), ki v celoti odseva kulturno dejavnost preteklih in sedanjih ustvarjalcev v Artičah. V prostorih Osnovne šole Artiče stoji Blatnikov Matija Gubec (1973, patinirani mavec), pred šolo pa portret priljubljene učiteljice Ane Pirc-Gabrič (1990, bron), ki je učila prvih črk tudi Antona Blatnika.

Najboljši del Blatnikovega kiparskega opusa predstavljajo njegove realistične, predvsem žanrske figure, ki skromne v dimenzijah govorijo prijetno, predvsem domačo in pristno Blatnikovo govorico. Občutek za notranjo trdnost, polno plastičnih oblik, pa je Blatnikovi roki dal tesen stik s kiparskimi umetninami različnih stilov. Branko Rudolf je Antona Blatnika primerjal s slovenskim kiparjem, mojstrom plastike v lesu, Ivanom Napotnikom (1888–1960), in ga opisal kot »poslednjega zastopnika tistih domačih baročnih kiparjev, ki jim je v prejšnjih stoletjih botrovalo ljudsko hotenje«. Umetnikova želja je bila ujeti življenje samo z različnimi trenutki njegovega spreminjanja – od tod izrazita plastičnost njegovih skulptur, iz katerih veje močna osebna predanost stvaritvi. Dr. Vrišer je zapisal, da so njegova dela »kakor otoček specifičnega miru, zanimiv prav zaradi trdoživega razpoloženja in uravnovešene izpovedi«.

Boštjan Roškar, umetnikov učenec zadnjih deset let pred Blatnikovo smrtjo, govori o Blatniku kot izredno delavnem in marljivem človeku s širokim znanjem in široko, toplo dušo in smislom za humor, ki se je preizkušal v različnih izraznih sredstvih in slogih, a je v svojem najglobljem bistvu ostal odličen kipar podobar, ki je za večino svojih plastik izdelal skicni plastični osnutek, imenovan bozzetto.⁷

Les in glina – umetnikova izrazna sredstva

Blatnik je bil nedvomno zelo izviren in ustvarjalen tudi pri izbiri in uporabi materialov, iz katerih je oblikoval svoje skulpture. »Posebej dobro je rezbaril, delal pa je tudi v glini. Bil je nedvomno umetniško nadarjen. Rad je tudi kakšen lepo oblikovan les obdelal, kakšno grčo ali pa formo, potem še dopolnil, da je dobila posebno obliko ali da je prišla žlahtnost lesa do izraza. In to je imel zelo rad do poznih let,« dodaja profesor Vrišer. V njegovih delih, zlasti mali plastiki, zasledimo okoli dvajset najrazličnejših, tudi zelo redkih vrst lesa, pri katerih je izrabil tudi barvne posebnosti in kipece hkrati obogatil z učinkovito igrjo kontrastov (npr. v aktih iz lesa, ki ga je umetnik zgladil do visokega sijaja, je prišel do polnega izraza les z vsemi barvnimi

Vera Vesely
ŽIVLJENJSKA IN USTVARJALNA
POT ANTONA BLATNIKA
(1911–1998)

Zgoraj: Šarhov spomenik v Rušah, relief v hrastu

Desno: umetnik ob restavrirani plastiki v domačem ateljeju v Košaštem Dolu

Desno: Deček s ptičkom I., žgana glina, 1980

odtenki in letnicami, ki obkrožajo ude). Najraje je ustvarjal v trdem lesu, zahtevnem za obdelovanje, a s trajnejšim obstojem. Pri tem je pokazal veliko ljubezen do lesa in tenkočutno navezanost na izbrano materijo. Tako je svoje plastike ustvarjal iz lesa bresta, češnje, črnega oreha, hrasta, jablane, lesnike, črnega trna, nagnoja, macesna, tise, pušpana, japonske sofore, katalpe oz. cigarovca ... Portret matere je izdelal iz hruškovega lesa, portret očeta iz črnega oreha, kariatidi na pročelju domače hiše iz bora, skulpturo razjarjenega bika je oživel kot skico v žgani glini, nato v hrastu in katalpi itd.

Poleg najpogostejših izraznih sredstev – lesa, gline in mavca (portreti žene in otrok, avtoportreti v žgani glini, mavcu in patiniranem mavcu) – je kparil tudi v bronu in bakru, preizkušal pa se je tudi v kamnu. Podrejanje zakonitostim različnih materialov ga je naučilo pravilnosti izbire le-teh. Izkušnje o številnih izraznih možnostih obdelave površine, od sijoče gladke, slikovito razbrazdane do trde, ostro narezane, si je poleg restavratorskega dela pridobil tudi z oblikovanjem uporabnih in krasilnih predmetov (dekorativna uporabna plastika, figuralni svečniki, kariatide). Vendar pa njegov prispevek ni toliko v tehničnih inovacijah in eksperimentiranju v navedenih izraznih sredstvih, pač pa v njegovi izjemni občutljivosti za možnosti izbranega medija, katerega naravne meje Blatnik ni nikoli prestopil, temveč ga je na tradicionalen način do konca izkoristil.

Restavratorski opus

V restavratorstvu ga je pot vodila po vsej Sloveniji. Obnavljal je kipe vrhunskih umetnikov iz naše preteklosti, pa tudi take, ki so se zapisali v zgodovino zaradi poljudne, morda celo na oko okorne, vendar pa domačijsko značilne in zato pomembne izpovednosti. V petdesetih letih prejšnjega stoletja je restavriral Mislejev portal pred ljubljanskim semeniščem in Robbov vodnjak v Ljubljani, obnovil gotško znamenje v Volčah pri Tolminu, sodeloval pri restavriranju baročnih štukatur v gradu Štatenberg in gradu Hrastovec ter opravil več zahtevnejših restavratorskih del v mariborskem Rotovžu. V letih 1955–1956 je restavriral oltar v župnijski cerkvi sv. Gregorja pri Ortneku v občini Ribnica.

V obdobju službovanja na Zavodu za spomeniško varstvo (1961–1971) pa je leta 1963 v celoti obnovil kužno znamenje Jožefa Strauba na Glavnem trgu v Mariboru ter v celoti restavriral Straubove figure v Straubovi sobi Pokrajinskega muzeja v Mariboru, obnovil štukature v grajski kapeli na gradu Borl ter vrsto kužnih znamenj po Prekmurju

Vera Vesely
ŽIVLJENJSKA IN USTVARJALNA
POT ANTONA BLATNIKA
(1911–1998)

8 Pogovor avtorice prispevka s Fran-
cem Brglezom, župnikom v župnijski
cerkvi Marije Vnebovzete na Prihovi,
dec. 2002.

Anton Blatnik ob Brentaču iz hrastovega lesa, 1980

in v okolici Ptuja. V letu 1965 je obnovil vrsto baročnih portalov na Ptuju, dominikansko fasado ptujskega muzeja, proštjsko fasado na Ptuju in štukaturo v gornjem gradu Ptuj. Leta 1967 je restavriral plastike za razstavo Barok na Štajerskem v muzeju v Mariboru, leta 1979 pa kipe za razstavo baročnega kiparja Mersija.

Z izurjeno roko v baročnem rezbarstvu je Blatnik obnovil številne oltarje in prižnice: podružnično cerkev Sv. Duha na Stari gori pri Sv. Juriju ob Ščavnici, glavni oltar in prižnico v župnijski cerkvi sv. Ane v Puščavi in oltar v podružnični cerkvi sv. Ane prav tako v Puščavi na Pohorju, orgle v župnijski cerkvi sv. Primoža na Pohorju, glavni oltar in prižnico v župnijski cerkvi sv. Martina v Kamnici. Restavriral je tudi znamenit tabernakelj iz sredine 17. stoletja in dopolnil vsebino glavnega oltarja v župnijski cerkvi Marije Vnebovzete na Prihovi pri Slovenskih Konjicah. Zanimivo naključje je, da je v omenjeni cerkvi leta 1936 sodeloval pri pozlatitvi istega oltarja, takrat zaposlen pri mariborskem pozlatarju Zorattiju.⁸ V 80. letih je restavriral skupino Kristus na Oljski gori v kapeli v Duhu na Ostrem Vrhu.

Pri zahtevnem restavratorskem delu je mnogokrat reševal kočljiva vprašanja o obujanju in osvežitvi umetnin starih mojstrov (kako vrniti barvitost kipu, ki so ga skazile poznejše poslikave, kako rešiti razpokani marmor, razpadajoči peščenec, kako ohraniti rezbarijo, ki jo je črvojednost že obsodila na smrt ipd.). Ob podrobnostih, ki hkrati niso bile podrobnosti, se je poleg posvetovanja s konzervatorji – zgodovinarji pogosto moral odločati sam po svoji strokovni vesti in v tistem dogovoru z ustvarjalci iz davnih dni. Pri tem se je vseskozi držal načela, da iz restavratorskega dela ne sme spregovoriti restavrator s svojimi likovnimi hotenji, kar pomeni, da restavrator ne sme izvirnega starega dela kakor koli predrugačiti, ampak mora delati tako rekoč pod vplivom avtorja umetnine in se z dograjevanjem manjkajočih elementov umetnini podrediti – podrediti bistvu starine. To je, kot trdi dr. Vrišer, »na prvi pogled enostavno, v resnici pa dolgotrajno in težavno delo, ki pripelje do cilja samo, če mu botrujejo potrpežljivost, umetniška samodisciplina, pokorna roka in bistro oko, pa še zvrhana mera spoštljivega odnosa do spomenika«. To zahtevno, drugačno naravo restavratorjeve ustvarjalnosti je Anton Blatnik dosledno upošteval več kot pet desetletij opravljanja restavratorskega poklica. Izvrsno je restavriral – dooblikoval umetnine posameznih mojstrov gotike, renesanse in baroka in se zapisal na vidno mesto v zgodovini spomeniškovarstvene dejavnosti v povojnem obdobju pri nas.

Anton Blatnik je bil od leta 1951 član Društva likovnih umetnikov uporabne umetnosti Slovenije (sedaj Društvo oblikovalcev Slovenije), po letu 1971 pa tudi član Društva slovenskih likovnih umetnikov. Imel je sedem samostojnih razstav in od leta 1945 je redno sodeloval na skoraj štiridesetih skupinskih razstavah v različnih slovenskih mestih, pa tudi v tujini. Udeleževal se je tudi kiparskih kolonij. Za sodelovanje na razstavah in za razstavljenela dela je prejel priznanja in nagrade, večji del s strani Društva likovnih umetnikov uporabne umetnosti Slovenije. Prav tako je prejel nekaj nagrad za svoje intimno kiparstvo. Za svoj kiparski opus in veliki prispevek k mariborskemu plastičnemu restavratorstvu je leta 1994 prejel bronasti grb mesta Maribor.

Vera Vesely
ŽIVLJENJSKA IN USTVARJALNA
POT ANTONA BLATNIKA
(1911–1998)

9 Pogovor avtorice prispevka s Kristino Blatnik (poročeno Fuks), umetnikovo nečakinjo iz Artič, živečo na domačiji svojega očeta, umetnikovega pokojnega brata Martina Blatnika. Umetnik je svojim sorodnikom v Artičah poklonil številne skulpture, med katerimi izstopajo Rimljanka, Portret očeta Franca, Lovec, Mati z otrokom in pa na vrtu Zmaj, večjih dimenzij.

LITERATURA IN VIRI

F. Šijanec: Sodobna slovenska likovna umetnost. Založba Obzorja Maribor, Maribor 1961, str. 347, 372 in 543

R. Savnik s sodel.: Krajevni leksikon Slovenije (druga knjiga). Državna založba Slovenije, Ljubljana 1971, str. 485; (Kupna pogodba med Jero Blatnik in Rokom Dobravcem z dne 25. 6. 1880, Okrajno sodišče Novo mesto)

S. Vrišer: Po poteh starih mojstrov. Večer, 3. 6. 1971, str. 15

F. Šrmpf: Mogoče bo naslednica – vnukinja. Večer, 9. 1. 1973, str. 12

B. Rudolf: Anton Blatnik v Ruškem salonu. Večer, 16. 8. 1976

Anton Blatnik, kipar in restavrator (katalog). Razstavni salon Rotovž, Maribor, maj 1981

Anton Blatnik (katalog). Zveza kulturnih organizacij občine Mozirje, Mozirje, april 1988

50 let kulturnega delovanja v Artičah (brošura). Prosvetno društvo Oton Zupančič, Artiče maj 1981

I. Zoran: Prisluskoval je starinam. Dolenjski list, 11. 6. 1981, str. 7

Zupančič: V nedeljo v Artičah. Dolenjski list, 18. 6. 1981, str. 3

Osnovna šola Artiče v letu 1990 (brošura). Osnovna šola Artiče in Pripravljalni odbor za postavitev spomenika Ani Gabrič, Artiče 1990

M. Berdič: Artičan Anton Blatnik v Ars Sacri. Dolenjski list, 14. 4. 1994, str. 8

T. Golob: Umetnostnozgodovinska topografija župnije Trebelno. Diplomatska naloga, Filozofska fakulteta, Ljubljana 1994, str. 15

J. Cundrič: Umrl je Anton Blatnik, Večer, 3. 4. 1998, str. 18

P. Plemenič, M. Štraus: Anton Blatnik – umetnost. Raziskovalna naloga, Dijaški dom Lizike Jančar, Maribor 2000

Umetnikova življenjska forma viva

Ob upokojitvi se je iz ateljeja na Gregorčičevi ulici »preselil« v atelje, ki si ga je sam postavil ob domači hiši v Košakih, Košaškem Dolu. Obkrožen z lepoto prostora, ki ga je sam postopoma sooblikoval z restavratorskimi deli in s svojimi stvaritvami – skulpturami v gibanju, ujetimi v nek samosvoj čas znotraj ateljeja. In zunaj – na skrbno urejenem domačem vrtu – monumentalne skulpture, umeščene v zavetje zelenja, med izstopajoča mogočna drevesa metasekvoj, ki jih je umetnik sam zasadil. Umetnikova vsestranska življenjska »forma viva« – živost v drevesih in plastikah, med katerimi izstopata leseni skulpturi vinogradnika brentača in kmetice viničarke, podobi iz trdega kmečkega vsakdanjika, ki ju je umetnik med številnimi drugimi slikami iz otroštva ponesel v zgodnji mladosti s seboj v svet iz rojstnih Artič, kamor se je tudi v tem obdobju vedno znova rad vračal.⁹ Dve leseni kariatidi na pročelju domače hiše v Košaškem Dolu pa še vedno izpričujejo genialnost avorja, ki ju je umestil v svoje najozje bivanjsko okolje.

Z nikoli ugašeno vnemo se je do zadnjega dne enako posvečal tako restavratorstvu (restavriral je prinesene mu kipe, figurice in razpela iz posameznih cerkva in bil mentor prvima stalnima sodelavcema škofijske restavratorske delavnice v Mariboru) kot tudi kiparjenju, svoji prvi neizpeti muzi, ki je ni zapustil niti v obdobju vsesplošne brezposelnosti niti v mračnem obdobju druge svetovne vojne. Zvest ji je ostal tudi na dolgoletni težaški poti svobodnega umetnika, se ji posvečal ob obilici terenskega dela na Zavodu za spomeniško varstvo in z njo legel k počitku 1. aprila leta 1998, v času svoje zadnje razstave na Izumu v Mariboru.

SPOMINI NA UMETNIKA BOŽIDARJA JAKCA

V poletnih počitnicah sem šel kot novomeški dijak okoli leta 1933 skupaj z mlajšim sinom ljubljanskega profesorja fizike Andréjeja v Novem mestu po stezi ob Krki. Mladi Andréje je bil ljubljanski gimnazijski dijak in je bil na počitnicah pri sorodnikih (menda pri stari mami) v Žabji vasi, blizu naše hiše. Ustavila sva se pri nama neznanem gosposdu, ki je sedel na trinožnem stolčku, pred seboj pa je imel na stojalu v okviru napeto platno in je nanj risal hiše na nasprotnem bregu Krke. Slikarja sem vprašal: »Ali vi večkrat slikate?« Odgovoril je: »Saj je to moj poklic.« Meni se je zdelo, da bo nastala lepa slika. Moj spremljevalec pa se je kot Ljubljančan menda čutil vzvišenega nad dolenjsko provinco in je ocenil: »To je vse skupaj ena pacarija.« Slikar ga je zavrnil: »Vsak ima svoj okus«. Odšla sva naprej.

Naslednjega dne je bila nedelja. Po (za dijake obvezni) maši sem se sprehajal s sošolcem Milanom Dodičem (poznejšim slavistom) po novomeškem trgu. Mimo je prišel včerajšnji slikar. Milanu sem rekel: »Tega sem pa včeraj videl slikati ob Krki. Kdo pa je to?« Dodič se je začudil: »Kaj ga ne poznaš? To je akademski slikar Božidar Jakac!« Seveda, on ga je lahko poznal, saj je stanoval blizu njihove hišice na Bregu.

Moje naslednje srečanje z akademskim profesorjem slikarjem Božidarjem Jakcem je bilo šele okoli 38 let pozneje, ko sem leta 1971 na praznovanje 225-letnice novomeške gimnazije pripeljal iz Ljubljane nekdanjega novomeškega dijaka iz Žužemberka, univerzitetnega profesorja elektrotehnike ing. Ernesta Pehanija (povabili so ga na moje opozorilo, sicer bi ga pomotoma prezrli). Po večerni proslavi v Prosvetnem domu sta ravnatelj muzeja prof. Janko Jarc in prof. Božidar Jakac povabila profesorja Pehanija na Jakčevo slikarsko razstavo v Dolenjski muzej, ki je bil ob tisti pozni uri za druge seveda že zaprt. Vsi trije so se poznali že iz mladih let in srečanje je bilo zelo pristrčno. Šel sem z njimi (zraven). Gledal sem slike in nisem sodeloval pri njihovem pogovoru. Pred odhodom je prof. Božidar Jakac rekel profesorju Pehaniju: »Pa obišči me katerikrat! Toda prej telefoniraj, ker nisem vedno razpoložen za obiske, če imam bolečine.« (Znano je, da je slikar Jakac trpel zaradi nesreče, ko so ga poškodovali hlodi z nekega tovornjaka, ko sta z ženo počivala ob cesti). Do obiska pa ni prišlo, ker je prof. Ernest Pehani čez nekaj mesecev nenadoma umrl.

Božidar Jakac: Dolenjska pesem, risba (izrez)

MARKO MUŠIČ
arhitekt

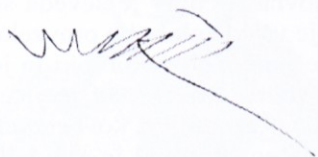
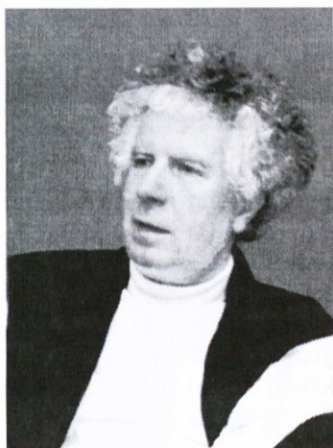
AVTOBUSNA POSTAJA, NOVO MESTO
Projekti in realizacija 1989

Milan Markelj

TEMELJNO JE ISKANJE IN USTVARJANJE KVALITETE

Pogovor z arhitektom Markom Mušičem

So ljudje, katerih življenje je tako celovito prežeto z njihovim notranjim klicem, da zanje ni mogoče reči, da opravljajo nek poklic. Oni ta poklic so. Kot pove beseda poklic že sama po sebi, ti izbranci vse svoje življenje v celoti in brezprizivno uravnavajo "po klicu" tistega, kar jih osebno in ustvarjalno najgloblje določa. Eden takih je Marko Mušič. Njegovo ime je znano doma in v svetu, postaja pa tudi skoraj že sinonim za sodobno slovensko arhitekturo. Kot avtorskega arhitekta ga poznavalci postavljajo na sam vrh kakovostne piramide, uvrščajo ga med najboljše slovenske arhitekte današnjega časa, med naše najvidnejše ustvarjalce. V desetletjih samostojnega dela v lastnem ateljeju je oblikoval mnoge imenitne arhitekturne stvaritve, od univerzitetnega središča v Skopju, cerkve v Dravljah in novih ljubljanskih Žal do avtobusne postaje v Novem mestu, kenotafa padlim v vojni za Slovenijo in svojega dolenjskega domovanja na Dolgih Njivah pri Pleterjah, če jih omenimo le nekaj za vzorec. Vsa nosijo prepoznaven ustvarjalčev podpis, saj je Marko Mušič s talentom in zavzetim delom razvil svojsko in prepoznavno arhitekturno govorico, s katero se trajno zapisuje v slovensko kulturo in umetnost.

- Rasli ste v izrazito intelektualnem okolju z bogatim ustvarjalnim izročilom, ki mu je dajal poseben pečat vaš oče, arhitekt in publicist Marjan Mušič. Ali menite, da vas je to okolje, v katerem ste že od malega srkali vase svet umetnosti in ustvarjalnosti, osebno izraziteje oblikovalo in odločilno usmerilo vaš naravni talent?

Doživljanje v otroštvu je gotovo ena tistih nezavednih silnic, ki usmerjajo človeka. Kot komaj rojenega me je ujela druga svetovna vojna. Seveda se nisem mogel zavedati njenih strahot in tako so bili pojavi vojne zame bolj nekakšna skrivnostna igra. Res je primanjkovalo varnosti in hrane, a je bilo toliko več srčnosti, plemenitosti in topline. Družina je bila bolj homogena in povezana, kot bi najbrž bila v normalnih, svobodnih razmerah. Iz zgodnjega otroštva se spominjam neskončnih ur muziciranja, ko so se ob očetu za klavirjem zbirali prijatelji, pa neskončnih pogovorov o umetnosti. Vse to otroka nedvomno zaznamuje. Zaradi vojnih razmer sem bil po ves dan zaprt v stanovanju. Dolge ure sem listal po knjigah iz očetove bogate knjižnice. Oče je umetnost smatral kot celoto, zato v knjižnici ni imel le arhitekturnih knjig, ampak veliko drugih, še posebej o slikarstvu. Te knjige so v meni kljub rosnemu otroštvu nezavedno gradile čudovit svet umetnosti, ki ga seveda nisem razumel, a mi je bil preprosto zelo privlačen. Po vojni, ko sem bil že večji, me je oče pogosto jemal s seboj. Cele dneve sem bil z njim v njegovem seminarju na šoli za

Marjan Mušič: Portret Marka, olje na platno, 1945

Z očetom, okrog leta 1951

arhitekturo. Tam sem imel svojo mizico, na nji sem risal, rezljal in na nek način skušal početi to, kar so delali študentje. Zame je bil to čudovit svet ... Ob teh spomilih znova ugotavljam, da je bil moj oče zares izjemna osebnost. Kot oče se je do mene obnašal izključno samo v domačem okolju, sicer pa mi je bil, še posebej kasneje v mladeniških letih, bolj učitelj kot roditelj, skoraj kot starejši brat. Kasneje sem ga spremljal na njegovih strokovnih potovanjih po Sloveniji in po nekdanjih republikah Jugoslavije, kamor so ga vabili kot priznanega strokovnjaka konservatorja. Kot študent pa sem šel z njim tudi po svetu, denimo na Dansko, kjer je s slavnim arhitektom in arheologom Ejnarjem Dyggvejem preučeval antični Split in druge rimske ter starokrščanske arhitekture v Dalmaciji, jaz pa sem jima risal rekonstrukcije nekdanjega videza.

- V svet umetnosti ste, kot je videti, stopali zelo spontano, nihče vas ni silil.

Da, vse je potekalo zelo naravno. Oče me ni nikoli z ničimer posiljeval. Ko me je vzel v seminar, je to naredil na sproščen način, kot bi starejši brat mlajšega popeljal v svoje delovne okolje. Najin odnos lepo ilustrira tale drobnarija. Že od otroštva sem rad risal. Oče mi tedaj ni pokazal, da je ponosen ali vesel nad mojim početjem, skrbno je pazil, da ne bi na tak način vplival name. Po njegovi smrti pa sem presenečen ugotovil, da je na skrivaj zbiral in hranil moje otroške risbe.

- Ob očetovi strani ste najbrž imeli izjemno priložnost spoznati številne ustvarjalce in znamenite osebnosti. Se morda katerih še posebej spominjate?

Eden takih je bil veliki in nerazdružni očetov prijatelj prof. Edo Ravnikar. Družila ju je podobna miselnost in široko pojmovanje umetnosti, pripadnost novi slovenski arhitekturi in močna publicistična dejavnost. Njuni pogovori so bili izjemno zanimivi, a vanje se nisem vključeval. Bil sem le tiho zraven in požiral njune modrosti. Velikokrat se je pogovorom pridružil tudi drugi veliki očetov prijatelj, umetnostni zgodovinar, konservator in raziskovalec slovenske umetnosti prof. France Stele. Oče je bil tudi velik prijatelj in podpornik našega v svetu najbolj znanega arhitekta Jožeta Plečnika. Kot otrok sem ga velikokrat spremljal k mojstru v Trnovo. Name je naredil izreden vtis. Med sprehodi po središču Ljubljane, kjer smo živeli, sem se redno srečeval s stavbo Narodne in univerzitetne knjižnice, ki se mi je že takrat zdela čudovita, neverjetna, pravljичno brezčasovna. Čeprav je seveda še nisem mogel ocenjevati kot arhitekt, me je vsakič globoko prevzela. Zato mi je bilo toliko bolj dragoceno srečanje s človekom, ki jo je naredil. Plečnik name ni deloval kot navaden človek. Bil je sicer prijazen, vendar pa odmaknjen in zagrenjen. Razumljivo, kot cerkven arhitekt je bil v povojnih časih onemogočen. Postajal je vse bolj "odvečen" kot je presunljivo zapisal v zadnjem pismu prijateljici Emiliji Fon. Oče mu je pomagal, kolikor je mogel. V Sloveniji in drugod je objavljajl njegova dela in je leta 1980 o njem in njegovem delu napisal prvo celovito knjigo (izšla je v zbirki Znameniti Slovenci). Prav pogosto pa se Plečnika spominim v zvezi z njegovo mislijo, ki mi jo je izrekel, ko mu je na enem od obiskov oče povedal, da bom tudi jaz arhitekt. Pristrčno kot starejši mlajšemu kolegu je mojster v svojem značilnem slogu dejal: Veste, fantazijo je treba švicati! Kakšen

Ob otvoritvi razstave arhitekture v
Moderni galeriji, 1978

NAŠ GOST
Rast 2 / 2003

stavek! Ni mi rekel, morate se veliko učiti, morate veliko brati, morate veliko znati, ampak da je treba fantazijo švicati. V življenju sem spoznal veliko arhitektov, ki so veliko vedeli, veliko prebrali, a niso nič posebnega naredili; mogoče zato, ker niso "švicali fantazije".

- Mojstrova misel vam je postala vodilo in zgradila v vas poseben odnos do arhitekture.

Ta stavek je v meni kot mladeniču zganil nekaj pomembnega. Spodbudil me je k nekakšni igri, ki me je potem vedno spremljala. Znajdeš se pred arhitekturo, pred stavbo ali ureditvijo, ki je ne poznaš. Čim hitreje jo poskušaš dojeti, oceniti in se v istem trenutku že vprašaš, kaj bi naredil sam. Če tako sprejemaš arhitekturo, torej kot ustvarjalni izziv, je ne moreš več opazovati kot turist ali prenekateri umetnostni zgodovinar, ne moreš se ležerno soočiti z njo, ampak moraš kreativno odgovoriti nanjo. To je imel Plečnik v mislih, da namreč nikoli ne smeš zaspati, nikoli biti do konca zadovoljen. Vsa ta srečavanja, svet arhitekture, v katerem sem se gibal tako rekoč od prvega zavedanja naprej, je vame postopno vsadil nekakšen filter oziroma arhitekturno lečo, da nehote vsak trenutek prevajam svet v tridimenzionalni prostor in ga tako ocenjujem, vse transformiram v prostorsko sliko v glavi in spet nazaj. Tako svet opažam in tako ga doživljam. Ta filter, leča v odnosu do sveta, prevaja, razgrajuje realni svet v prostorsko zaznavo in na nek način briše meje med realnim in imaginarnim. Že od mladosti tudi sanjam tako. V sanjah se pogosto sprehajam po svoji arhitekturi, plavam nad prostori, okrog stavbe ... Težko je to opisati. To je način mojega bivanja. To sem jaz.

- Arhitektura ni bila vaša edina velika zavzetost. Ko ste se odločali, kaj boste izbrali za svoj poklic, vas je menda močno mikala tudi glasba. Je ostalo kaj te ljubezni?

Glasba je bila moja druga usoda in skoraj bi bila tudi moja profesionalna usmeritev. Pravzaprav sem pri odločanju, kaj bom študiral, arhitekturo nekako tiščal v ozadje, ker sem ves čas živel z njo in se mi kot nekaj samoumevnega niti ni zdelo, da bi bila lahko prava odločitev. Bolj v ospredju je bila glasba, s katero sem se na pol profesionalno ukvarjal. Glasba je bila v naši družini tako rekoč doma. Oče in njegova mati sta oba odlično igrala klavir ... Tisto poletje, ko se je bilo treba vpisati na fakulteto, nisem vedel, kam. Poleg glasbe me je močno mikala tudi fizika, ki sem jo v srednji šoli odlično obvladal. Potem pa se mi je v trenutku razodelo, da brez arhitekture v mojem življenju ne bo šlo. Tako je glasba ostala velika ljubezen, ki me ves čas spremlja, navdihuje in v najtežjih trenutkih tudi rešuje. Zanimivo pa je, da tudi v glasbi lahko doživljam prostorsko gledanje sveta, tudi v nji se realno in imaginarno prelivata v strukture, notranje podobe. V tem pomenu glasba funkcionira popolnoma enako kot arhitektura, in obratno, saj tudi arhitekturno delo lahko začutiš kot zaporedje stavkov sonate ali prelivov tem.

- Korenine družine Mušič-Clarici segajo na Dolenjsko in v Novo mesto. Po rojstvu ste Ljubljančan, vendar imate z Dolenjsko kar močne vezi. Kako so se spletle?

Z očetom sem še kot otrok velikokrat obiskal njegov rodni dom v Novem mestu, Mušičevino, kot smo rekli. Tedaj mi ti obiski niso bili posebno prijetni. Ogromna hiša in veliko ljudi, ki so se zbirali na

družinskih slavnih, mi niso bili po godu. Bil sem bolj vase zaprt, nekomunikativen otrok. Običajno sem se zavlekel v svoj kot in čakal, da so odšli kam na izlet ali na obiske, potem pa sem zaživel. Tam je bil koncertni klavir in lahko sem ure in ure igral nanj ter užival. Novo mesto sem tako obiskoval, a mesta sploh nisem poznal. Stik z njim sem dobil šele kasneje med služenjem vojaškega roka. Naključje me je prineslo v novomeško vojašnico, kjer je bila moja zadolžitev vodenje orkestra. To je pomenilo, da sem bil praktično svoboden. Vodil sem vaje v Domu JLA (Narodnem domu), v vojašnici sem imel na voljo sobo s pianinom, kjer sva s sijajnim violinistom Teom Korbanom cele dneve igrala Beethovnovne sonate pa Mozartove in druge skladbe za violino in klavir. Takrat sem v mestu spoznal veliko prijateljev in se navezal na Novo mesto. Vojaški rok sem sicer nadaljeval v Skopju. Po zmagi na natečaju za skopsko univerzo so me poslali tja, da sem kot vojak v civilu vodil projektni biro. Ko je bilo vojaščine konec, sem kot Fordov štipendist odpotoval na študij v Ameriko. Po povratku pa je moja velika povezanost z Novim mestom in prijatelji zopet oživela. Redno sem obiskoval mesto in se dobival s prijatelji v naši hiši. Ko so hišo sorodniki prodali, sem mrzlično iskal nadomestek. Nekaj časa sva imela z Jožetom Mikcem v najemu gozdarsko hišo v Krakovskem gozdu. V nji sem imel svojo sobo s klavirjem. To je bilo nekaj časa moje zatočišče, vendar sem iskal možnost, da bi se za stalno naselil na Dolenjskem. Primeren prostor sem našel v bližini pleterskega samostana, kjer sem reden gost, in si tu postavil svoj dolenjski dom.

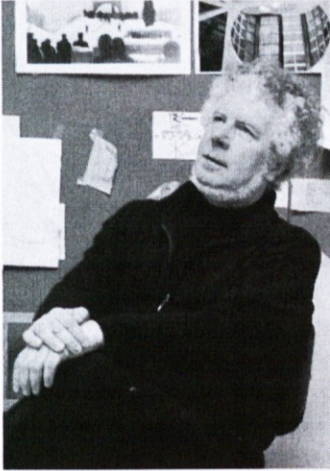
Arhitekt Marko Mušič za klavirjem in pred svojim portretom, delom slikarja Lada Pengova, v svoji hiši na Dolenjskem; foto: M. Markelj

- To je dokaj nenavadna stavba, ki se močno razlikuje od drugih, vendar pa je hkrati za poznavalce vaše arhitekture takoj prepoznavna, saj nosi vaš razločen podpis s svojo vpetostjo v okolje, uzemljenostjo, elementi grajske stavbne dediščine in s svojo simbolnostjo.

Pravim ji tudi vkopana hiša, saj je stavba večji del v zemlji, poleg bivalnih prostorov pa sta v nji še "moj raj", velik atelje, in manjša galerija. Postavil sem jo na kraju, ki mu domačini pravijo Gomila,

Milan Markelj
 TEMELJNO JE ISKANJE
 IN USTVARJANJE KVALITETE
 Pogovor z arhitektom
 Markom Mušičem

Marko Mušič v svojem "raju", delovnem ateljeju na Dolenjskem; foto: M. Markelj

kar naznačuje, da so bila verjetno tu keltska grobišča. Z arhitekturo hiše, ki ima silhueto gomile, sem poskusil nakazati ta spomin, dodal sem še stolpa kot elementa grajske arhitekture. Tako stavba obuja dva spomina: na pradavno staroselsko preteklost in na grajsko arhitekturo iz doline Krke, slovenske doline gradov. Grajsko arhitekturo dobro poznam. Vanjo me je uvedel moj oče, ki se je med drugim tudi intenzivno prizadeval za reševanje gradov. V tem pogledu je njegov največji dosežek obnovljeni grad Otočec. Brez njega bi najbrž propadel, kot so mnogi drugi dolenjski gradovi. Šele zdaj, po več kot petdesetih letih, lahko pravilno cenimo vse tiste velike ljudi, ki so se upali takoj po koncu druge svetovne vojne oblasti in politiki navkljub zavzemati se reševanje cerkvene in grajske arhitekture kot kulturne dediščine, ki jo je rušilo in uničevalo slepo sovraštvo do prejšnjih časov.

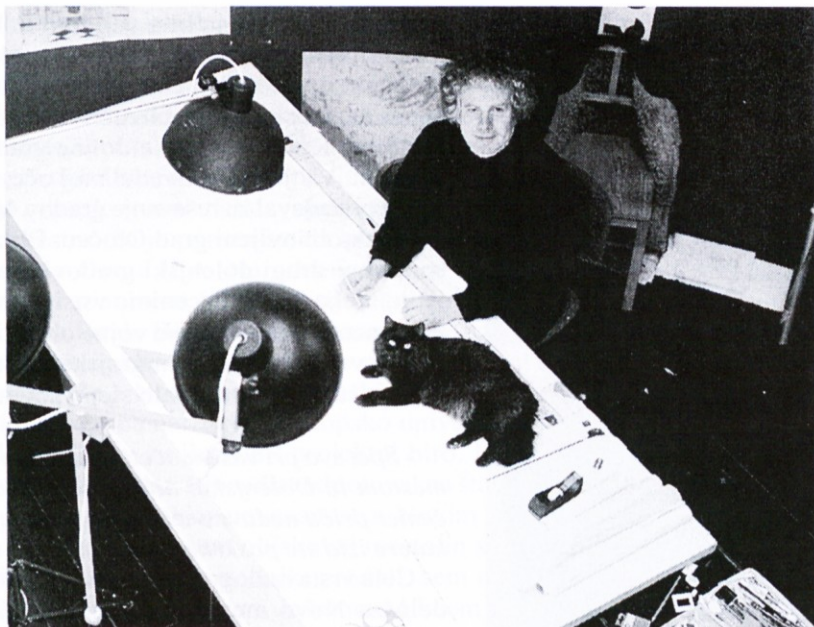
- Spet sva pri vašem očetu. Bil je globoko povezan z rojstnim Novim mestom in Dolenjsko, obema je posvetil veliko ustvarjalnih moči, o čemer priča nedavno izdana monografija Arhitektura za vse čase, za katere izid ste poskrbeli vi. Kaj vas je usmerilo v to dejanje?

Cela vrsta razlogov je, da je knjiga o Marjanu Mušiču in njegovem delu za Novo mesto in Dolenjsko izšla. Najprej gre za vrhunske arhitekturne stvaritve, za dragoceno preučevanje arhitekturne dediščine in napore za njeno ohranitev, ki so bili še posebej izjemni v prvih letih po drugi svetovni vojni. Potem želja in potreba, da počastimo osebnost in delo profesorja, akademskega učitelja, ki je vzgojil več generacij arhitektov. Zatem zavest, da je to, kar arhitekti počnemo, vedno oprto na strokovno dediščino in je le skromno nadaljevanje velikega pionirskega dela, ki so ga pri nas opravili redki možje njegovega kova. In končno, še zdaleč pa ne nazadnje, gre tudi za mojo osebno zahvalo za vse, kar sem od očeta prejel kot njegov sin in učenec.

- Kako je knjiga nastajala in kako ste jo zasnovali, da bi strnjeno predstavila pomembno delo vašega očeta? Ste v nji zajeli vse, kar ste načrtovali, ali pa bo potrebno pripraviti še nadaljevanje?

Zamisel knjige sva z dr. Nacetom Šumijem oblikovala že ob snovanju albuma izbranih arhitekturnih risb, s katerim smo počastili desetletnico očetove smrti. Vseskozi se je bilo treba odločati med obilico in raznovrstnostjo dragocenega gradiva ter prizadevanjem za preglednostjo. Knjiga je sprva napovedovala štiri dele, vendar smo se morali zaradi obsežnosti odločiti za objavo le prvih dveh, torej projektov za Novo mesto in Dolenjsko ter preučevanja dolenjske arhitekturne dediščine in naporov za njeno ohranitev. Zapisi o Dolenjskih in Dolenjski, izbor sijajnih esejev o Dolenjski in o osebnostih, povezanih z Dolenjsko, ter pričevanja in izbor zapisov o Marjanu Mušiču in njegovem delu ostajajo torej zaveza za prihodnji publicistični projekt. Pri izboru in razporeditvi gradiva je sodeloval novomeški arhitekt Peter Simič, ki je z mojim očetom dolga leta drugoval in je ne le vrhunski oblikovalec, temveč tudi odličen poznavalec vsega, kar je v knjigi predstavljeno. Simič je izdelal tudi zasnovo ureditve knjige in idejni osnutek oblikovanja, v katerem je mojstrsko združil in prepletel razne vrste slikovnega gradiva in ga smiselno navezal na besedilo. Ob tem izjemnem sodelovanju je prijetna tudi zavest, da je nastanek knjige podprla tudi Mestna občina Novo mesto oziroma njen tedanji župan, gospod Franci Koncilija.

Za delovno mizo z mačko v dolenskem domu

- Prostor Novega mesta ste pomembno sooblikovali prav Mušiči, vaš oče z ureditvijo območja Ljubljanskih vrat, Glavnega trga in Dolenjskega muzeja, vi z reprezentančnima stavbama, avtobusno postajo in prizidkom Knjižnice Mirana Jarca. Avtobusna postaja je po mnenju strokovnjakov eno vaših zelo opaznih in izvirnih del, kjer prihaja do izraza za vas značilna znamenjsko-simbolična arhitektura. Kako vidite vi takšno opredelitev?

Znak v prostoru, kot je novo avtobusno postajo imenoval dr. Nace Šumi v istoimenski monografiji, je dobra oznaka. Res je šlo za prvi, vsekakor usodni poseg urejanja takrat degradiranega, v konfiguraciji in orientaciji neugodnega območja ob cesti in na nasip privzdignjeni progi. Postaja je vnesla prepričljiv koncept urejanja, ki se je danes, po petnajstih letih "prijel". Osmislila je celotni, takrat še opuščeni predel in zaznamovala, označila nov, zahodni vhod v mesto. Takšna sta od nekdaj poslanstvo in usodni pomen mojega poklica. V urejanju prostora moramo biti vedno vsaj korak spredaj, saj s tem, kar počnemo, zaznamujemo, usmerimo jutrišnje dogajanje v prostoru. Osebnost mi je žal, da niso bili do konca izpeljani izvenivojski dostopi na železniško postajališče. Bili so prizadevanja za humano, varno arhitekturo, vendar so že izvedene zametke povezav razprodali za lokale, potniki in pešci, največkrat mladi, pa tekajo čez tire in to plačujejo tudi z življenjem. Seveda bo avtobusna postaja kot polnovredna arhitekturna avtorska stvaritev dokončno izoblikovana šele s pozidavo poslovne stavbe, ki je bila že v sklopu izbrane natečajne rešitve in kasnejših projektov načrtovana na obulični strani prometne platforme in v podaljšku postajnega paviljona. Zanj so bili že v prvi fazi zgrajeni oporni zidovi in nekateri elementi konstrukcij. Arhitektura te poslovne palače in že zgrajene postajne stavbe sta skladno in komplementarno zasnovana dela ene same celovite avtorske zamisli.

- Prizidek Knjižnice Mirana Jarca je prav tako zanimiv primer vaše arhitekture, kjer prihaja do izraza vaša privrženost, da pri ustvarjanju

Milan Markelj
TEMELJNO JE ISKANJE
IN USTVARJANJE KVALITETE
Pogovor z arhitektom
Markom Mušičem

Trenutki sprostitve: foto: M. Markelj

navežete stike s stavbno dediščino določenega okolja in s posebno pozornostjo upoštevate danosti okolja. Kako vidite vi to svojo stvaritev v nizu več knjižnic, ki ste jih doslej zasnovali?

Zaradi izjemnosti, programske in pomemske večplastnosti me knjižnice od nekdaj še posebej privlačijo. Precej sem jih narisal, kar nekaj, vsaj devet, pa tudi uresničil. Tako knjižnice filozofske, pravne in ekonomske fakultete v skopskem univerzitetnem središču, knjižnice v kulturnih centrih v Kolašinu, Nikšiču in Bosanskem Šamcu, pa novo Centralno tehniško knjižnico v ljubljanskem TR3, prenovo Plečnikove NUK in seveda Knjižnico Mirana Jarca v Novem mestu. Kot vsako pomembno arhitekturno delo so tudi knjižnice živi organizmi, ki v sebi nosijo biološko, zgodovinsko in humanistično izkušnjo. Tisti, ki s takšno arhitekturo živijo in jo uporabljajo, začutijo njeno duhovno in sporočilno energijo in njen življenjski utrip. Prostor jih sprejme in jim skozi simboliko in obrednost govori svojo idejo; govori jim svoj danes s svojega včerajšnjega, današnjega in jutrišnjega položaja. Zato dobra arhitektura knjižnic ne sledi trendovskim premenam, temveč reflektirano živi svoj čas v kontinuumu zgodovinske zavesti, kjer jo prelevata duh in pomen lastnega obstoja. Tukaj pa se je treba za hip ustaviti še ob drugi, nedvomno usodni značilnosti knjižnic v današnjem svetu. V splošnem obdobju ponovne renesanse arhitekture in zanimanja zanjo ter za umetnost gradnje nasploh so prav knjižnice postale tisto, kar so bile pomembne stavbe v celotni zgodovini. So prestižni arhitekturni dosežki, ki s svojo posvečenostjo najširšemu krogu obiskovalcev in izzivom sodobne informacijske družbe ter duhovnosti postajajo nosilci in poudarjeni atributi nacionalnega ponosa, sodobne katedrale omikanih dežel in mest današnjega sveta.

Novomeška knjižnica je v takšnem razmišljanju še posebej pomenljiva. V njej se srečujejo spomin na srednjeveško mesto, simbolna arhitektura Gorenjih ali Ljubljanskih vrat, ki jih je v začetku petdesetih let 20. stoletja izoblikoval Marjan Mušič, pomembna domoznanska dediščina Dolenjske ter kulture vsega sveta, ki so strnjene v knjižnem gradivu. Prizidek je zato stavbni del, ki zdaleč presega zgolj razreševanje prostorske stiske. Je vezni člen, ki povezuje stavbne dele v smiselno celoto in jih vrača v historični kontekst kopenskega pročelja srednjeveškega mesta. Izoblikovanje horizonta srednjeveškega mesta je tista temeljna arhitekturna zamisel, ki je omogočila tudi zanimivo prostorsko inverzijo. V njej se stari stavbi s horizonta srednjeveškega mesta vzpenjata navzgor, nov del pa se spušča navzdol do nižje naselbinske terase ob Krki. Rotunda kot jedro prizidka, a tudi celotnega knjižničnega organizma je notranji trg, v katerega se zlivajo vse poti in navezave posameznih stavbnih delov ter v njih urejenih programskih sklopov.

- Kako ste (in še) izkušate v svojem delu doma in na tujem poseben položaj arhitekta, ki se kot ustvarjalec ne more dokazati in uresničiti le z idejnimi projekti, ampak je njegovo delo resnično dopolnjeno šele z izvedbo, ko se zamisel udejani v realnem, pragmatičnem in uporabnem?

Giotto je lahko slikal palače, ki ne bi mogle stati, kolesa, ki se ne bi mogla vrteti, konje, ki ne bi mogli hoditi, ali ptice, ki ne bi mogle leteti. Toda vse to, kar občudujemo v Frančiškovih sanjah o palači, v Daru ubogemu vitezu, Pridigi pticam ali v Prividu plameneče kočije, vse to, kar je v sanjskem svetu gotskega mojstra najlepše, v arhitekturi ni dopustno oziroma mora biti prefinjeno in subtilno skrito in skriv-

nostno vgrajeno v globino njene na videz brezkompromisne pragmatičnosti in uporabnosti. V bistvu arhitekture kot simbolične umetnosti se torej srečujeta in prežemata simbolno in funkcionalno ter istočasno vse tisto, kar določa, opredeljuje pojem umetnostnega. Realni svet si s celotno paleto uporabnostnih zahtev in tehnoloških možnosti podaja roko z iracionalnim duhovnim svetom, ki bistvo arhitekture privzdiguje nad zgolj gradbeniški horizont. V arhitekturi je treba torej stati na tleh in segati za oblaki. Vendar okviri realnosti za pravo arhitekturo niso spona, ki bi jo ovirale ali celo onemogočale. V pravi arhitekturi je vse od njenega rojstva, ki je bilo davno pred rojstvom drugih umetnosti, iracionalnost pomenov združena tako z nujnostjo izražanja najglobljih sporočil družbe njenih graditeljev kot tudi s potrebo po uporabnosti in realnosti uresničitve, torej izvedbe same. Torej je združitev obojega, duhovnega in materialnega, tisto bistvo, iz katerega arhitektura sploh lahko zraste in nastane; je tista temeljna nujnost, brez katere postane umetnost gradnje izumetničena in iznakažena poraženka, v kateri je prevladal eden od obeh polov, torej ne le pragmatičnost in racionalnost, temveč tudi duhovnost in umetnostna sporočilnost, in postal, na škodo ravnovesja, sam sebi namen.

- Kaj raje delate: velike ali manjše projekte, javne ali zasebne? V katerih delih čutite, da se lahko ustvarjalno najbolj polno izživite?

V cerkvi skromne bratovščine Sv. Trojice, v stavbi, ki je po florisu manjša od enega samega Bramantejevega slopa, kakršni podpirajo Michelangelovo kupolo sv. Petra, je Borromini povedal vse, kar se v arhitekturi da povedati in kar je treba povedati. Lahko načrtujete in gradite univerzitetna središča, postajna območja, nove mestne predele ali nakupovalne centre s stotisoči kvadratnimi metri pa se gigantskih kompleksov arhitektura sploh ne dotakne. Na drugi strani pa je rimska cerkva sv. Karla pri štirih vodnjakih pravcata miniatura, ki postane temeljno, morda celo največje delo v zakladnici arhitekture za vse čase. V arhitekturi ni majhnih in velikih nalog. Temeljno je iskanje in ustvarjanje arhitekturne kvalitete – vse ostalo je gradbeništvo.

MONOGRAFIJE O MARKU MUŠIČU IN NJEGOVEM DELU:

1988 Valovanje v svetlobi. Marko Mušič, arhitektura nove draveljske cerkve. Besedilo: Nace Šumi. Spremno besedilo: Peter Krečič. Založila: Župnijski urad Dravljje in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete v Ljubljani, 1988, 167 str., (s slikami).

1990 Nove Žale. Arhitekt Marko Mušič. Monografija o razširjenem delu Ljubljanskega pokopališča. Besedilo: Nace Šumi. Spremno besedilo: Peter Krečič. Založil: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete v Ljubljani, 1990, 167 str., (s slikami).

1994 Znak v prostoru: arhitektura nove avtobusne postaje v Novem mestu/A sign in the space: Architecture of the new bus station in Novo Mesto. Arhitekt/Architect Marko Mušič. Besedilo: Nace Šumi. Založil: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete v Ljubljani, 1994, 96 str., (s slikami).

2000 Znamenja: knjiga o arhitekturni obliki, njeni vsebini in pomenu / Signs: a book on architectural form, its contents and meanings. Arhitekt/Architect Marko Mušič. Besedilo: Nace Šumi. Spremno besedilo: Peter Krečič. Založil: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete v Ljubljani, 2000, 80 str., (s slikami).

2002 Vile/Villas. Marko Mušič, arhitekt/Architect. Besedilo: Nace Šumi. Izdal: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete v Ljubljani, 2002, 325 str., (s slikami).

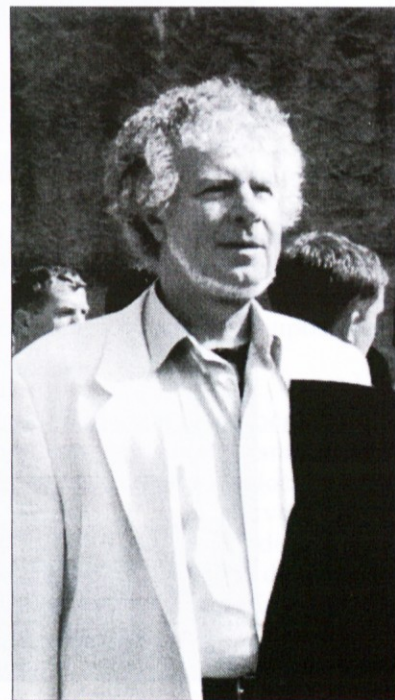

Marko Mušič, arhitekt (Ljubljana, 30. 1. 1941)

Diplomiral je 1966 na FAGG v Ljubljani (E. Ravnikar), izpopolnjeval se je na Danskem in v ZDA (L. I. Kahn). Dela kot samostojni umetnik. V šestdesetih in sedemdesetih letih je na jugoslovanskih natečajih za urbanistično-arhitekturne rešitve prejel več prvih nagrad in se že tedaj uveljavil kot osrednji ustvarjalec mlajše generacije slovenskih arhitektov. Mušičeva poudarjena individualna arhitektura se odlikuje z drznimi formalnimi rešitvami, ki so vselej nosilci globljih simboličnih pomenov. Natečajni projekt za stavbo Dom 7 sekretarjev Skoja v Zagrebu (1966) je s sferičnim valovanjem ostrejša pomenil novost tudi v razvijanju organske arhitekture. Zunaj Slovenije so Mušičeva najvidnejša dela univerzitetno središče v Skopju (1967-74), Spominski dom v Kolašinu (1970-75), Spominski dom v Bosanskem Šamcu (1975-78) in Dom revolucije v Nikšiču (1976-); frančiškanska cerkev v Kotor Varošu blizu Banjaluke (1986-91) je bila 1992 porušena. S centralno zasnovano cerkvijo Kristusovega učlovečenja v Dravljah v Ljubljani (1980-85) je na Slovenskem prvič realiziran vkopani prostor, hkrati pa je z njo uveljavil aktualno smer razsvetljene in razgibane notranjščine. Z novim delom Ljubljanskih Žal (t.i. Nove Žale, 1982-88) je v naslonitvi na antična mesta evociral shemo pokopališča kot mesta mrtvih. Poleg več drugih javnih objektov (avtobusna postaja v Novem mestu, 1989-; natečajni projekt za spominski park Teharje, 1993) je Mušič avtor zahtevno zasnovanih zasebnih hiš, pri katerih je povzel shemo

razvejenih prostorov ameriške moderne arhitekture in ob tem razvil lastni likovni jezik (stanovanjska hiša – atelje J. Bernika na Brezovici blizu Žirovnice, 1973-74; stanovanjska hiša družine Mlakar na Selu pri Bledu, 1978-81; hiša Pleterje v Dolgih Njivah blizu Dolenjega Vrhopolja, 1980-85), pa tudi zanimivih notranjih ureditev (Domus Slovenica na Dunaju, 1987-88; sprejemna dvorana železniške postaje, 1983-88, in atrij oz. Prešernova dvorana NM, 1987-91, oboje v Ljubljani) ter javnih spomenikov (*Spomenik Julija Betetta* ob stavbi Opere in baleta SNG, 1990-91, s S. Batičem in Julijanom Renkom, *Herkulov vodnjak* na Starem trgu, 1991, in kenotaf *Padlim v vojni za Slovenijo 1991* na Novih Žalah, 1991-92, vse v Ljubljani). V Ljubljani z prvonagrajenimi natečajnimi projekti postane projektant nove Potniške postaje (1980-), nove Narodne in univerzitetne knjižnice (1989-) in Nunciature (1998-). Prenovi staro železniško postajo (1996) in Plečnikovo NUK (1999), oboje v Ljubljani, ter prenovi in dozida knjižnico Mirana Jarca v Novem mestu. V Bosni po zmagi na mednarodnem natečaju ureja osrednje svetišče sv. Janeza Krstnika v Podmilačju (2001-), v Dravljah trg sv. Roka (2000-) ter v Šentjurju prireditveni center (2002-) in trg sv. Jurija (2000-). Posveča se publicistiki in objavlja dela očeta, Marjana Mušiča (Spominski album arhitekturnih risb, 1994, Arhitektura za vse čase, Novo mesto in Dolenjska, 2002).

(Iz Enciklopedije Slovenije z dopolnilom)

Slika zgoraj: v Pleterjah
Slika spodaj: v Bosni in Hercegovini leta 2002

MARKO MUŠIČ
arhitekt

PRENOVA NARODNE IN UNIVERZITETNE KNJIŽNICE, LJUBLJANA
Projekti in realizacija 1994–1999

Marko Koščak

VLOGA JAVNEGA, ZASEBNEGA IN NEVLADNEGA SEKTORJA PRI RAZVOJU EKOTURIZMA IN NJEGOVI NOSILCI V SLOVENIJI (2)

Svetovna turistična organizacija (WTO) je v letu ekoturizma oblikovala naslednje usmeritve in cilje:

- spodbuditi večjo zavest med institucijami javnega, zasebnega in nevladnega sektorja, da:
  - izboljšajo varovanje naravne in kulturne dediščine,
  - izboljšajo življenjsko raven lokalnih skupnosti na podeželskih območjih in varovanih področjih,
  - spodbujajo vedenje in pomen pravilnega odnosa do naravnega okolja, ljudi, ki tam živijo, in njihove različnosti,
- promovirati trajnostni razvoj ekoturizma kot ključni pogoj za ustvarjanje pozitivnih učinkov slednjega,
  - razvijati metode in znanja za načrtovanje, upravljanje, usmerjanje in nadzor ekoturizma za zagotovitev njegovega dolgoročnega učinka in trajanja,
  - promovirati izmenjavo »primerov dobre prakse« na področju ekoturizma,
  - spodbujati priložnosti za učinkovit marketing in promocijo ekoturizma oziroma destinacij, ki ponujajo tovrstni produkt na mednarodnih trgih,
  - promovirati kvaliteto in standard kot tudi zanesljiv in primerljiv sistem certificiranja ponudnikov produktov ekoturizma,

V okviru Quebeške deklaracije (gre za svetovni »summit« vseh akterjev s področja ekoturizma, ki je bil lani v Quebecu v Kanadi) so bila sprejeta tudi priporočila za aktivnosti prihodnjega razvoja ekoturizma, ki jih lahko tako neposredno kot posredno upoštevajo tudi akterji tovrstnega razvoja v Sloveniji.

A. Nacionalnim, regionalnim in lokalnim vladam priporočajo:

- *Naj oblikujejo* nacionalne, regionalne in lokalne smernice in razvojne strategije o ekoturizmu, ki bodo v skladu s splošnimi cilji trajnostnega razvoja, in naj to storijo s širokim posvetovalnim procesom s tistimi, ki bodo verjetno sodelovali pri dejavnostih ekoturizma, vplivali nanje ali na katere bodo vplivale te dejavnosti.
- *Naj zagotovijo* – skupaj z lokalnimi skupnostmi, zasebnim sektorjem, nevladnimi organizacijami in vsemi zainteresiranimi pri ekoturizmu – varovanje narave, lokalnih kultur in še zlasti tradi-

cionalnega znanja, genetskih virov, pravic do zemlje in premoženja kot tudi pravic do vode.

- *Naj zagotovijo* udeležbo, ustrezno sodelovanje in potrebno usklajitev vseh pomembnih javnih institucij na nacionalni, pokrajinski in lokalni ravni (vključno z ustanovitvijo medresorskih delovnih skupin na primeren način) v različnih fazah ekoturizma, hkrati pa naj odprejo in omogočajo udeležbo drugih interesentov pri odločitvah, povezanih z ekoturizmom. Nadalje je treba vzpostaviti primerne proračunske mehanizme in ustrezne zakonodajne okvire, ki bodo omogočili izvajanje ciljev, ki so jih postavila ta številna zainteresirana telesa.

- *Naj vključijo* v zgornji okvir potrebne ureditvene in spremljevalne mehanizme na nacionalni, regionalni in lokalni ravni, vključno s študijami o presoji okoljskih vplivov, ki se bodo uporabile kot povratne informacije. Izsledki spremljanja naj bodo dostopni širši javnosti.

- *Naj razvijejo* ureditvene mehanizme za internalizacijo okoljskih stroškov vseh vidikov turističnega proizvoda, vključno z mednarodnim prevozom.

- *Naj razvijejo* lokalne in mestne zmogljivosti za izvajanje instrumentarija vodenja rasti, kot so opredeljevanje območij, participativno načrtovanje namenske rabe zemljišč, ne samo na zavarovanih območjih, pač pa tudi na obrobni (robni) območjih in drugih razvojnih conah ekoturizma.

- *Naj uporabljajo* mednarodno odobrene in pregledane smernice za pripravo certifikacijskih sistemov, ekonalepke in druge neodvisne pobude, ki so naravnane v trajnostnost pri ekoturizmu, in naj spodbujajo zasebne nosilce dejavnosti, da se pridružijo tem sistemom in poskrbijo, da bodo deležni priznanja uporabnikov. Vendar pa morajo certifikacijski sistemi odražati regionalna in lokalna merila. Večajo naj zmogljivost in zagotovijo finančno podporo, da bodo ti sistemi dostopni malim in srednjim podjetjem. Poleg tega sta potrebna spremljanje in ureditveni okvir za podporo učinkovitemu izvajanju teh sistemov.

- *Naj zagotovijo* podporo za tehnični in finančni razvoj ter razvoj človeških virov mikro, malim in srednjim podjetjem, ki so jedro ekoturizma, da se omogoči začetek, rast in razvoj njihovih podjetij na trajnosten način.

- *Naj opredelijo* ustrezne usmeritve, načrte upravljanja in programe tolmačenja za obiskovalce in naj določijo ustrezne vire financiranja za naravna območja za obvladovanje števila obiskovalcev, varovanje ranljivih ekosistemov in trajnostno uporabo občutljivih habitatov. Taki načrti naj vključujejo jasne norme, neposredne in posredne strategije upravljanja ter urejanje sredstev, da se zagotovi spremljanje socialnih in okoljskih vplivov za vsa ekoturistična podjetja, ki delujejo na območju, kot tudi za turiste, ki jih želijo obiskati.

- *Naj vključijo* mikro, mala in srednja ekoturistična podjetja in ekoturistične poslovalnice s sedežem v skupnosti in tiste s sedežem v nevladnih organizacijah v splošne promocijske strategije in programe, ki jih izvaja nacionalna turistična organizacija na mednarodnem in domačem trgu.

- *Naj spodbujajo in podpirajo* ustvarjanje regionalnih povezav in sodelovanje za spodbujanje in trženje ekoturističnih proizvodov na mednarodni ravni in na ravni držav.

- *Naj zagotovijo* spodbude nosilcem turistične dejavnosti in drugim

izvajalcem storitev (kot so ugodnosti pri trženju in promociji), da bodo sprejeli ekoturistična načela in poskrbeli, da bodo njihove dejavnosti bolj okoljsko, socialno in kulturno odgovorne.

- *Naj zagotovijo*, da se pri celotnem razvoju ekoturizma opredelijo in izpolnjujejo osnovni okoljski in zdravstveni standardi, celo na najbolj podeželskih območjih. To naj vključuje vidike, kot so izbor lokacije, načrtovanje, projekt, čiščenje trdnih odpadkov, kanalizacija in varstvo razvodij itd., in *naj zagotovijo* tudi, da se vlade ne bodo lotevale razvojnih strategij ekoturizma, ne da bi vlagale v trajnostno infrastrukturo in krepitev lokalnih/mestnih zmogljivosti za urejanje in spremljanje takih vidikov.

- *Naj vpeljejo* temeljne študije in poročila presoje vplivov na okolje (EIA), ki evidentirajo socialno in okoljsko stanje ciljnih krajev, posebno pozornost pa posvečajo ogroženim vrstam, in *naj vlagajo* v institucije, ki vlagajo v raziskovalne programe o ekoturizmu in trajnostnem turizmu, ali *naj jih podpirajo*.

- *Naj podpirajo* nadaljnje izvajanje mednarodnih načel, smernic in etičnih kodeksov za trajnostni turizem (kot so npr. tisti, ki so jih predlagali UNEP, WTO, Konvencija o biološki raznovrstnosti, Komisija ZN za trajnostni razvoj in Mednarodna organizacija dela) za krepitev mednarodnih in nacionalnih pravnih okvirov, usmeritev in globalnih načrtov za vključitev koncepta trajnostnega razvoja v turizem.

- *Naj proučijo* kot eno možnost ponovno razdelitev posesti in upravljanja javnih zemljišč iz intenzivno usmerjenega proizvodnega sektorja na turizem, kombiniran z zaščito, kjer koli bi to lahko izboljšalo neto socialno, ekonomsko in okoljsko korist za konkretno skupnost.

- *Naj spodbujajo in razvijajo* izobraževalne programe, namenjene otrokom in mladim, za boljšo ozaveščenost o ohranjanju narave in o trajnostni uporabi lokalnih kultur in o njihovem odnosu do ekoturizma.

- *Naj spodbujajo* sodelovanje med domačimi organizatorji potovanj in tistimi, ki prihajajo na obisk, ter drugimi izvajalci storitev in nevladnim organizacijami na ciljnim kraju, da bi še dodatno izobrazili turiste in vplivali na njihovo vedenje v ciljnih krajih, zlasti krajih v državah v razvoju.

- *Naj vgradijo* načela trajnostnega prevoza v načrtovanje in projektiranje dostopnih in prevoznih sistemov in spodbujajo organizatorje potovanj in potujočo javnost, naj se odloča za mehko mobilnost.

B. Zasebnemu sektorju priporočajo:

- *Naj upošteva*, da bodo ekoturistična podjetja trajnostna le, če bodo dobičkonosna za vse vpletene zainteresirane, vključno z lastniki projektov, vlagatelji, vodjami in zaposlenimi ter tudi za skupnost in organizacije za varovanje naravnih območij, kjer potekajo.

- *Naj snuje, razvija in vodi* svoja podjetja s čim manj negativnimi vplivi in s pozitivnim prispevkom za ohranitev občutljivih ekosistemov in okolja na splošno in z neposrednimi koristmi in vključevanjem lokalnih skupnosti.

- *Naj zagotovi*, da bodo v zasnovo, načrtovanje, razvoj in delovanje ekoturističnih objektov vgrajena načela trajnostnosti, kot so zasnova občutljivih lokacij in občutek skupnosti za prostor, kot tudi ohranjanje vode, energije in materialov ter dostopnost za vse vrste prebivalstva brez razlikovanja.

- *Naj sprejme* zanesljiv certifikacijski sistem ali druge sisteme prostovoljne ureditve, kot so ekonalepke, zato da svojim možnim odjemalcem pokaže, da upošteva načela trajnosti in solidnosti proizvodov in storitev, ki jih ponujajo.

- *Naj sodelujejo* z vladnimi in nevladnimi organizacijami, odgovornimi za varovana naravna območja in ohranjanje biološke raznovrstnosti, in poskrbi, da se bodo ekoturistične dejavnosti izvajale v skladu z načrti upravljanja in drugimi predpisi, ki veljajo na tistih področjih, da bi se čim bolj zmanjšali negativni vplivi nanje, pri tem pa izboljšuje kakovost turističnih izkušenj in finančno prispeva k ohranjanju naravnih virov.

- *Naj vedno bolj uporablja* lokalne materiale in proizvode in tudi lokalne logistične in človeške vire pri svojih dejavnostih, zato da se ohrani celovita pristnost ekoturističnega proizvoda in poveča delež finančnih in drugih ugodnosti, ki ostanejo v ciljnem kraju. Da bi to dosegli, naj zasebni izvajalci dejavnosti vlagajo v izobraževanje lokalne delovne sile.

- *Naj zagotovi*, da bo dobavna veriga, ki se uporablja pri graditvi ekoturistične dejavnosti, v celoti trajnostna in v skladu z ravniyo trajnosti, ki je kot cilj zastavljena v končnem proizvodu ali storitvi, ki se ponuja potrošniku.

- *Naj dejavno dela* z lokalnimi skupnosti, da zagotovi, da se lokalne kulture in skupnosti opisujejo natančno in spoštljivo in da so njihovo osebje in gostje dobro in točno seznanjeni z lokalnimi lokacijami, običaji in zgodovino.

- *Naj spodbuja* med svojimi odjemalci etično in okoljsko zavedno vedenje do obiskanih ekoturističnih ciljnih krajev, recimo z okoljskim izobraževanjem ali s spodbujanjem prostovoljnih prispevkov za podporo lokalnih skupnosti.

- *Naj spodbuja* ozaveščenost med celotnim vodstvom in osebjem o lokalnih, nacionalnih in globalnih okoljskih in kulturnih vprašanjih z nenehnim okoljskim izobraževanjem in podpiranjem njihovega prispevka in prispevka njihovih družin k ohranjanju, gospodarskemu razvoju skupnosti in lažšanju revščine.

- *Naj poskrbi* za raznolikost svoje ponudbe z razvijanjem širokega obsega turističnih dejavnosti na danem ciljnem kraju in s širjenjem svojega poslovanja na različne cilje in kraje, zato da se razprostrejo možne koristi ekoturizma in se izogne gneči na nekaterih izbranih ekoturističnih lokacijah, s čimer se ogrozi njihova dolgoročna trajnostnost. V tem pogledu so zasebni nosilci dejavnosti nujno pozvani, naj spoštujejo uveljavljene sisteme za obvladovanje vpliva obiskovalcev pri ekoturističnih ciljnih krajih in prispevajo k njim.

- *Naj ustvari in razvije* mehanizme financiranja za delovanje poslovnih združenj ali kooperativ, ki lahko pomagajo pri usposabljanju, trženju, razvoju proizvodov, raziskavah in financiranju ekoturizma.

- *Naj zagotovi* z ustreznimi instrumenti in strateškimi povezavami pravično porazdelitev finančnih koristi od prihodka od ekoturizma med mednarodnimi, domačimi in tujimi organizatorji potovanj, lokalnimi izvajalci storitev in lokalnimi skupnostmi.

- *Naj oblikuje in izvaja* usmeritve podjetja za trajnostnost, zato da se bodo uporabljale v vsakem delu njegovega poslovanja.

raziskovalnim institucijam priporočajo:

- *Naj priskrbijo* tehnično, finančno in izobraževalno podporo in podporo pri širjenju zmogljivosti ter drugo podporo za ekoturistične ciljne kraje, gostiteljske organizacije skupnosti, mala podjetja in ustrezne lokalne oblasti, zato da se zagotovi, da se bodo primerne usmeritve, razvojne in upravljalvske smernice in mehanizmi spremljanja uporabljali v smeri trajnostnosti.

- *Naj spremljajo in vodijo* raziskave o dejanskih vplivih ekoturističnih dejavnosti na ekosisteme, biološko raznovrstnost, lokalne kulture in socialno-ekonomski ustroj ekoturističnih ciljev.

- *Naj sodelujejo* z javnimi in zasebnimi organizacijami in poskrbijo, da podatki in informacije, pridobljene z raziskavami, pridejo do podpornih procesov odločanja pri razvoju in upravljanju ekoturizma.

- *Naj sodelujejo* z raziskovalnimi institucijami, da bi razvili najustreznejše in praktične rešitve za vprašanja razvoja ekoturizma.

D. Medvladnim organizacijam, mednarodnim finančnim institucijam in agencijam za razvojno pomoč priporočajo:

- *Naj razvijejo in pomagajo* pri izvajanju nacionalne in lokalne politike in smernicah načrtovanja in okvirih ocenjevanja za ekoturizem in njegove odnose z ohranitvijo biološke raznovrstnosti, socialno-ekonomskim razvojem, spoštovanjem človekovih pravic, lajšanjem revščine, ohranjanjem narave in drugimi cilji trajnostnega razvoja in naj okrepijo prenos tega know-howa na vse države. Posebna pozornost naj se posveti državam v razvojni fazi ali s statusom najmanjšega razvoja, majhnim otoškim državam v razvoju in državam z goratimi območji glede na to, da so leto 2002 Združeni narodi tudi določili za mednarodno leto gora.

- *Naj širijo zmogljivosti* za regionalne, nacionalne in lokalne organizacije za oblikovanje in uporabo ekoturističnih usmeritev in načrtov na podlagi mednarodnih smernic.

- *Naj razvijajo oziroma sprejmejo* mednarodne standarde in finančne mehanizme za certifikacijske sisteme ekoturizma, ki upoštevajo potrebe malih in srednjih podjetij in omogočajo njihov dostop do teh postopkov, in *naj podpirajo* njihovo izvajanje.

- *Naj vgradijo* v dialog med mnogimi zainteresiranimi udeleženci usmeritve, smernice in projekte na globalni, regionalni in državni ravni za izmenjavo izkušenj med državami sektorji, ki se ukvarjajo z ekoturizmom.

- *Naj okrepijo* prizadevanja pri prepoznavanju dejavnikov, ki določajo uspeh ali neuspeh ekoturističnih podvigov po vsem svetu, zato da se prenesejo izkušnje in najboljše prakse drugim narodom s pomočjo publikacij, obiski na terenu, seminarji za usposabljanje in projekti tehnične pomoči; UNEP, WTO in druge mednarodne organizacije naj nadaljujejo in širijo mednarodni dialog po vrhu o vprašanih trajnostnega turizma in ekoturizma, na primer z občasnim pregledovanjem razvoja ekoturizma na mednarodnih in regionalnih forumih.

- *Naj prilagodijo* po potrebi svoja finančna posojila in posojilne pogoje in postopke, ki ustrezajo potrebam mikro, malih in srednjih ekoturističnih podjetij, ki so jedro te industrije, kot pogoj, da se zagotovi njegova dolgoročna ekonomska trajnostnost.

- *Naj razvijajo* notranjo zmogljivost človeških virov za podporo trajnostnemu turizmu in ekoturizmu kot razvojnemu podsektorju

samemu po sebi, s tem da se zagotovi, da bodo na mestu notranja strokovnost, raziskave in dokumentacije za nadzorovanje uporabe ekoturizma kot orodja trajnostnega razvoja.

- *Naj razvijajo* finančne mehanizme za usposabljanje in širitev zmogljivosti, ki upoštevajo potreben čas in sredstva, da se uspešno omogoči lokalnim skupnostim in domačim prebivalcem pravično sodelovanje pri razvoju ekoturizma.

E. Lokalnim skupnostim priporočajo:

Poleg vseh omemb lokalnih skupnosti v predhodnih odstavkih te deklaracije so udeleženci naslovili naslednja priporočila na same lokalne skupnosti:

- Kot del vizije skupnosti o razvoju, ki lahko vključuje ekoturizem, *naj opredelijo in izvajajo* strategijo za izboljšanje kolektivnih ugodnosti za skupnost z razvojem ekoturizma, vključno s človeškim, fizičnim, finančnim razvojem in razvojem socialnega kapitala, in izboljšanim dostopom do tehničnih informacij.

- *Naj okrepijo, gojijo* in spodbujajo zmožnost skupnosti, da ohranja in uporablja tradicionalno znanje, zlasti domačo umetno obrt, kmetijske pridelke, tradicionalna naselja in urejanje njihove okolice, pri čemer se uporabljajo lokalni naravni viri na trajnosten način.

Trajnostno razvoj in primeri dobrih praks na področju ekoturizma v Sloveniji

Kako je z ekoturizmom v Sloveniji? Ali je spoznan kot priložnost za razvoj oziroma kot element razvoja na tistih območjih in v tistih lokalnih skupnostih, kjer so za to naravne, kulturne, človeške in druge možnosti? Prav gotovo je na tem področju še veliko priložnosti in izzivov in tudi razvojnih možnosti za posamezna območja v Sloveniji, kamor lahko prištejemo tudi Dolenjsko in Belo krajino.

Vse usmeritve, ki so bile podane v okviru Quebeške deklaracije, so in bi morale biti tudi usmeritve za delovanje institucij in posameznikov v Sloveniji. Te usmeritve in cilji so predvsem:

- organizirati ekoturizem kot dopolnitev klasičnemu turizmu,
- prek ekoturizma udejanjati trajnostni razvoj podeželja,
- prek ekoturizma ohranjati naravne, kulturne, etnološke in druge posebnosti Slovenije,
- razviti nekaj prepoznavnih produktov ekoturizma,
- dosegati v roku sedmih let 10 odstotkov prihodkov v turizmu iz ekoturizma,
- pospeševati razvoj ekoturizma v Sloveniji, še posebej na izbranih prednostnih področjih,
- izvajati izobraževalne programe za ozaveščanje ponudnikov in potrošnikov o prednostih in pristopih k ponudbi in izrabi ekoturizma,
- pomagati potencialnim ponudnikom ekoproduktov in ekoturistične ponudbe z ugodnimi finančnimi viri in olajšavami,
- vključiti v oblikovanje, promocijo in trženje ekoturizma mrežo pospeševalnih organizacij v turizmu.

Nosilci spodbujanja ekoturizma v Sloveniji bi morali biti vsi segmenti javnega, zasebnega in nevladnega sektorja, ki so tako ali drugače povezani z razvojem turizma, podeželja, regionalnim razvojem, varovanjem kulturne in naravne dediščine itd.

Nosilci spodbujanja ekoturizma v Sloveniji

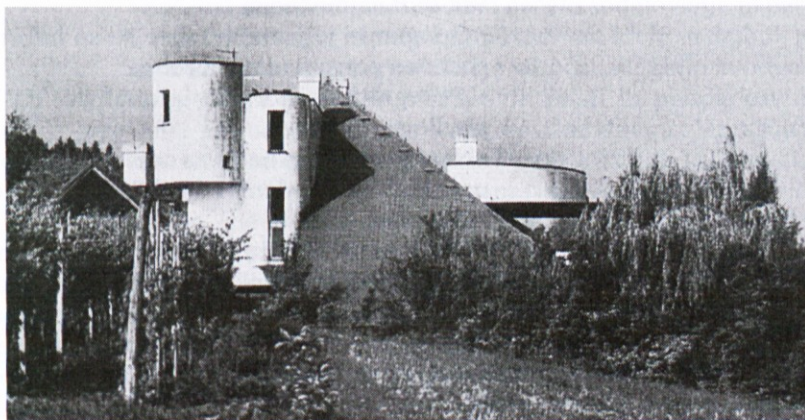
Med pomembnejše nosilce lahko prav gotovo štejemo naslednje:

vlada in ministrstva, Gospodarska in Obrtna zbornica s svojimi področnimi zbornicami, Slovenska turistična organizacija z mrežo lokalnih turističnih organizacij, Turistična zveza Slovenije s turističnimi društvi in drugimi vanjo vključenimi organizacijami, Pospeševalni center za razvoj malega gospodarstva z mrežo lokalnih in regionalnih podjetniških centrov, Združenje svetovalcev za razvoj turizma Slovenije, Kmetijska gozdarska zbornica s svojimi izpostavami, Združenje turističnih kmetij Slovenije, Sklad za razvoj malega gospodarstva, Sklad za skladnejši regionalni razvoj, turistični ponudniki, turistične agencije in druge za razvoj turizma pomembne organizacije

Torej ne moremo govoriti o tem, da je za področje ekoturizma zadolženo to ali ono ministrstvo, ta ali ona institucija, to ali ono turistično podjetje, to ali ono društvo, temveč gre za to, da vse organizacije delujejo in pripomorejo k ustvarjanju pogojev za njegov čimboljši in nadaljnji razvoj. Seveda pri tem delovanju morajo nekateri postoriti več od drugih, tudi zaradi tega, ker pač delujejo na področju, ki je ekoturizmu bližje. Tako je pomembno, da vlada, vladne službe, ministrstva, skratka javni sektor s svojimi ukrepi, razvojnimi strategijami, ki jih sprejemajo, sistemom subvencioniranja, zakonodajo, javnimi razpisi itd. spodbujajo in ustvarjajo pogoje za delovanje zasebnega sektorja, ki je nosilec aktivnosti ekoturizma, seveda ob tesnem sodelovanju nevladnega sektorja, ki mora biti za svoje delo ravno tako spodbujan in stimuliran, sicer ga ne bo uspešno opravljal. Torej gre za preplet aktivnosti, ki tako ali drugače stimulirajo delovanje in sodelovanje partnerstva med temi tremi sektorji in na ta način udeležajo pogoje za razvoj ekoturizma. Prav gotovo lahko izpostavimo prizadevanja Ministrstva za kulturo, ki je opravilo veliko dela na razvoju in vključevanju kulturne dediščine v turistično ponudbo, potem Ministrstva za okolje, ki si prizadeva za nadaljnji razvoj in uveljavitev načel varovanja narave kot predpogoja za razvoj ekoturizma v Sloveniji. Ne moremo mimo prizadevanj Ministrstva za kmetijstvo in razvojnih programov CRPOV, vinskih turističnih cest, ki aktivirajo razvojne potenciale podeželja in tam živečih prebivalcev – podjetnikov. Prav tako si Ministrstvo za gospodarstvo s svojimi ukrepi na področju razvoja turizma, regionalnega razvoja in drugih področjih prizadeva za nadaljnji razvoj vseh segmentov gospodarskega okolja v Sloveniji, vključno z ekoturizmom.

(Prihodnjčič: Ekoturizem in njegovi akterji v prihodnje v Sloveniji)

INOVACIJSKO VODENJE V POLITIKI

Lahko bi rekli, da je elitna Poslovna šola IEDC Bled po izobraževalnih merilih najuspešnejša v Sloveniji. Šola je izbrala svoje »bojno področje«, kot bi dejal njen predavatelj prof. William George, in to je razvoj menedžmenta. Ta stroka jim je prava strast in zanjo vsestransko skrbijo s strastjo inovacijskega vodenja. V šestnajstih letih obstoja je predavanja poslušalo 26.500 menedžerjev iz več kot petdesetih držav. Šola bi lahko bila dober zgled Novomeščanom, kako bi moral tu potekati proces ustanavljanja in vodenja univerze kot gospodarskega projekta.

Inovacijsko vodenje ali vodenje inovativne organizacije so predstavili takratni predsednik Republike Slovenije Milan Kučan, prof. Jean Philippe Deschamps in prof. William George. Ker bomo v evropsko integracijo vpeti vsi Slovenci in ne bo obšla nobene organizacije ali družine, je nujno, da jo dobro razumemo in spoznamo do te meje, da jo bomo imeli za svojo. Pri tem nam lahko pomagajo zamisli našega nekdanjega predsednika, ki so podane v nadaljevanju.

Milan Kučan je posvetil svoje zamisli novim idejam, inventivnosti in inovativnosti, ki so potrebne v politiki in še posebno v vodenju mednarodne politike. Vizijo in strateške cilje je potrebno oblikovati doma, v Sloveniji in si nenehno prizadevati, da jih sprejmeta Evropa in svet.

Svet je razumeti kot veliko globalno podjetje, ki potrebuje učinkovito upravljanje v dobro prihodnosti in razvoju korporacij, ki se imenuje človeštvo in katerega predmet poslovanja je življenje na planetu. To globalno podjetje je pred podobnimi izzivi, kot so v prihodnost usmerjena podjetja. Zato je v svetovni mednarodni politiki potrebno izhajati iz naslednjih načel:

- Globalnost je lahko nevarnost za svet, lahko pa je tudi prednost in velika priložnost, če bomo spoznali, da potrebujemo jasnejši in uporabnejši univerzalni vsenacionalni svet, da bi zmogli skupno življenje drug z drugim zaradi skupne odgovornosti za prihodnost človeštva.
- S spoštovanjem skupnega v vseh civilizacijskih tradicijah bi lahko okrepili solidarnost, ki omogoča strpno in tvorno življenje.
- Varno upravljanje sveta je možno le, če skupna pravila spoštujejo vsi, tudi najmočnejši.
- Opogumiti je potrebno tiste, ki so informacijsko, ekonomsko in socialno potisnjeni na obrobje.
- Pritegniti se mora antiglobaliste, da bodo dajali pobude in predloge.
- Najti je potrebno način za odpiranje svetovnega dialoga o globalni politični, gospodarski in duhovni demokraciji ter pravici do različnih modelov.
- Na skupnih elementih ustvariti univerzalno etiko za objektivno presojo ravnanj in tako sooblikovati svetovno civilno družbo.

V **Evropi** je nujno razmišljati o svojih videnjih sodobnega sveta in svoji želeni vlogi ter odgovornosti v svetu, kakršen je, in ne v tistem, ki bi ga sicer želeli. Evropa kot eno od središč sveta mora doseči:

- da bo svet spoštoval in upošteval njene vrednote, duhovno izročilo, gospodarsko moč in socialno ter politično stabilnost;
- da bo enotna, saj kakor koli razdeljena Evropa ne more imeti vidnejše vloge v sodobnem svetu in zato mora razmisliti o vlogi in mestu sodobne Rusije kot evropske države, o zmanjševanju razlik v gospodarski razvitosti, socialni stabilnosti in pripadnosti vrednotam, na katerih temelji ideja evropskega združevanja;
- da bo imela Evropa eno samo stališče do ključnih vprašanj mednarodne skupnosti, človeštva in planeta. To stališče mora izražati interese vseh Evropejcev;
- da oblikuje svojo politično entiteto kot skupno identiteto vseh evropskih držav, v kateri bo dovolj prostora za izražanje posebne identitete sleherne evropske države;
- da bo oblikovala svoje institucije in organizacije v funkciji vsebine, ki jo članice želijo uresničiti po inovacijskih idejah;
- da bo Evropa še naprej skupnost enakopravnih narodov in njihovih držav in ne bo razmerje znotraj nje gledano samo skozi denar in bilance.

Vključevanje v pravni red ter skupen ekonomski in politični prostor Evrope je za Slovenijo izziv in priložnost tako za politiko kot gospodarstvo, kulturo, znanost in civilno družbo. Zato pa mora Slovenija imeti:

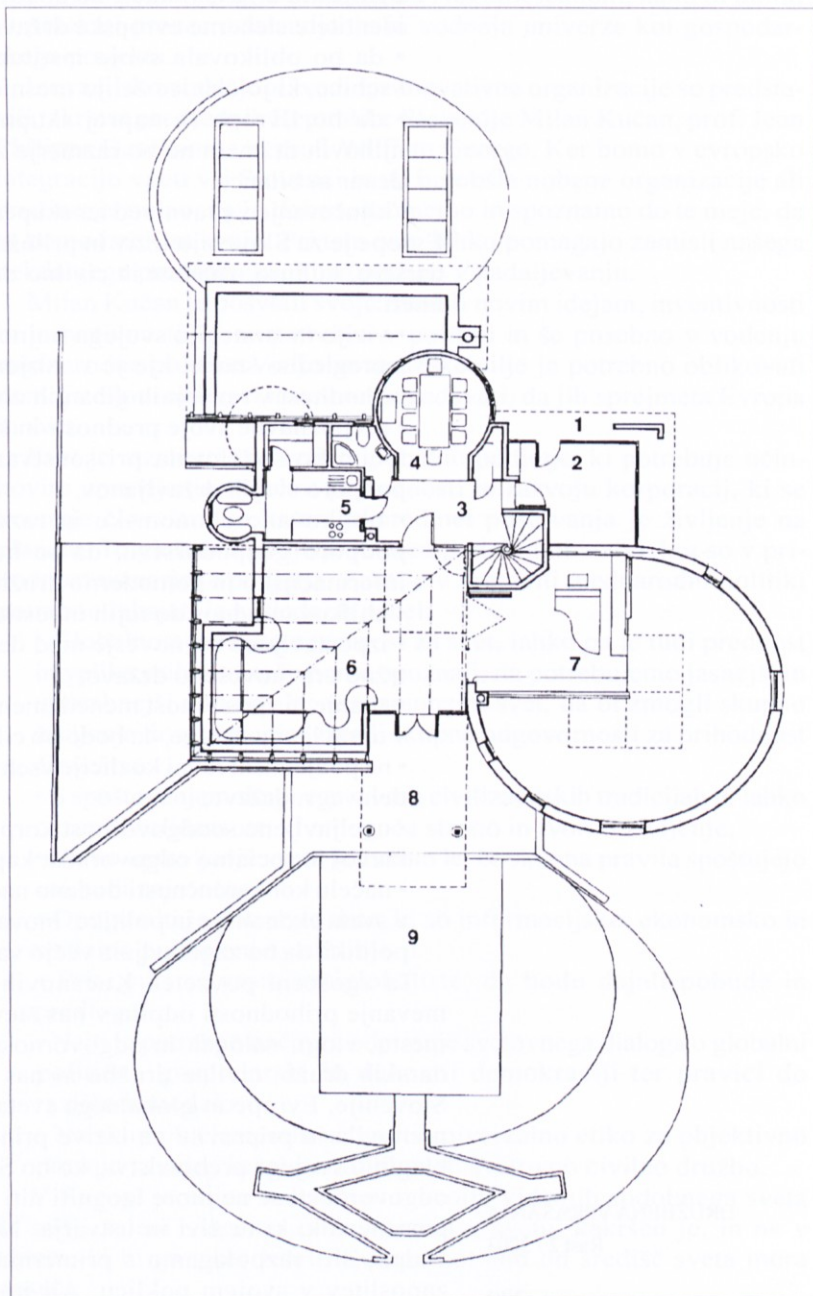
- vizijo in strategijo svojega trajnostnega razvoja,
- pregledno stanje, kje je v svojem razvoju, kako razume svojo prihodnost v razvojnih gibanjih znanja in idej v svetu,
- prepoznavne svoje prednosti in šibkosti in vedeti mora, kako in s čim bo sodelovala pri soustvarjanju evropske prihodnosti s podporo svojih državljanov,
- oblikovano ekonomsko in razvojno politiko za prioritete v podporo gospodarstvu, da se bo prenovilo v poindustrijsko informacijsko in pomoderno družbo,
- oblikovan odnos do tujih investitorjev,
- izpostavljeno ravnovesje med delom in kapitalom ter socialno-tržno uravnovešeno državo,
- znanje in sposobnost menedžmenta za spremembe v podjetjih in v upravljanju države, da bodo po ciljih pregledne razvojne politike,
- na podjetniški ravni koalicije vseh udeležencev; lastnikov, uprave, delavcev, države,
- uveljavljeno soodgovornost korporacij za družbeni in trajnostni razvoj in socialno odgovornost kapitala,
- načelu konkurenčnosti dodano načelo sodelovanja in partnerstva v svetu ekonomije in politike. Inovacijske ideje so najbolj potrebne politiki, da bo zagotavljala večjo varnost, blaginjo in odgovornost.

Ta zgoščeni povzetek Kučanovih misli in poudarkov za razumevanje prihodnosti odpira v nas številne dileme. Vprašujemo se o mestu, vlogi, nalogah in odgovornostih lokalnih skupnosti, gospodarskih družb, civilne družbe in nas samih v zamislih prihodnosti Slovenije, Evrope in globalnega sveta. Se bo Dolenjska pravočasno prenovila in pripravila na izzive prihodnosti in kako bo skrbela za blaginjo svojega prebivalstva, ko bo Slovenija v Evropi? Tej skrbi in odgovornosti se ne more izogniti niti civilna družba niti družina ali posameznik, ki tu živi in ustvarja. Nedvoumno moramo vsak zase vedeti, ali razpolagamo s primernim znanjem, da bomo ohranili zaposlitev v svojem poklicu. Ali imamo za svoj poklic v Evropi

priznan izkaz, bomo zmogli šolanje v tujini, sprejeli zaposlitev izven okolja, v katerem smo si ustvarili dom, bomo prenesli trajnejšo odsotnost svojih otrok in še mnogo podobnega? Še pomembnejše je poznavanje lastnih priložnosti in možnosti, da jih izkoristimo. So naši interesi kot posameznikov, gospodarskih družb, zavodov in javnih podjetij usklajeni z interesi lokalne skupnosti, ki se bo v našem imenu dogovarjala s sosedi in državo ter tako ustvarjala ali uničevala naše nove priložnosti? Veliko je vprašanj, nejasnosti, toda inovacijsko vodenje lokalnih skupnosti, civilne družbe ali družine je prav v prevzemanju vedno večjih tveganj, ki praviloma zagotavljajo tudi boljše rezultate in, upajmo, tudi boljše življenje.

Marko Mušič: Načrt za hišo v Pletterjah; glavni, zgornji parter, pritličje; 1 vhod bivalni del, 2 zastekljena vhodna lopa, 3 vezni predprostor in polžasto stopnišče, 4 jedilnica, 5 kuhinja in spremljajoči prostori, 6 dnevna soba, 7 klavirska terasa, 8 nadstrešek, 9 zunanja terasa bivalnega dela

MENEDŽMENT RABE TAL, INSTRUMENT ZA NAČRTNO USMERJANJE MEST?

¹ Sustainable Urban Development and Management of Areas in medium-sized and small Towns in Germany and Slovenia.

Izsledki slovensko-nemškega projekta v okviru programa INTERREG II C (SUDMA¹)

Uvod

Projekt z naslovom Sonaravni urbani razvoj in menedžment rabe tal v malih in srednjevelikih mestih Nemčije in Slovenije je med letoma 1999 in 2001 potekal v okvirih programa INTERREG II C, ki ga je ob sodelovanju partnerskih mest v večinskem delu financirala EZ. S slovenske strani sta k temu projektu pristopili mestni občini Nova Gorica in Novo mesto. Naloga si je postavila za cilj: ali lahko takšno nekonvencionalno partnerstvo med mesti obrodi sadove? Temeljilo je na strokovni izmenjavi mnenj, kjer so eksperti predstavili poglobitve informacije o mestnih ustrojih ter izmenjali poglede tako o pravnih podlagah, razlikah in institucionalnih pogojih za menedžment rabe tal kot tudi o aktualnih problemih urejanja mest, povezanih s strokovnimi rešitvami in samo implementacijo. Pilotni projekt je vodila planerska institucija Baader Konzept iz Gunzenhausna na Bavarskem, slovensko koordinacijo pa pisec tega prispevka.

Za razliko od nemških mest je integrirani menedžment rabe tal v Sloveniji še v povojih. Zato raziskava pomeni zgolj evidentiranje možnih problemov, ki pa jih bo potrebno v nadaljevanju s pilotnimi raziskavami še temeljiteje proučiti in povezati v sistem celovitega prostorskega planiranja, ki se v obeh državah preobraža.

Poglavitna obeležja partnerskih mest

	Forchheim	Lauf a.d. Pegnitz	Nova Gorica	Novo mesto
Lega	Srednjeveško mestno jedro, ca. 30 km severno od aglomeracije Nuernberg/Fuerth/Erlangen v dolini reke Pegnitz	Srednjeveško mestno jedro, ca. 18 km vzhodno od Nuernberga v dolini reke Pegnitz	Neposredno ob meji z Italijo, mlado mesto "vrtnega" tipa	ca. 70 km JV od Ljubljane, srednjeveško mesto v dolini reke Krke
Prebivalstvo	ca. 31 000	ca. 25 000	ca. 36 500	ca. 40 000
Pomen v mesta regionalnem razvoju	Regionalni pomen	Regionalni pomen	Središče nacionalnega pomena (predlog v SPRS)	Središče nacionalnega pomena (predlog v SPRS)
Naravne razmere in pokrajinske značilnosti	Naravni park "frankische Schweiz" Pomembno rekreacijsko območje	Zavarovano gozdno območje Rekreacijsko območje za Nuernberg Dolina Pegnitz - zeleno območje regionalnega pomena	Stišče Vipavske in soške doline Bližina Krasa, Goriških brd, Trnoveškega gozda (in Julijskih Alp) Ugodna prometna lega Ugodno submediteransko podnebje	Nastanek na dvojnem meandru reke Krke Gričevnata pokrajina z izmenjavo gozdnih in vinogradniških površin V neposredni bližini mestnega središča obsežne gozdne in rekreacijske površine
Urbanistično planiranje	Zadostne površine za stanovanja Planiranje stanovanjskih območij na temelju "gradbenih zemljišč" Proizvodne površine: na podlagi razpoložljivi zemljišč	Zunanji obseg mesta limitiran Srednjočasno so stanovanjske površine še možne Pomanjkanje proizvodnih površin	Nove površine so še zagotovljene z UZN Privatna lastniška razmerja predstavljajo veliko oviro v nadaljnjem razvoju Spontano širjenje poselitve v neposredna obmestja	Nove površine so še zagotovljene z UZN Privatna lastniška razmerja predstavljajo veliko oviro v nadaljnjem razvoju Spontano širjenje poselitve v neposredna obmestja Nizke gradbene gostote v stanovanjskih območjih
Nastavki za sonaravni management rabe tal	Mestna prenova Kataster gradbenih "lukujev" in reaktivacija Specifično razvijanje lastnega modela stanovanjskih površin Ekološko naravnani prometni koncepti	Mestna prenova "recikliranje" proizvodnih površin "zgoščanje" proizvodnih površin	prenova in sanacija nekdanjih proizvodnih površin iskanje "vrzeli" v zazidavi neizrabljene površine ob meji - čezmejno sodelovanje z Italijo	zgoščanje stanovanjskih površin "recikliranje" proizvodnih površin "zaključevanje" gradbenih "lukujev"

² Sistem prostorskega planiranja ne definira ukrepov, kako načrtovano stanje doseči. Gre za ostanek prejšnjega sistema, ko je vlogo instrumentov nadomeščalo t.i. dogovorno planiranje. V pogojih tržnega gospodarstva takšna praksa ni primerna in je celo škodljiva. Predvsem v urejanju mest je pomanjkanje instrumentov najbolj očitno, saj veljavni instrumenti ne sežejo niti do občin kot varuhov javnega interesa niti do lastnikov (stavbnih) zemljišč. Zaradi pomanjkanja instrumentov je stopnja uresničljivosti prostorskih dokumentov nizka.

³ kjer država omejuje posege v prostor, ne pa na aktivni politiki, ki stremi k doseganju zelenega stanja. Sistem urejanja mest pri opredeljevanju omejitev ni dosleden, saj je velik del problematike preohlapno definiran (npr. oblikovna določila, komunalna opremljenost, urbanistični standardi glede dostopnosti do zelenih površin, izobraževalnih ustanov, števila parkirišč). Posledica tega je "normativna praznina", ki se v mestih odraža v pomanjkanju skupnih javnih površin, parcialnosti ureditev, vizualni degradaciji ...

⁴ Smernice za urejanje mest na lokalnih ravneh so opredeljene v prostorskih sestavinah. Prostorsko planiranje ne premore minimalnih enotnih normativov za urejanje mest niti v obliki priporočil. V prostorskem planu je veliko vsebin nedorečenih, saj so predmet podrobnejših strokovnih gradiv ali navodil za izvajanje (npr. primerne oz. minimalne gostote v stanovanjskih območjih, definiranje oblikovno homogenih območij).

⁵ Sistem prostorskega planiranja ima preveč ohlapno vgrajene ustrezne varovalke za neprimerne in protizakonite posege v prostor. Prislovična neučinkovitost inšpekcijskih služb je v veliki meri vzrok razširjenemu pojavu "črnih gradenj".

Menedžment rabe tal v Nemčiji: Čeprav tudi Nemčija nima obligatornih zakonskih nastavkov, vendarle obstoje strategije za uravnoteženo ravnanje s površinami v mestih. Te so: ponovna uporaba opuščenih površin, zgoščevanje, vzpostavljanje katastra "vrzeli" v zazidavi (posebej za stanovanjske površine), krmiljenje gradbenih širitev s pomočjo zaostrenih urbanističnih kriterijev, vodenje "ekokontov" v okvirih poostrenih določil kot npr. "kompenzacija" za poseg na nepozidane površine ... V nemških partnerskih mestih je menedžment rabe tal osredotočen na a) iskanje "vrzeli" za stanovanjsko gradnjo, b) ponovno uporabo "opuščenih" površin, c) preobrazbo (prevrednotenje) proizvodnih površin s poudarkom na interkomunalnem sodelovanju in d) usposabljanje novih površin v navezavi na obstoječo (komunalno) opremo.

Menedžment rabe tal v Sloveniji: Obstoječe zakonske rešitve sicer omogočajo uresničevanje in izvajanje temeljnih nalog menedžmenta rabe tal, vendar ima veljavni sistem več pomanjkljivosti, katerih posledice se odražajo v strukturi mest. Pomembne sistemske pomanjkljivosti so: (a) pomanjkanje instrumentov za menedžment rabe tal,² (b) sistem planiranja sloni na t.i. pasivni prostorski politiki,³ (c) pomanjkanje normativov in družbeno verificiranih usmeritev za urejanje,⁴ (d) pomanjkljiv urbanistični nadzor,⁵ (e) odsotnost zemljiške politike,⁶ (f) pomanjkljiva prostorska in urbanistična dokumentacija za urejanje mest.⁷ V Sloveniji je na razpolago veliko informacij o rabi površin, vendar se običajno sistematično ne uporabljajo. Največja pomanjkljivost je v tem, da jih zbirajo različne javne službe, ki so med sabo nepovezane. Celovit geografski informacijski sistem je prej izjema kot pravilo.

Nastavki za menedžment rabe tal in njegova aplikacija: Uresničevanje menedžmenta rabe tal se nanaša na vzpostavljanje funkcionalnega, sonaravnega (uravnoteženega) in estetskega bivalnega prostora. Funkcionalnost se nanaša na ureditve, ki omogočajo gospodarski in socialni razvoj prebivalcev in družbene skupnosti, primerno gostoto zazidanosti ter infrastrukturno in komunalno opremljenost in ureditve, ki omogočajo zadovoljevanje temeljnih človekovih potreb. Sonaravnost pomeni tako varčno ravnanje z naravnimi viri (kot npr. naravni viri) kakor tudi zaježitev razpršene gradnje ter nekonfliktno in polifunkcionalno rabo površin. Estetsko bivalno okolje pomeni ureditve »po meri človeka«, preglednost in obvladljivost, ureditve v odnosu do naravno-geografskih razmer, topografije, lokalnega stavbarstva in funkcij mest.

Sistem prostorskega planiranja ne premore veliko instrumentov za implementacijo urejanja poselitve. Zato si ni mogoče zamisliti učinkovitega planiranja brez zakonskih, institucionalnih in sistemskih sprememb na tem področju, pa tudi ne brez sektorskega sodelovanja med vladnimi službami.

Izbor in koncepcije: Urbani razvoj partnerskih mest, tesno povezan s smotrno rabo še prostih površin, z izgradnjo tehnične in socialne (javne funkcije) infrastrukture, z gospodarskim razvojem in njihovim medsebojnim prepletanjem. V partnerskih mestih, predvsem v Novem mestu, stopajo v ospredje naslednji problemi, povezani z namensko rabo površin:

Stanje in problemi:

- razpršena poselitve in naraščajoča poraba naselbinskih površin,

⁶ Sistem trga stavbnih zemljišč in komunalnega opremljanja ni zaživel. Postopek gradnje je od izbora stavbne parcele, pridobivanja prostorske dokumentacije do same gradnje stanovanjske hiše prepuščen posamezniku. Namesto da bi mesto usmerjalo gradnjo na komunalno opremljena in urbanistično "obdelana" območja, je izbor in ureditev stavbnega zemljišča prepuščen (samo)graditeljem. Od tod parcialnost prostorskih ureditev, saj se prostorska dokumentacija pripravlja za vsak objekt posebej, ne pa za celotno mesto ali vsaj zaključen mestni del.

⁷ Le redka mesta so celovito obdelana, večinoma se urejajo parcialno, na podlagi prostorskih ureditvenih pogojev in lokacijske dokumentacije. Parcialnost ureditev je med najpomembnejšimi vzroki neurejenih razmer. Načrtovanje je omejeno zgolj na stanovanjsko gradnjo, manj pa na urejanje javnih površin, zelenic, parkirnih mest, komunalne infrastrukture ... Posebej akuten je ta problem v mestih, kjer načrtovanje strnjeno zazidanega mesta zahteva usklajeno zemljiško, prometno, davčno in ekološko politiko, česar ob sedanjem sistemu skoraj ni mogoče doseči. Odsotnost celovitejšega koncepta prostorskega razvoja mest je v sistemu, ki nima "zaloge" stavbnih zemljišč, sicer povsem razumljiva, vendar z vidika urejanja prostora nesprejemljiva.

⁸ **Gostota** pomeni kompaktnjšo, vendar kljub temu kvalitativno kvalitetnejšo izgradnjo naselbinskih struktur znotraj naselbinskih središč brez nepotrebnega poseganja navzven. Možnosti: (ponovna) izraba neizkoriščenih /ali slabo izkoriščenih proizvodno-industrijskih površin, zgoščevanje, menedžment rabe prostih površin, zapolnjevanje vrzeli v obstoječi zgradbi, socialna in prostorska sanacija mestnih središč (s poudarkom na stanovanjskih površinah in javnih funkcijah), "arondacija naselbinskih obrobij"...

⁹ **Mešana raba površin** je eden izmed pomembnejših nastavkov za sonaravni naselbinski razvoj, saj stremi k prostorskemu in socialnemu prepletanju med območji bivanja in dela, s tem pa neposredno k zmanjšanju prometa ("izgradnja območij – mest kratkih poti").

- pomanjkanje – neravnovesje med ponudbo in povpraševanjem stavbnih zemljišč,

- spreminjanje karakterističnih mestnih struktur ter vrednih gradbenih substanc,

- odvisnost naselbinskih struktur od individualnega prometa, naraščajoče obremenitve okolja zaradi individualnega prometa,

- konflikti v rabi tal med naravnimi pogoji in drugimi rabami,

- nesorazmerno visoka "privlačnost" zaposlitvenih središč, suburbanizacija in močni pritiski za spremembo namembnosti "zelenih površin".

V partnerskih mestih stopajo v ospredje naslednje koncepcije in/ali cilji:

- koncentracija naselbinskega razvoja in varčna – gospodarna raba površin,

- preventivna, zadostna kvalitativna in kvantitativna oskrba z razpoložljivimi – dostopnimi površinami za stanovanjsko gradnjo,

- posebno upoštevanje in spoštovanje prostorskih pogojev in specifičnih "socialnih" potreb prebivalstva,

- varovanje kulturnih dobrin, stavbne dediščine in povečana skrb za krajinsko podobo naselij,

- konsekvantna naravnost naselbinskega razvoja na učinkovit sistem javnega prometa. Zviševanje atraktivnosti javnega prometa pri dnevnih migrantih, posebej v razvojno napredujočih območjih,

- prednostno upoštevanje naravnih pogojev pri naselbinskem razvoju. Priprava konceptov za varovanje zelenih površin,

- ohranjanje karakterističnih gradbenih in naselbinskih struktur,

- ohranjanje oz. vzpostavljanje kompaktnih naselij z jasno definiranimi mejami nasproti odprtemu prostoru,

- preprečevanje in preudarno "razvozlanje" konfliktnih situacij.

Splošna priporočila za menedžment rabe tal: V partnerskih mestih velja spoštovati naslednje urbanistično-gradbene principe: (1) povečevanje gradbenih gostot,⁸ (2) mešano rabo (organizacijo dejavnosti)⁹ v prostoru in (3) policentričnost.

Ukrepi in priporočila za integrirani menedžment rabe tal

- spoštovanje dolgoročne namenske rabe zemljišč,

- boljše izkoriščanje gradbenih potencialov v zaključenih naselbinskih območjih. Tudi pri proizvodnih površinah je potrebno predvideti zgoščevanje,

- težiti je potrebno k temu, da stanovanjske gostote v mestih in njihovih obmestjih ter razvojnih oseh presegajo 60 preb/ha, v drugih pretežno podeželskih območjih pa 40 preb/ha,

- ustvarjanje jasno definiranih naselbinskih robov in razširjanje le tistih naselbinskih območij, ki so že spojena (povezana) z obstoječimi naselji,

- za obstoječe proizvodne in komunikacijske površine je pri funkcionalni delitvi pričakovati nadaljnje zgoščevanje dejavnosti,

- pospeševanje kvalitete bivanja z upoštevanjem podobe stanovanjskega okolja (oblikovanje javnih in privatnih zelenih površin),

- prednostno zagotavljanje stanovanjskih površin v kompaktnih središčih in obmestjih,

- prednostna priprava programov stanovanjske graditve v območjih z velikim "naselbinskim pritiskom" – torej v območjih z velikim pozitivnim migracijskim saldonom,

- preprečevanje stanovanjskih in proizvodnih površin izven opremljenih zemljišč z ustrezno infrastrukturo,
- prednostno zagotavljanje in komunalno opremljanje primernih površin za stanovanjsko gradnjo,
- določitev komunalno opremljenih zemljišč zaradi (z namenom) nadzorovane stanovanjske gradnje,
- za primerna zemljišča v zaledju obstoječih stanovanjskih površin predvideti priključke javnega prometa,
- zakonsko zavarovati zemljišča pred kakršnimi koli graditeljskimi izjemnimi posegi,
- upoštevanje oblikovalskih naselbinskih struktur pri merilih zgoščevanja in nujnih sanacijah stanovanjskega fonda, ki je vreden ohranitve,
- definiranje in klasificiranje historičnih jeder – razdelava smernic za spoštovanje stavbne dediščine in kulturnih dobrin,
- diferencirano pojmovanje o ohranjanju, vzdrževanju in oblikovanju stavbne dediščine, posebej pri pomembnih sestavinah koncepta zunanje podobe kraja/naselja,
- ciljno naravnana obdelava planov namenske rabe oz. prilagoditev,
- označevanje oblikovnih potez bodoči namenski rabi,
- izdelava ureditvenih načrtov za historična jedra glede na potrebe,
- določitev namembnosti gradbenih zemljišč v neposrednem zaledju območij z javnim prometom (maks. 500 do 1000 m). Tako se bodo bodoča stanovanjska območja še zgoščala,
- določitev namembnosti za “velike” proizvodne površine le na obrobju kompaktnih središč ter v navezavi na javni promet,
- generalna vzpostavitev novih postajališč naj bo v sozvočju z bodočimi naselbinskimi vozlišči, povezanimi z lokalnim prometom,
- določitev namembnosti – gradbena zemljišča za nakupovalna središča je potrebno programirati v neposrednem zaledju s pomočjo učinkovitega javnega prometa,
- novo določanje namembnosti za druga nakupovalna središča z več kot 1000 m² prodajne površine se praviloma programira v pomembnejših lokalnih središčih pod pogojem, da je prodajni program povezan z javnim lokalnim prometom,
- prednostna omejitev – določitev naravovarstvenih območij,
- omejitev prednostnih območij z naravnimi potenciali nasproti drugim (npr. stanovanjsko-proizvodnim) rabam,
- renaturacija in vzpostavitev prejšnjega stanja,
- določitev namembnosti za proizvodne dejavnosti naj bo funkcijsko združljiva s stanovanjskimi območji,
- določitev namembnosti stanovanjskih in proizvodnih površin v razmerju približno 2 : 1,
- (špekulativno) trgovanje z “vrzelmi” v zazidavi oz. nezazidanimi parcelami je potrebno (praviloma) preprečevati,
- prednostno ustvarjanje novih koncentracij delovnih mest le v mestih in pomembnejših središčih lokalnega pomena,
- zavestno preusmerjanje služnostnih dejavnosti v javnem sektorju v Novo mesto kot središče nacionalnega pomena,
- prednostno ustanavljanje kulturnih ustanov, višjih in specialističnih šol,
- usklajena ponudba naselbinskih površin (gradbenih zemljišč) z razvojem delovnih mest,
- usklajeno določanje razmerij med stanovanjskimi, proizvodnimi

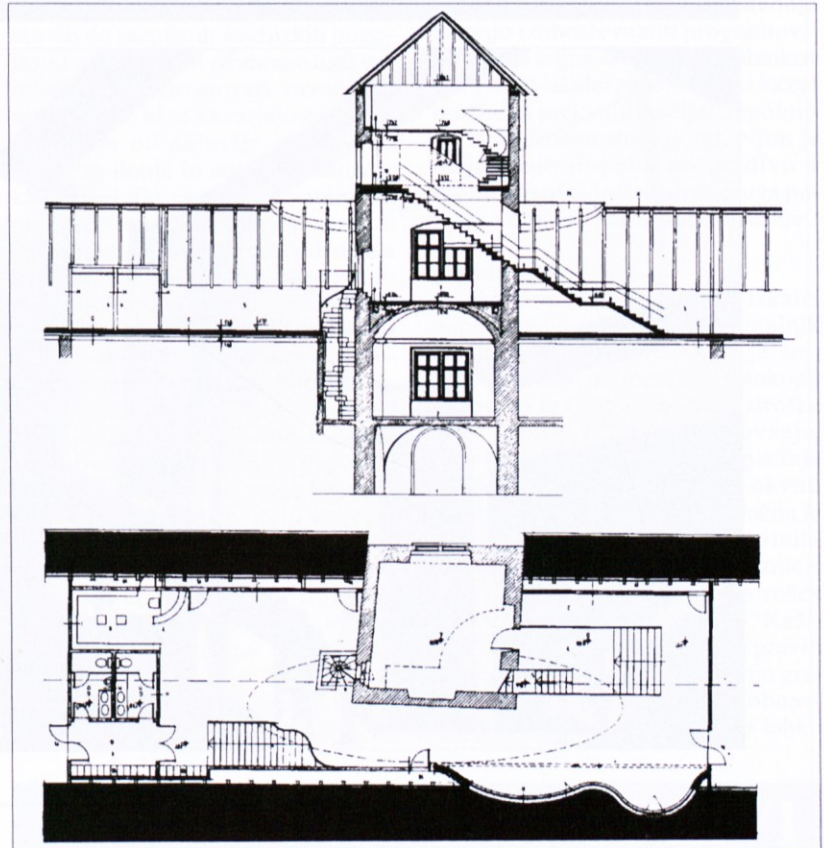
in služnostnimi površinami,

- gradnja novih bivališč z min. gostoto 80 preb/ha na površinah, ki so večje od 2000 m²,
- boljše izkoriščanje gradbenih potencialov v zaključenih naselbinskih območjih,
- prednostna priprava regionalnih programov stanovanjske graditve v območjih z velikim "naselbinskim pritiskom",
- prednostno zagotavljanje in komunalno opremljanje primernih površin za stanovanjsko gradnjo,
- okrepljeno upoštevanje ekoloških komponent pri urejanju naselbinskih struktur,
- preprečevanje gradnje v zelenem okolju, upoštevajoč naravne pogoje.

Sklep

- raziskava je pokazala veliko primerljivost problemov med partnerskimi mesti,
- partnerska mesta se zavedajo problema integriranega menedžmenta rabe tal, čeprav za samo implementacijo nimajo na voljo ustreznih urbanističnih instrumentov,
- v mestih (mestnih občinah) je na voljo veliko informacij o namenski rabi površin, čeprav med različnimi uradi ni ustrezne koordinacije,
- menedžment rabe tal kaže na veliko neizkoriščenih možnosti – instrumente za implementacijo bo potrebno še razvijati,
- potrebno bo razvijati tesnejše sodelovanje strokovnih sodelavcev partnerskih mest.

Marko Mušič: projekt Spominski
prostori Marjana Mušiča, grad Grm v
Novem mestu, 1997

MARKO MUŠIČ
arhitekt

UNIVERZITETNO SREDIŠČE, SKOPJE
Projektiranje in izvedba 1968–1974

Andreja Pleničar

CENTER ZA INFORMIRANJE IN POKLICNO SVETOVANJE

v Knjižnici Mirana Jarca v Novem mestu

V Knjižnici Mirana Jarca so 7. februarja, dan pred kulturnim praznikom, slavnostno odprli Center za informiranje in poklicno svetovanje (CIPS). Nova storitev bo na voljo v času, ko je knjižnica odprta, to je od 8. do 19. ure od ponedeljka do petka ter v soboto od 8. do 13. ure. CIPS je namenjen vsem starostnim skupinam od osnovnošolcev, dijakov in študentov do iskalcev zaposlitve. CIPS je tudi točka, kjer naj bi se srečevala ponudba izobraževalnih programov in delodajalcev s povpraševanjem.

CIPS sestavlja zelo raznolika ponudba informacij od razpisov izobraževalnih in študijskih programov, razpisov štipendij, prostih mest v dijaških in študentskih domovih do razpisnih študijskih pogojev in omejitev. Tu so zbrane tudi vse informacije o ustanovah, zavodih in institucijah, ki se ukvarjajo z izobraževanjem od najnižje stopnje do univerze doma in študija v tujini v klasični obliki z bivanjem v tujini ali prek interneta. Zaobsežene so tudi informacije o poklicih od opisa poklica, kakšna znanja, lastnosti in predhodna izobraževanja zahteva določen poklic do tega, katere institucije izvajajo izobraževalne programe za opisani poklic. Informacije so urejene po fasciklih glede na stopnje izobraževanja. Opisi poklicev niso na voljo samo v papirnati obliki, ampak tudi na video kasetah, žal ne za vse poklice. Zelo verjetno bo največje povpraševanje po programu *Kam in kako?* (KIK), ki omogoča uporabniku, da se samostojno testira. Računalnik mu na podlagi več kot sto vprašanj o določenih karakternih lastnostih in kakšno delo ga veseli, izpiše poklice, ki vsebujejo zelene pogoje. Na ta na-

čin si uporabniki lahko sami poiščejo interesna področja in si pomagajo pri izbiri izobraževalnih programov. Še vedno pa jim bo ob določenih dnevih (predvidoma ob sredah od 14. ure do 16.30) na voljo svetovanje psihologinje – poklicne svetovalke Zavoda RS za zaposlovanje.

V načrtu so tudi informativni dnevi, ki jih bodo organizirali ponudniki izobraževalnih programov za zaključene skupine ali za širšo javnost.

Knjižnica vidi v CIPS-u možnost novih oblik sodelovanja s šolami, ki bodo na eni strani ponudniki določenega izobraževalnega programa, po drugi pa bodo svojim učencem, dijakom in študentom lahko predstavili izhodiščne možnosti za naslednjo stopnjo izobraževalnih programov.

Druga ciljna skupina uporabnikov CIPS-a so iskalci zaposlitve, ki iščejo možnosti prekvalifikacije, dopolnitve izobrazbene stopnje itd. Njim je namenjeno dopolnilno gradivo v informativnih zloženkah in druga ponudba Zavoda RS za zaposlovanje.

Ugodnosti v CIPS-u

V okviru CIPS-a lahko iskalci zaposlitve napišejo na računalnik prošnje za zaposlitev, kjer je šest tiskanih strani oziroma šest fotokopij na osebo iz CIPS-a zastoj, stroške krije Zavod RS za zaposlovanje. Uporaba računalnikov za pisanje prošenj in programa KIK v okviru CIPS-a je brezplačna. Brezplačna je izposoja video kaset o poklicih. Zaželeno pa je, da ste član knjižnice. Ob vpisu plačate enkratno strošek 500 tolarjev za izkaznico in "Kažipot" z vsemi informacijami in pravili knjižnice vključno s postavitvijo gradiva. Izkaznice ni potrebno obnavljati, velja do preklica. Z njo lahko

obiskujete vse oddelke in enote krajevnih knjižnic ter bibliobusa Knjižnice Mirana Jarca Novo mesto. Če si želite izposoditi gradivo iz knjižnice na dom ali uporabljati druge njene storitve, je nujno, da ste član knjižnice.

Kaj je pridobila knjižnica, ko je pod svoje okrilje sprejela CIPS?

1. Knjižnica je razširila ponudbo za svoje člane, občane ožje in širše lokalne skupnosti s ciljnimi informacijami, ki so zbrane na enem mestu. Materiale (informativne zloženke, programe, razpise, imenike, video kasete, monografske publikacije itd.) dobavlja republiški CIPS iz Ljubljane preko mreže Zavoda RS za zaposlovanje, ostajajo pa v lasti Zavoda, knjižnica jih daje samo v uporabo.

2. Gradivo CIPS-a se odlično dopolnjuje s knjižnično ponudbo od monografij do periodike. Za manjše knjižnice oziroma tiste, ki ne prejemajo obveznega izvoda, je lahko fond CIPS-a izredno koristen dopolnilni vir informacij. Na ta način je zagotovljen stalen dotok informacij s strani Zavoda RS za zaposlovanje v obliki informativnih zloženek in drugega informativnega materiala, ki je za uporabnike knjižnice vse bolj pomemben.

3. Zavod RS za zaposlovanje knjižnici v celoti financira zaposlitev informatorja s 7. stopnjo izobrazbe preko javnih del. V ta sklop spada tudi pridobitev strokovnega izpita za bibliotekarja s pripravami oziroma z vsemi štirimi sklopi tečajev za pripravo na izpit iz bibliotekarske stroke

in tudi sam izpit za bibliotekarja. Glede na pomanjkanje delovne sile in sredstev v knjižnicah je to zelo pomembno.

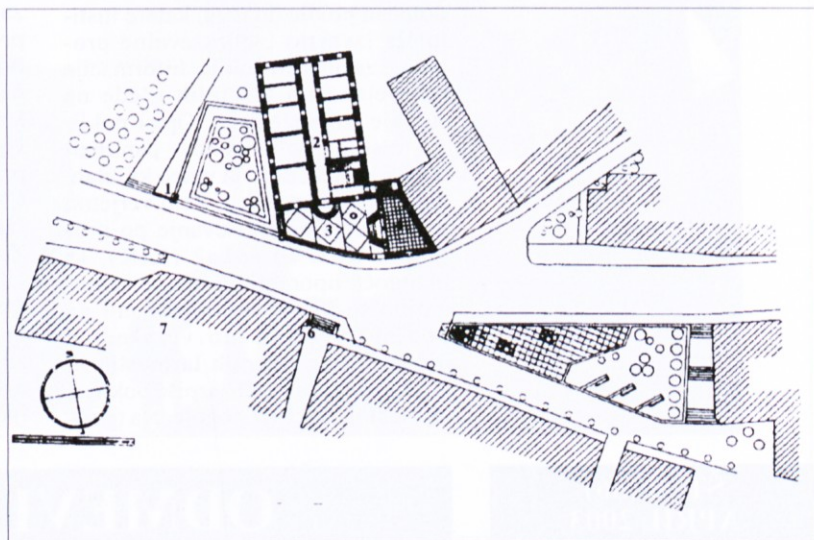
4. Knjižnica je pridobila novega poslovnega partnerja, Zavod RS za zaposlovanje, ki bo zato morda bolj prilagodljivo tudi pri drugih naših programih javnih del. Ima že vzpostavljeno mrežo oziroma svojo infrastrukturo delovanja, kjer so naši potencialni uporabniki, ki jih drugače ne bi dosegli. Naše propagandno gradivo bo doseglo brez posebnih stroškov veliko večje število različnih ciljnih skupin. CIPS je namreč namenjen brezposelnim osebam, presežnim delavcem, osnovnošolcem in srednješolcem, študentom, staršem, učiteljem in svetovalnim delavcem, delodajalcem in vsem drugim, ki potrebujejo informacije o zaposlovanju in šolanju.

5. Ustvarili smo novo potrebo oziroma razlog, zakaj naj potencialni uporabniki obišejo knjižnico. Ko bodo odkrili, kaj vse še nudimo poleg izposoje, bodo postali prej ali slej naši redni uporabniki.

6. Načrtujemo, da bodo potrebe po CIPS-u še dosti večje, ko (oziroma če) bo Novo mesto postalo univerzitetno središče. CIPS bo izvajal promocijo razpisanih programov »dolenjske univerze«.

Ne nazadnje smo naredili nekaj za blagor naroda oziroma smo prispevali h kakovosti razvoja svojega okolja in prihranili kak tolar iz proračuna občine in države v dobro davkoplačevalcev.

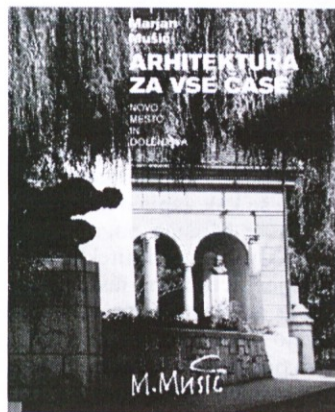
Knjižnica Mirana Jarca v Novem mestu; projekt in realizacija 1987 - 2000

ARHITEKTURA ZA VSE ČASE

Marjan Mušič: Arhitektura za vse čase. Založil: Marko Mušič in Atelje Marko Mušič, 2002

Na prehodu 19. v 20. stoletje so se v Novem mestu rodili trije za slovensko arhitekturo pomembni možje, Stanko Rohrman leta 1899, Marjan Mušič 1904. ter Edvard Ravnikar 1907. leta. A čeravno smo Slovenci prav v zadnjem desetletju prejeli v dar kar nekaj monografij arhitektov, pa omenjenih raziskovalci doslej niso utegnili spodobno predstaviti, pri čemer je ta naloga gotovo posebej težka in občutljiva ravno pri Mušiču in Ravnikarju. Tudi zato smo lahko izredno veseli, Novomeščani in Dolenjci najbolj izdatno, knjižnega dela Arhitektura za vse čase, ki je izšlo konec leta 2002.

Knjiga, ki jo je izdal sin Marjana Mušiča Marko, ponuja zbirko Mušičevih umetniških in znanstvenih del, ki se navezujejo na Novo mesto in Dolenjsko. Mušičevi prispevki so bili doslej, pravzaprav pa so v precejšnjem delu tudi še sedaj, razseljeni po številnih časopisih, revijah in knjigah, preko katerih je arhitekt skoraj pol stoletja podarjal javnosti svojo strokovno veličino, ponujal vedenje o naših umetnostnih, zgodovinskih zakladih in življenjskem prostoru. Mušič je to lahko počel tudi s svojo odlično sposobnostjo izražanja z besedo, kar ga uvršča v zelo ozek krog arhitektov, ki so sposobni izražanja ne le z likovno govorico, pač pa svoje poslanstvo širijo tudi s pisano ali govorjeno besedo, ki je v arhitekturo neposvečenim lažje umljiva in zato toliko odličnejše orodje razprostranjenja arhitekturne misli.

Arhitektura za vse čase je razdeljena na dva dela. V prvem so v štirih poglavjih predstavljeni Mušičevi novomeški projekti in izvedbe, torej urejanje Gornjih vrat, parterja in oboda Glavnega trga, muzeja, prikazana pa so tudi njegova študentska dela, ki so posvečena Novemu mestu. Drugi del knjige pa jasneje predstavlja Mušiča kot znanstvenika, ki se ukvarja z dolenjsko arhitekturno dediščino, predvsem gre za sakralno in grajsko stavbno dediščino, ki ju je vihra druge svetovne vojne s svojimi kasnejšimi političnimi posledicami

znatno razvrednotila, ter, v tem pa je Mušič pravzaprav hkrati pionir in mojster, seveda njegovo obravnavo slovenskega kozolca. Vsako poglavje zaključujejo komentarji umetnostnega zgodovinarja Naceta Šumija, ki je postal že nekakšen hišni interpretator Mušičevih. Slaba plat komentarjev je, da Šumi v delu teh predstavlja zadeve, ki jih je brez večjega navora sicer moč razbrati že v samih Mušičevih načrtih in tekstih. Gre za nekaj pleonazem, vendar pa v nadaljevanju ali v delu svojih komentarjev praviloma to preseže in nas osreči tudi z onim, kar od komentiranja pričakujemo. Poda nam namreč vpogled v kontekst časa in družbenega ter fizičnega prostora, v katerem so se Mušičeva dela kalila in izvajala. To je dragoceno. Biser lepe knjige pa je, skoraj gotovo, njen nekoliko sramežljivo predstavljen zaključni del, namreč zbirka člankov, študij, poročil in presoj, ki so bila v večini doslej javnosti skrita, neznana. Omenimo zapise raziskovanj gradu Otočec, obnove povojnega Novega mesta ter njegovih fragmentov, pa denimo stališča oziroma usmeritve glede mestnega kopališča, zdravstvenega območja, nekdanje Povhove tovarne, gradu Grm, hotela Metropol, domačije baletnikov Mlakar itd. Tako lahko sedaj preverjamo tudi skladnost aktualnih poseganj z Mušičevimi smernicami. Na misel nam šine denimo novomeški grad Grm, kjer se dogajajo nepričakovane devastacije, ki so daleč od Mušičevih v knjigi podanih smernic. Ti doslej skriti zapisi – vredno bi jih bilo opremiti s komentarji – nam omogočajo še jasnejši vpogled v Mušičev svet vrednot in v njegovo metodo dela, pričajo o arhitektovi izredni angažiranosti, vpetosti v prostor, prizadetosti. To je pomembno, kajti nena zadnje moramo to knjigo videti ne le kot pričevanje o bogatem znanstvenem in umetniškem opusu avtorja, ki bi moral postati model za danes že povsem zbanaliziran, sprofaniran poklic arhitekta, pač pa biti razumljen tudi kot odličen učbenik,

in to ne zgolj glede pomoči pri obravnavi žal še danes, celo po nekaj desetletjih distance, aktualnih problemov v Novem mestu in širše, temveč tudi kot napotek k reševanju arhitekturnih in urbanističnih, še posebej pa konzervatorskih nalog v splošnem in seveda skozi oči arhitekta. Posebna vaba knjige so tudi prikazi neizvršenih načrtov, saj jih bralec gotovo rad vzporeja z dejanskim stanjem. Glede tega je za bralca denimo atraktivna že omenjena predstavitev Mušičevih študentskih del iz let 1927/28, namreč Trdinovega mostu (mimogrede: Gabrijelčičev Šmihelski most odseva njegovo oblikovanje), Trdinove fontane ter novomeškega magistrata, ki jih je, kot je dejal Marjan Mušič leta 1978, pripravil »iz ljubezni do rodnega mesta«.

Knjiga je, kot se za delo, ki obravnava arhitekturo, spodobi, dobro oblikovana, za to je zaslužen Peter Simič, in zelo bogata s slikovnim gradivom, predvsem z načrti arhitekta, fotografijami maket ter fotografijami realizacij in drugega prostora, ki imajo zaradi svoje časovne oddaljenosti in s tem zaradi sprememb, ki so se zgodile v prostoru v vmesnem času, tudi dokumentarno vrednost.

Opozoriti moramo tudi na nekatere slabosti pričujoče knjige, ki pa vsekakor ne negirajo njene odličnosti. Mušičeva biografija je podana preskromno, predvsem tisti del njegovega bivanja, ki je manj povezan z arhitekturo, ki pa vendarle vedno pušča odsev v posameznikovem profesionalnem delu. Praktično skoraj niti z besedo, čeprav bi si jih želeli mnogo, ni omenjen njegov zanimiv odnos z arhitektom in rojakom Edvardom Ravnikarjem, izpuščene pa je še veliko tistega, kar bi smeli tu pričakovati. Obsežnejša biografija, izpoved o tistem, kar je njegovemu znanstvenemu in umetniškemu delu imanentno, a vendar ne jasno berljivo, bi bila knjigi v dobrobit, okre-

pila bi zavest o Marjanu Mušiču kot pravem eruditu. Krečičev koncizen, skoraj taksativen biografski oris je za takšno knjižno delo neprimeren, enciklopedičen pač, a zato v danem kontekstu deluje kot tujek, nevreden ostalega. Celo v knjigi Arhitekti članovi jugoslavenske akademije (HAZU, Globus, Zagreb, 1991, str. 104-107), ta denimo ni omenjena v bibliografiji Mušiča in o Mušiču, smo priča precej izčrpnější, čeravno še vedno strnjeni biografiji, podobno pa velja za Jarčev, Kržišnikov, Grobovškov in še kak zapis o našem arhitektu. Sicer Mušiča poznamo in slavimo predvsem kot arhitekta, toda v knjigi, kjer sicer Šumi jasno pravi celo, da je arhitekta »vse življenje pritegovalo slikarstvo, ob njem arhitektura in povrh tudi literarno delo«, Mušiča preslabo spoznamo kot slikarja – morda bo za to priložnost v prihodnjem knjižnem delu o Mušiču. Več kot dobrodošli in obsežni bibliografiji vendarle manjka nekaj Mušičevih zapisov. Navsezadnje pa bi moral biti knjigi pritaknjen tudi prevod v svetovni jezik povzetka, ki ga knjiga v bistvu nima, (obsežnejše) biografije ter vsaj osrednjih Mušičevih esejev. Misli in dela slovenskih ustvarjalcev je pač potrebno širiti tudi preko lastnih, precej ozkih narodnih oziroma jezikovnih meja, v širni svet torej.

Veselimo se že bodočih del o Marjanu Mušiču, kjer pa bodo svoj del odgovornosti morale prevzeti tudi ustrezne raziskovalne institucije, predvsem slovenski Arhitekturni muzej in Fakulteta za arhitekturo, kakor bo moralo tudi Novo mesto prevzeti svojo polno odgovornost glede ohranjanja Mušičevih izvedenih del. Tudi njim je namenjena, tako kot vsem Mušičevim cehovskim kolegom ter drugim, ki oblikujejo podobo našega življenjskega prostora, ter seveda tistim, ki imajo radi Mušičevo mesto in Dolenjsko, ta lepa knjiga o lepem.

Marko Mušič: Knjižnica Mirana Jarca
v Novem mestu; projekt in realizacija
1987 - 2000

ODMEVI IN ODZIVI
Rast 2 / 2003

GORJANSKI ŠKRATI PO TRDINOVIH POTEH

Ivanka Mestnik: Gorjanski škрати med ljudmi . Novo mesto, Dolenjska založba, 2002

Otrokom je namenjena že dvanajsta publikacija te plodovite pisateljice, ki črpa snov za svoje zgodbe v gorjanskih izviri. Izvirna slikanica, takšna, kot naj bi knjige za otroke tudi bile, trdo vezana in bogato ilustrirana, je izšla s podporo številnih sponzorjev, podjetij in zavodov, Mestne občine Novo mesto in občine Šentjernej. Knjigo je ilustriral akademski slikar Jože Kumer, ki je že domači avtor v delih Ivanke Mestnik. Mladinsko slovstvo v zadnjem desetletju doživlja spremembe, z uhojenih poti prilagojenega stvarnega sveta, priskutne poučnosti, za silo prikrite s pravljimi prvinami in prisiljenim humorjem, prestopa v brezpotja bajeslovne imaginarnosti. Morda so vzroki za to v spremenjenem pogledu na življenje, zavedanje, da je zgolj materialistični svetovni nazor pretesen prostor za vse, kar biva v naravi in v človeku. Tudi gibanje new age in zanimanje za "mejne vede" pušča v književnosti za otroke globoke sledove. Nenaden in ogromen uspeh Tolkienovega Gospodarja prstanov, ki zlasti še po filmskih uspešnicah prerašča v kult, in Haryja Potterja, šibke, zatirane sirote, ki se šola na čarovniški akademiji in s tem znanjem postane skoraj nepremagljiv v boju proti Zlu, ni ostal brez sledov niti pri nas. Domišljija nima več meja, leteči konj se je osvobodil strogih racionalističnih vzd, vse to sprejemajo za svoje seveda tudi otroci, igrivo in igraje, navdušeno in se identificirajo z junaki. Tako se po več desetletjih v književnosti za mladino ponovno vrača čudežni svet, videnje in občutenje arhetipskih prapodob, ki so zakopane globoko v podzavesti in so morda najbližje otroku, ki še ni okužen s predstavo logiko trde vsakdanjosti. Iz teh globin se dvigajo na površje bajeslovne prvine kot pripovedna stalnica.

V slovenskem ljudskem slovstvu, tudi v Bajkah in povestih o Gorjancih, ki jih je zapisoval Janez Trdina, je najmočnejši poudarek na baje-

slovnih elementih, ki se povezujejo z značilnostmi pokrajine in njenih prebivalcev, Podgorcev. Marsikje pa je bajka ali pripovedka pisateljevi fantaziji samo odskočna deska, ugodna priložnost za prosvetljevanje ali, pogosto, tudi za aktualno politično satiro, za obračune z napakami, razvadami in zaostalostjo. V marsikateri bajki ali pripovedki pisatelj ostro obračunava z nasprotniki, ki so mu prizadeli krivice, in upodablja socialno in narodnostno neenakost. Pisateljica Ivanka Mestnik v svojih pripovedkah potuje po istih krajih, srečuje ista bitja in iste prebivalce – Podgorce, seveda dobrih sto let kasneje. A kaj pomeni eno samo stoletje v življenju škratov, še zlati pa v življenju bajk, ki je brezčasno! Podgorci se sicer zdaj vozijo z avtomobili, njihovi otroci se rojevajo v mestni bolnišnici, vendar je tudi napredek prinesel neželene posledice, zlasti onečiščenje narave. Okolje gorjanskih škratov je dolina pod Gorjanci, travniki in gozdovi, čisti studenci in izviri z znamenito Gospodično in mračne skrivnostne globeli pod Trdinovim vrhom vse do najlepše, hrvaške poti, "ki je nekoč povezovala dolino Krke in Kolpe in je vedno vodila tu, od Mihovega do Ravne gore, pa naprej, čez hrvaški del Gorjancev, čez Žumberak do Sošic in naprej, proti Karlovcu."

Škratje prijateljujejo z vaškim otrokom Jankom in kasneje z njegovo sestrico Marjetico. Vsak škrat ima svoje poslanstvo in svoj poklic. Njihova skupna naloga je naravovarstvena. Povezati se hočejo z ljudmi, da bi jih poučili, kako naj skrbijo za naravo, za čistost voda, zemlje in zraka. Tako med igro vzgajajo malega Janka, ki se nauči govornice živali in ima odprto srce za ljudi in vse živo v naravi.

Kljub poučnemu jedru je v zgodbi o gorjanskih škraatih dovolj pestrega pravljicega sveta z marjeticami, jagodami, bleščečimi kamenčki, čudežnimi kristali, ki odpirajo raz-

glede, preteklost in prihodnost, s škratjim plesom ob godbi murenčkov, o potopljeni ladji v Krki z zakladi, o tem, da poleg dobrote na svetu obstaja tudi zlo – in to celo med škrti – in o hudobnem graščaku Pendirju, ki ga doleti zaslužena kazen. Pripovedovanje zgodbe teče živo in razgibano. Na to vpliva tudi veliko dialogov. Sveži so čustveni orisi: "Očak Triglav se je bleščal v soncu. Skoraj z roko bi se lahko dotaknil Lisce, Kuma, Boča. .. Bolj s srcem kot z očmi je poiskal lepo vasico Hrastno, kjer živi njegova draga babica, in Nebesa nad Šent-rupertom, od koder se spuščajo

zmajarji ..."

Vsekakor so zgodbe o gorjanskih škrtih ljubezniva pripoved za otroke in s svojim čustvenim žarom in ljubeznijo do domače pokrajine vzbujajo čut za vse lepo in dobro, kar je tudi njeno poslanstvo.

Ilustracije v knjigi so prizemljene, škrtje niso eterična poduhovljena bitja, ampak personifikacije tipiziranih lastnosti, pogosto nabite z animalizmom (primer stran 25). Tudi otroci so polnolični, zdravi vaški otročaji, zelo sugestivna je upodobitev zabrisane polpozabljenega "hrvaške" poti v zgodnji pomladi, ko drevje še ni zazelenelo.

Tomaz Koncilija

O GLOBINI TROBIŠEVEGA DNEVA

Smiljan Trobiš: *Dan je globok*. Novo mesto: Visokošolsko središče, 2002.¹

V začetku leta 2003, resda z letnico 2002, je med bralce poezije prišla nova, že četrta² knjiga lirike novomeškega avtorja Smiljana Trobiša, pesnika, ki mu besedno ustvarjanje ne pomeni le popoldanskega hobija, ampak mu kot svobodnemu ustvarjalcu na področju kulture reže tudi vsakdanji kruh. Verjetno je tudi to razlog Trobiševe v zadnjem času vse bolj izrazite in vsestranske ustvarjalnosti, ki jo spremljamo tudi na straneh Rasti in ki zajema tako poezijo kot meditativno prozo ter sodelovanje v mnogih projektih, kjer si podajata roke upodablajoča in besedna umetnost. Seveda pa se je ob vse večji frekvenci izhajanja Trobiševih del nujno vprašati, ali je njihova kakovost tej frekvenci premo sorazmerna, ali morda predstavlja konstanto, ali pa je, in tega si v dobro sodobne dolenjske literarne produkcije ne želimo, z njo celo v obratnem sorazmerju.

Najprej si je zato smiselno odgovoriti, kako se v pesnikov opus umešča njegova zadnja, pričujoča zbirka *Dan je globok*. Že na prvi pogled bralec opazi njeno štiridelnost, namreč členjenost na štiri vsebinsko zao-krožene enote: *Žarenja*, *Trenja* in ciklusa *Prenavljanja* ter *Samo-*

podobe. Trobiš se z njo torej spet vrača k razdelkom, potem ko je *Očiščeno jutro* njegova edina zgradbeno nečlenjena zbirka. Za avtorja je sploh značilno, da so njegove knjižne izdaje izbor iz mnogo obsežnejšega gradiva, prečiščene in očiščene balasta, in zdi se, da je njegov »globoki« *Dan* v tem smislu še doslednejši in enotnejši. Če smo bili v dosedanjih delih priča motivno precej raznorodnim pesmim, od šegavih do globoko razmišljujočih, se v zadnji zbirki zgodi nekaj, česar pri Trobišu še nismo srečali v tolikšni meri. Njegov *Dan* je tematsko mnogo bolj homogen, enoten, domišljen ter sklenjen. Znotraj sebe torej harmoničen, skoraj konceptualen.

V *Žarenjih* so skozi sedemnajst pesmi najopaznejša občutja in refleksije ob pojmu ljubezen v najširšem smislu. Ta se pesniku vse bolj odmika iz območja čutnosti, pomika se v duhovno sfero in jo najde celo v lastni bolečini (*Bolečina*). Čeprav se že skoraj poslavlja od možnosti zaživet v dvoje, si v vsakem trenutku za to pušča možnost, odprta vrata (*Veter in ti*). Odlična, skoraj rilkejevska je *Edina sreča*, ko Trobiš izjemno poetično izpove, da je zemlja le pot, po kateri zasluči, kako bo onstran čudo-

vit večer. V odnosih spoznava cikličnost kot v nenehnem menjavanju letnih časov (*Ti in jaz*) ter dojema svet, materijo zgolj kot medij, namenjen temu, da bi drug drugega začutili (*Noč tvoje mesečine*). Jasno se opredeljuje do sicer nujne harmoničnosti telesa in duha, vendar se zdi, da duhovnemu daje prednost (*Metki*). Doživlja se kot delček stvarstva, ki teži po svetlobi (*Samospraševanje*) oziroma po miru in ravnotežju (*Tukaj – raj*). Zanimivo, da se pesnik tudi takrat, ko nakaže, da bi utegnil pisati tudi drugače, da bi nas šokiral z drznim podobjem in dikcijo in zamajal trdni svet našega dojemanja stvari takšnih, kot so, vedno na koncu vrne v varen in trden objem svojih vrednot, stabilnosti lastnega subjekta in dejansko ne pozna izletov v neznano, nejasno, dvoumno in dvomljivo (*Tvoj in moj croquis*). Med najbolj osebnopovednimi, skoraj programskimi pesmimi pa je nedvomno kar 23-kitična *Drevored in sonce*. Izdvojimo lahko kitici, ki povesta o pesniku tisto, kar bi z drugimi besedami zvenelo morda drugače. *Samota ljubezen je, samota ne ubija, / samota odmev je topline ljudi, / mojih prijateljev, ki jih skrbi, / kam se moja ljubezen razliva: / ... / in naslednja: Pod prvo zeleno in čisto pomlad / podpisal se bom kakor pod pesem, / dala mi jo je čista ljubezen / in rečem vam: Vse imam rad!* Ob teh verzih ni potreben nikakršen komentar.

V razdelku *Trenja* Trobiš stopi naslednji korak proti absolutnemu, duhovnemu. Bolj kot konkretni motivi se pokažejo pomembne ideje, refleksije. Pred vsebino stopi téma. Pogosto sintagma »prečute noči« osmislijo čudovita jutra kot spoznanje o cikličnosti vsega. Razmišlja o smislu lastnega bivanja in vlogi poezije v njem, ki mu je zavetje, mir, tolažba (*Spoezijo*). Vedno pogosteje se obrača na Boga, ki uravnava njegovo življenje, tako da je prav, in mu zaupa. Četudi spoznava, kako se je vse življenje razdajal, da je utrujen in bi želel počivati, očitno Stvarnik tega ne želi, saj se je treba razdajati neprestano (*Vsak zdaj je začetek*). Navezava na prejšnji del pa je ravno nujni spoj sveta in duha, disonance in harmonije, te večne razklanosti, v katere obeh polih pa Trobiš najde kanček poezije. Vse je namreč lepo in prav (*Vse je lepo in prav*).

Ciklus *Prenavljanja* je najskrajnji korak te zbirke. Pesnik se v petnajstih pesmih namreč povsem osredotoči na vprašanja življenja in smrti, niča in Boga, trpljenja in njegovega preseganja, miru, ki smo ga vsi tako potrebni. Na ta način se brez dvoma in deklarativno pomakne v polje religiozne lirike, denimo že z izpovedjo na začetku, ko optimistično zatrdi, da smrti ni, da ga nič ne bo ujel, da je Bog izvor vsega in se vanj spet vse vrača. Skoraj filozofsko razmišlja, da ima vesolje pravzaprav le eno dimenzijo – naprej in da nazaj v nič nihče ne more! Trdno je prepričan v večno zmago življenja nad smrtjo, za kar spet najde gotovost v Bogu. Čeprav v sebi čuti brezno niča, smrti, ga ni strah. Včasih ga je ta misel morila, danes mu je topla in domača, saj se vedno znova umiri v Njem, v katerem je našel izpolnitev in moč za sprejemanje trpljenja in bolečine. Ciklus zaključi optimistično in človeško: v sebi je trden, če pa se mu »nasmehne še dan«, potem je življenje sploh lepo.

V *Samopodobah*, zadnjem ciklusu pričujoče zbirke, se Trobiš izraziteje obrne vase. Skozi petinštirideset postaj, podob, ki ga razkrivajo na intimen način, popelje bralca skozi lastna iskanja med snovjo in duhom, materialnim in duševnim. Čeprav je kot človek vpet v tuzemskost, se zdi, da vse svoje bivanje osmišlja v intimnem odnosu z Bogom, kar ga dela drugačnega od hitečega sveta, v katerem živi, kot da sanja. Čeprav ne eksplicitno, se iz pesmi znova zrcali pesnikovo globoko prepričanje in doživetje vseobsegajoče Ljubezni, ki združuje (navidezna) nasprotja, povezuje telesno z duhovnim. *Samopodobe* pa izzvenijo – potem ko se v njih znova in znova pojavljajo motivi oblaka, spanja, sanj, resničnosti in budnosti kot metafor ali celo simbolov dualizma narave in duha – v potrditvi lastnega pesnikovega prepričanja in spoznanja v besedah: »Bodi, kar si, / sprejmi se spečega, napolnjenega s sanjami! / Stiske so le videz, more so le poti. / Ljudje hočejo svoje, / ti pa živi s sanjami. Tiho se vdaj, / saj ničesar ni, le sanje so resnične, / živi s sanjami!«

Medtem ko smo denimo v prejšnji knjigi imeli priložnost spoznati Trobiša tudi kot sonetista, se avtor v zbirki *Dan je globok* formalno veči-

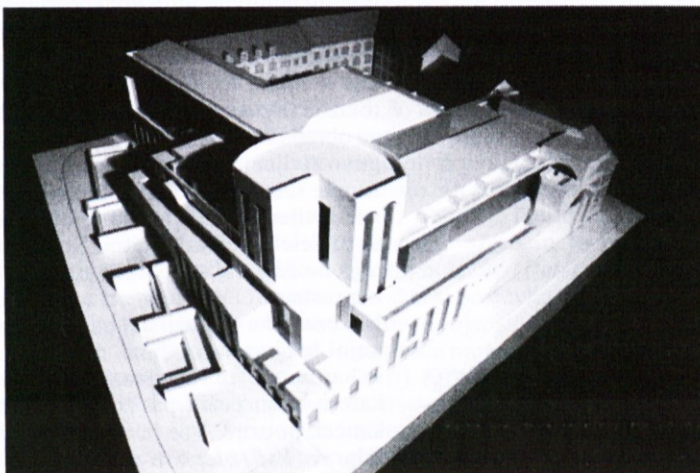
noma vrača v objem zanj bolj značilnega svobodnega verza in predvsem nevezanih oblik, često tudi z rima-nimi verzi. Trobiševo lirsko izgovarjanje se v pesmih najpogosteje osredotoča na odnose in razmerja do so-človeka, ženske, Boga ter – glede na prejšnje zbirke v izrazito večjem obsegu – do *poiesis* in vprašanj transcen-dentalnega značaja. To pa pome-ni, da pesmi v svoji duhovno-temat-ski zasnovi povsem legitimno in harmonično skladno ostajajo znotraj območja tradicionalne lirike, saj v ozadju Trobiševega sveta nenehno čutimo neko smiselnost, višji red vseh stvari in najvišjih vrednot ter splošnih življenjskih meril, skratka neko trdnost v ozadju pesnikovega ustvarjanja.

Gre torej za poezijo in njenega avtorja, ki se ne vsiljujeta ali ponu-jata, ampak se pustita vzeti in sta kot takšna v današnjem času še posebej ranljiva. Smiljan Trobiš s svojo zad-njo zbirko nedvomno izpričuje pes-niško rast in večkrat dosega kako-vost, ki si je bralci želimo. Resnici na ljubo je potrebno dodati, da *Dan je globok* vseeno ni v vseh pogledih briljantno pesniško delo. Trobišu bi prav lahko očitali na trenutke prepoe-nostavljen ali spet drugič nedodelan izraz, zlasti na ravni notranjega in zunanjega ritma, prepogosto rabo moške, večkrat tudi zgolj navidezne rime na –i, ki v pesmih, kjer nastopa, prej trivializira kot estetizira njeno vsebino. Tako Trobiševega *Globo-kega dne* še ne moremo meriti z vatli vrhunske poezije, kar pa verjetno tudi ni njen namen, saj imata za svoje zorenje oba z avtorjem še dovolj časa.

Pač pa se ob tem kar samo vsiljuje vprašanje recepcije. Ali je pesnik, za katerega je tako očitno, da zastopa pravzaprav tradicionalne vrednote, v današnjem času (kvazi)demokratič-nosti, (psevdo)pluralizma in (ne)strp-nosti obsojen na nerazumevanje in so mu že *a priori* vsa vrata do širše afirmacije že vnaprej zaprta? Zaen-krat kaže – naj mi bo dovoljeno, da se izrazim povsem nepoetično – da je Trobiševa tržna niša področje duhovne in religiozne lirike. Narav-nost organsko bi se namreč zdelo, ko bi Trobiš morda uspel postati nekak-šen hišni avtor založbe, ki je nazor-sko in programsko takšni poeziji blizu, se pravi Mohorjeve družbe, po-sebej še zato, ker je s to založbo sodeloval pri svoji knjigi meditacij. Seveda bo le čas pokazal, kam vleče samega pesnika.

Kakor koli že, Smiljan Trobiš se s svojim opusom uvršča med pesniš-ke maratonce. Ni tako atraktiven, da bi ga javnost pograbila na prvo žogo in ga bodisi povzdignila med zvezde ali zavihtela med izbrance sloven-skega Parnasa bodisi treščila v poza-bo. Ne, Trobiš teče krog za krogom svojega življenjskega in ustvar-jalnega maratona z vso vztrajnostjo in odprtostjo ter doživlja na tej poti vzpone in padce. Ob tem njegova poezija dozoreva, se čedalje bolj zлива z bistvom pesnikove eksistence ter je pač najiskrenjši avtorjev odziv na življenje, ki se mu razpira. In zdi se, da mu vse bolj postaja jasno, kaj je njegovo poslanstvo. Trobiš se nam v svoji zadnji zbirki doslej najbolj neposredno razkriva kot iskalec absolutnega.

Marko Mušič: Prenova Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, maketa; projekt in realizacija 1. faza 1994 - 1999

ŽELJA PO SVETLOBI

Vida Mokrin Pauer: Lesketanje k-res-nič-kam. Cankarjeva založba, 2002

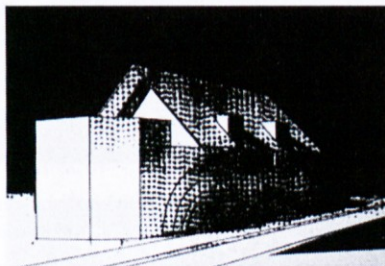
Sedma pesniška zbirka pesnice Vide Mokrin Pauer je svetla že v naslovu; kot ognjemet, kot zvezdnato nebo, pisana kot mavrica ... Kresnička, o kateri je zapisala otroško pesem in jo izdala na plakatu z ilustracijo Adriana Janežiča, je metafora takšnega dojemanja sveta, ki teži k svetlobi in harmoničnemu, pa tudi k pisanemu ujemanju vsega bivajočega. Da pa svet ostaja razdeljen ali bolje rečeno ujet v iskanje, pesnica nakaže s tem, da besedo razstavi na prafaktorje (k-res-nič-kam); sleherni del tako dobi svoj pomen in kaže pot iskanju (k resnici) in tudi njegovo smer (kam), ki s svojo vprašalnostjo pušča odprt prostor. Tako razvezani pomen naslova nakazuje tudi druge značilnosti zbirke: svetlobo (lesketanje, kresničke), odprtost (besede se z vezaji razprejo), večpomenskost (ni enega samega pomena) in humornost. Igra besed, ki se (ne le v tej zbirki) večkrat ponovi, kaže na čut za humor, ta temeljni dar za človekovo svobodo in notranjo prostost.

Zbirko sestavljajo uvodna pesem (ki ji daje naslov) in pet razdelkov. Za naslovom *Ve-sol-ja* zaman pričakujemo "zateženo" filozofijo, pričakata nas razigranost in fantastičnost vesoljskega prostranstva, kar se sklepe v zadnjem razdelku (*Mreža* pesmi o morah, erotiki in vesolja fantastičnosti). To je /prežemanje prostorov in časov/ in spoznanje galaksij neskončnosti, skritih v energiji cveta. V drugem ciklu, (*O*) ljubemu in hčerki in poeziji, Vido Mokrin Pauer prepoznamo v njenem elementu, v erotiki. Spolnost in ljubezen se kažeta hkrati kot visoka kategorija človekovega bivanja in kot njen življenjski prostor. Pesmi z erotično tematiko se tu gibljejo znotraj kozmičnih nav-

dušenih podoživljanj sveta; v dajanju in sprejemanju, v izlitju moževega semena, v dotiku moža-ljubimca, ki jo veže na dotikanje kozmosa. Celo pesem je kot spočetje in je povezana z vesoljem. Pesnica se s pesmimi v tej zbirki seli /iz erotične oprijemljivosti v oceane nadnaravnosti/, katere tostranski obraz uzre na hinduistično-animističnem otoku Bali. Vseposod utrinki, tudi v finki, so haikuji z igrivimi do-misleki o pogledih in pomenih, o do-tikanju z ljubim, tistim, kar je ne-vidno, in tistim, kar je (ali se zdi, da je) resnica. H-umor-ček v družbi upesnjuje gnus nad politiko, recitatorko brez smeha, ki jo lucidno razkrinka že v naslovu cikla. Z zvezo LJ (Ljubljana)-UBITI pa opozarja na samo-morilskost ljubezni in s tem humorja na Slovenskem. V zadnjem ciklu (*V mrežah* ...) so pesmi dolge, pravo nasprotje iskrivim haikujem v *Vseposod utrinki* ... V njih se erotičnosti pritikajo tudi razočaranja, ki pa jih pojmuje kot del ljubezni. Dvojnost postaja enost, zlije se na višji nivo in postaja duhovno zatočišče.

Novo pesnjenje Vide Mokrin Pauer zavestno razvezuje tradicionalne metaforične strukture. Paradoksalne miselne zveze, čutni in emocionalni impulzi, netradicionalni pesniški jezik in (namerno) neenotne različne pesniške forme, vse to služi drznemu in nekonvencionalnemu zapisovanju čutil in pomeni izzivalno vstopanje v svet intuicije, svetlobe, humorja, erotike, igre, razočaranj in teme. Raznorodnost na vsebinski in oblikovni ravni odpira bralcu neskončne možnosti zrenj in pomenov; vse se da raztapljati v naravi poezije, z za-upanjem, da je /res prav vse minljivo/ oziroma spremenljivo.

Marko Mušič: Skica za vilo v Bohinju (levo) in skica za vilo "Otoške Pristave" na Mihovici

ODMEVI IN ODZIVI

Rast 2 / 2003

MARKO MUŠIĆ
arhitekt

DOM REVOLUCIJE, KULTURNI CENTER, NIKŠIĆ (načrti in realizacija 1977)
SPOMINSKI DOM, KULTURNI CENTER, BOSANSKI ŠAMAC (projekti in realizacija 1974–1980)

Boris Golec

DOLENJSKA MESTA IN TRGI V
SREDNJEM VEKU (12)

¹ Po objavah ustanovnih listin: A. Dimitz, Zur Geschichte der Städte und Märkte in Krain, I. Gottschee, v: Mittheilungen des historischen Vereins für Krain (MHVK) XIX (1864), str. 55–56; Jože Mlinarič, Krško in njegova gosposčina v srednjem veku, v: Krško skozi čas 1477–1977, Krško 1977, str. 42; Janez Kranjc, Privilegij mesta Lož iz leta 1477, v: Notranjski listi I, Postojna 1977, str. 55.

² J. Mlinarič, n. d., str. 43; J. Kranjc, n. d., str. 59.

³ Regest VII. 1478 v: Joseph Chmel, Actenstücke und Briefe zur Geschichte des Hauses Habsburg im Zeitalter Maximilian's I., Zweiter Band, Wien 1855, str. 920–921.

⁴ Po objavah: A. Dimitz, n. d., str. 55–56; J. Mlinarič, n. d., str. 42.

⁵ "Ez sollen auch die burger khain hauß in der stat khainen edln mane verkhauffen noch ander jemandt nur den die in der stat von burgern gesetzzen sindt oder sizen wellent vnd mit der gemain wachen vnd steurn." (Sergij Vilfan, Novomeški mestni privilegij, v: Novo mesto 1365–1965. Prispevki za zgodovino mesta, Maribor–Novo mesto 1969, str. 103). Na podlagi tega določila je S. Vilfan (n. d., str. 109) pripisoval pravico do prometa s hišami in stavbišči zgolj meščanom, toda ne v širšem pomenu besede, kot ga je treba razumeti v obeh privilegijih, temveč polnopravnim meščanom, ki so bili sprejeti v meščanstvo. Vilfanova razlaga temelji na zmotni predstavi, da govori drugi člen o sprejemanju med prave meščane, in bi v praksi pomenila domala neživljenjske omejitve. Omejitve prodaje hiš na meščane moramo gledati v povezavi z naslednjim členom. Ta meščanom ne dovoljuje prenosa nepremičnin na nikogar, ki bi s tem prenehal plačevati dajatve mestu (Vilfan, n. d., str. 104).

⁶ Po objavah v: J. Mlinarič, n. d., str. 43; J. Kranjc, n. d., str. 59.

Razlikovanje med obema temeljnima skupinama prebivalstva pod mestno jurisdikcijo postane nekoliko jasnejše v ustanovnih privilegijih treh mlajših mest in v spremljajočih dokumentih sedemdesetih let 15. stoletja. V ustanovnih listinah Kočevja, Krškega in notranjskega Loža zasledimo domala identično formulacijo, da je Friderik III. povzdignil v meščane svoje "ljudi in podložnike" (*leute und unterthanen*).¹ Toda medtem ko govorijo vse tri listine o novih pravicah kot pravicah meščanov, je pri mestnih obveznostih Loža in Krškega zapisano, da pobira mestni sodnik dvorni činž od "meščanov in ljudi" (*von vnsern burgern vnd lewten*),² s čimer torej razlikuje med meščani in ostalimi – nemeščani. Naslednje leto 1478 je v cesarjevem ukazu krškemu gosposčinskemu oskrbniku prvič uporabljena poznejša pogosta sintagma "meščani in gostači" (*burger und inwooner*),³ ki podaja temeljno pravno delitev prebivalcev pod mestno pristojnostjo.

Iz srednjega veka ne poznamo nobenih konkretnih sprejemov v meščanstvo niti pogojev, pod katerimi so bila mestna predstojništva meščanski status pripravljena podeliti domačim in tujim ljudem. Več indicev v mestnih ustanovnih listinah pa kaže, da je bil sprejem meščanskih pravic tako kot v novem veku močno povezan s hišno posestjo. Pomenljivo je, da so bili v Kočevju in Krškem povzdignjeni v meščane ljudje, ki so v mestu zgradili hiše in se v njih naselili.⁴ Pri tem je vsekakor šlo za začetno širokosrčnost mestnega gospoda s ciljem napolniti utrjeno naselbino z ljudmi, ki bodo čimbolj povezani z novim mestom. Ni pa navedenega določila moč preprosto prenašati na starejša mesta. Vprašanje je, koliko je denimo posedovanje hiše na neprimerno bolj obljudenem Novem mestu. Eden od členov kostanjeviško-novomeškega mestnega prava sicer pravi, da smejo meščani prodati hišo samo nekemu, ki je že naseljen ali se hoče naseliti v mestu kot meščan.⁵ Poudariti pa moramo, da se kostanjeviški in novomeški privilegij, ki tvorita temelj skupnega privilegijskega prava, vseskozi nanašata na meščane v širšem pomenu besede, tj. na vse prebivalce pod jurisdikcijo mestnega sodnika.

Kostanjeviško-novomeško pravo in ustanovni mestni privilegiji treh mlajših mest torej nikakor ne izključujejo obstoja polnopravnih meščanov brez hišne posesti. Krška mestna ustanovna listina iz leta 1477 nenazadnje nalaga plačevanje dvornega činža (*hofzins*), značilne dajatve od zemljišč (!), »meščanom in ljudem« (*bürgern und leüthen*).⁶ Hišno posest kot jamstvo posameznikove trajnejše povezanosti z mestom so gotovo pogosteje postavljali kot pogoj, kadar je bil prosilec za sprejem v meščanstvo priseljenc in ne meščanski sin ali vsaj domačin – nemeščan.

⁷ Prim. geslo Bürger, Bürgertum v: Lexikon des Mittelalters (LMA) II, München–Zürich 1981–1983, str. 1012–1013; geslo Einwohner, v: LMA III, München–Zürich 1984–1986, str. 1747–1748.

⁸ Prim. geslo Stadtluft macht frei v: LMA VIII, München 1996, str. 23.

⁹ S. Vilfan, n. d., str. 101. – Neovirano naselitev v skladu in obsegu svoboščine Novega mesta posebej poudarjata mestni ustanovni listini Loža in Krškega (J. Kranjc, n. d., str. 58; J. Mlinarič, n. d., str. 43), čeprav je Krško sicer prevzelo pravo štajerskih mest.

¹⁰ Prim. geslo Freizügigkeit v: LMA IV, München–Zürich 1987–1989, str. 907–908.

¹¹ Ljubljanski meščani so se denimo leta 1465 pritožili cesarju, češ da so v nasprotju s svojimi privilegiji toženi in sojeni pred ograjnim sodiščem v Metliki, nakar je Friderik III. metliške-mu glavarju in vsem njegovim naslednikom ukazal, da sodi ljubljanske meščane le njihov mestni sodnik. Listina 1465 III. 13., Dunajsko Novo mesto, objava v: Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku, III. zvezek, Ljubljana 1958, III/76.

¹² Prim. S. Vilfan, n. d., str. 102, 104.

¹³ Dušan Kos, Med gradom in mestom. Odnos kranjskega, slovenještajerskega in koroškega plemstva do gradov in meščanskih naselij do začetka 15. stoletja, Ljubljana 1994, str. 176 sl.

Poskus povezati pravno strukturo prebivalstva s socialno je spričo narave in skope vsebine ohranjenih virov za dolenjska mesta praktično nemogoč. Tako moremo ostati le pri pavšalni oceni, da so nosilci meščanskih pravic pripadali mestnemu višjemu in srednjemu, tj. gospodarsko samostojnemu sloju, nemeščani – gostači pa povečini nižjim socialnim skupinam rokodelskih pomočnikov, necehovskih obrtnikov, dninarjev, služinčadi in nenazadnje beračev.⁷

Temeljna značilnost poznosrednjeveških mest – osebna svoboda prebivalcev – je našla svoje mesto tako v členih kostanjeviško-novomeškega mestnega prava kot v ustanovnih privilegijih mlajših mest. Ob samoumevnosti za že naseljeno prebivalstvo urejajo pravna določila pridobitev osebne svobode samo za priseljence in s tem povezane sporne primere. V skladu s splošnim načelom, da "mestni zrak osvobaja",⁸ je postala po kostanjeviškem in novomeškem privilegiju varna pred zahtevkom svojega gospoda vsaka odvisna oseba, ki je bila v mestu naseljena leto in dan. Privilegija obeh mest pa sta v tej zvezi vsebovala specifično določilo, ki so ga subsidiarno prevzela tudi druga mesta kostanjeviško-novomeškega prava. To določilo je ubeglo osebo štutilo boljše kot širše pravo, po katerem je moralo mesto ubežnika na zahtevo njegovega gospoda temu vrniti, če ga je zahteval pred iztekom navedenega roka. Mesta s kostanjeviško-novomeškim pravom namreč ubegle osebe še dva tedna niso bila dolžna izročiti njenemu gospodu, ampak so ji lahko omogočila varen in neoviran odhod iz mesta.⁹ Nič pa ne vemo o morebitnih ovirah, ki so jih mesta postavljala lastnim podanikom – meščanom in nemeščanom, kadar so se hoteli sami ali z imetjem odseliti drugam. Načelo proste selitve (*freizügigkeit*) je sicer nasplošno neredko naletelo na omejitev v obliki obveznega plačila selitvenine.¹⁰

Drugo načelo v zvezi z osebnopravnim statusom mestnega prebivalstva zadeva njegovo podsodnost za civilnopravne in kazenskopravne zadeve, ki so nastale zunaj domače mestne jurisdikcije. Meščani v širšem pomenu besede naj bi bili na prvi sodni instanci odgovorni izključno svojemu mestnemu sodišču, zato jih je bilo moč tožiti edinole tam.¹¹ Tega razširjenega načela izključne podsodnosti ni ne v kostanjeviškem ne v novomeškem mestnem privilegiju, ki nasprotno močno poudarjata teritorialni princip odgovornosti za vse storilce na tleh mestnega pomirja.¹²

Ni izključeno, da so tudi v poznem srednjem veku tako kot pozneje živele v mestih osebe z dvojnimi osebno-pravnimi statusom meščana in hkrati plemiča. Za sloj, ki se je izoblikoval iz meščanstva v plemenite meščane, in za v mestih stalno naseljeno plemstvo uporabljala zgodovinsko skupen naziv "patriciat" oziroma "meliorat". Vprašanje mestnega patriciata v slovenskih celinskih mestih je do začetka 15. stoletja sistematično obdelal D. Kos, ki je še posebej za dolenjska mesta ugotovil neobstoj pravega patriciata, saj se ob plemstvu ni razvilo dedno plemenito meščanstvo z elementi viteštva.¹³

Neprivilegirano prebivalstvo zunaj mestne jurisdikcije – Od stalnih mestnih prebivalcev, za katere mestno sodišče ni predstavljalo prve sodne instance, so med neprivilegirane sodili osebno nesvobodni podložniki drugih gospodov na mestnih imunitetah in služinčad privilegiranih slojev. Po analogijah od drugod moremo sklepati, da njihov položaj v odnosu do mestnih oblasti ni bil vedno dovolj definiran. Mesta so si kajpak prizadevala, da jih smejo za prekrške, storjene na mestnih tleh, kaznovati tako kot druge neprivilegirane tuje

¹⁴ Prim. Fran Zwitter, Starejša kranjska mesta in meščanstvo, Ljubljana 1929, str. 37–39.

¹⁵ S. Vilfan, n. d., str. 102, 104.

osebe, če jih zasačijo v svojem pomirju.¹⁴ To pravico mestnega sodstva je moč razlagati iz člena o krajevni pristojnosti mestnega sodnika v kostanjeviško-novomeškem pravu, ki pravi, naj izključno mestni sodnik sodi o vsem, kar se zgodi v mestu in pomirju. Oba mestna privilegija prav tako določata, da je vsak, ki se kakorkoli pregreši na mestnih tleh, v tej zadevi podsoden le mestnemu sodniku in nikomur drugemu.¹⁵ Domnevati smemo, da je bil že zaradi navedenega teritorialnega principa odgovornosti in podsodnosti jasnejši osebno-pravni položaj tistih, ki so živeli na mestnih imunitetah, tj. naseljenih podložnikov ter služabnikov v gradovih, župniščih in drugih imunitetnih hišah, manj pa status služinčadi plemičev in duhovnikov v mestu podsodnih hišah. Nenazadnje bi se mogli slednji po preteku enega leta in dne sklicevati na načelo, da smejo ostati v mestu kot njegovi osebno svobodni prebivalci.

Za dolenjska srednjeveška mesta ni moč o nepriviligiranih osebah zunaj mestne jurisdikcije povedati nič določnejšega. Zgolj mimogrede jih obravnava en sam dokument privilegijskega značaja, že znani privilegij vojvode Leopolda Avstrijskega iz leta 1407 glede plemiških hiš v Metliki in Črnomlju. Privilegij se nanaša na pravice privilegiranega sloja, tj. vitezov in oprod v grofiji Metlika in (Slovenska) Marka, ne da bi konkretiziral, ali gre v primeru njihove posesti za imunitete ali tudi za hiše na mestnih tleh. Leopold viteze in oprode osvobaja meščanskih bremen od hiš in posesti v obeh mestih, pri čemer velja enaka svoboščina tudi za »njihove ljudi« (!), ki v teh hišah stanujejo (*ir lewt so darinn wanen*), razen če bi se ukvarjali z obrtjo, s točenjem vina ali z drugimi dejavnostmi.¹⁶

Končno velja omeniti še eno skupino nepriviligiranih oseb, ki niso sodile pod jurisdikcijo mestnega sodnika. V posebno kategorijo »svobodnjakov zunaj mestne jurisdikcije« je S. Vilfan uvrščal Žide, ki so imeli tudi v nekaterih mestih na Slovenskem lastno upravo in sodstvo.¹⁷ Henrik Koroški je Židom leta 1327 izdal poseben židovski privilegij z veljavnostjo za vsa mesta in gospodstva na Kranjskem pod oblastjo koroške veje Goriških grofov, toda židovska skupnost je na vsem Kranjskem izpričana zgolj v Ljubljani, odkoder jo je cesar Maksimilijan I. leta 1515 izgnal.¹⁸

Neprivilegirano trško prebivalstvo – Osebnopravni položaj prebivalcev obravnavanih trgov ostaja v veliki meri neznanka. Prenášanje pravnih vzorcev z mest razvite stopnje na trge je s pridržki dopustno le pri tistih redkih trgih, ki so imeli izoblikovane mestne attribute, tako denimo pri trgu Črnomelj, podprtem z "mestnim" privilegijem Metlike. Drugje postavlja predpogoje osebnih pravic in dolžnosti precej drugačen okvir od mestnega: trg ni privilegiran subjekt, ni samostojna zemljiška gosposčina, v večini primerov nima lastne teritorialno razmejene jurisdikcije. Izhodišče za osebnopravni položaj njegovih stalnih naseljencev je tako enako kot pri drugih podložnikih zemljiških gospodov. Takšna nizka stopnja pravnega položaja prebivalstva predstavlja skupni imenovalec za celoto obravnavanih trgov. Prednostni položaj pred podeželjem dajejo trškimi prebivalcem predvsem gospodarske ugodnosti in z njimi povezani privilegiji trškega gospoda.

Eno poglavitnih vprašanj v zvezi z nepriviligiranimi trškimi prebivalci zadeva vsebino pojma tržan. Ta se enako kot meščan uporablja za nediferencirano prebivalstvo slehernega trga in hkrati za ožji sloj polnopravnih tržanov, kjer so poznali takšno formalnopravno delitev.

¹⁶ Arhiv Republike Slovenije (ARS), Zbirka listin, Kronološka serija, 1407 VI. 18., Dunaj.

¹⁷ Sergij Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev. Od naselitve do zloma stare Jugoslavije, Ljubljana 1961, str. 165, 169–171.

¹⁸ Vlado Valenčič, Židje v preteklosti Ljubljane, Ljubljana 1992, str. 7–8, 24–26.

¹⁹ ARS, Zbirka rokopisov, II 68 r, privilegijska knjiga mesta Kostanjevice, 18. 10. 1772.

²⁰ Kronološko prvi izpričani tržan (civis) v dolenskem prostoru je "Marquardus civis in Guettenwerdt" leta 1290 (ARS, Zbirka rokopisov, 152 r, fol. 27, 1290 s. d.).

²¹ Najzgodnejša nemška oznaka "bürger" za posameznika se nanaša na dva Mokronožana: "Laurencz vnd Peter purger dacz Nazzenfuoz" (regest 1305 XII. 15., Mokronog, v: Herman Wiesner, Monumenta historica ducatus Carinthiae VII (1300–1310), Klagenfurt 1961, str. 121, št. 313).

²² Mokronožski sosedje nastopajo v obeh listinah skupaj s sodnikom, leta 1451 pri odmeri zemljišča in 1513 kot priče razsodbe gosposčinskega oskrbnika (ARS, Zbirka listin, Listine iz HHStA, Samostan Pleterje, 1451 III. 1., s. 1; Archiv der Diözese Gurk (Klagenfurt), Alte Temporalien, Fasz. XII/22a, 1513 IX. 20., Mokronog).

²³ Po objavah v: J. Mlinarič, n. d., str. 42; J. Kranjc, n. d., str. 55.

²⁴ Krška in loška listina celo uvodoma pravi, da so "bürger vnd leüth" obeh trgov doživeli hudo uničenje po Turkih, prav tako pa po povzdignitvi v mesto nalagata plačevanje dvornega činža "vnsem bürgern vnd leüthen" (J. Mlinarič, n. d., str. 42, 43; J. Kranjc, n. d., str. 54, 59).

²⁵ Trški red, ki ga je izdal krški škofjski administrator Anton, naj bi bil po uvodnih besedah sestavljen v času škofa Matevža Langa (škof v letih 1505–1519). – ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, 1531 II. 22., Strassburg; objava v: Peter Hitzinger, Auszug aus dem Archiv des Marktes Nassenfuß, v: MHVK VIII (1853), str. 17.

²⁶ Neposredno je sprejemanje med tržane izpričano le v Žužemberku (ARS, Trg Žužemberk, fasc. 1, sodni protokoli 1656–1688, 10. 6. 1683; trška knjiga 1688–1890, s. p., 10. 1. 1735), razlikovanje med tržani in netržani v pravnoformalnem smislu pa so poznali še štirje trgi: Litija, Mokronog, Radeče in Ribnica.

²⁷ ARS, Zbirka listin, Kronološka serija, 1372 VI. 15., s. 1.

Kolikor se trški prebivalci kot posamezniki pojavljajo v srednjeveških virih, sta zanje v rabi izključno latinska in nemška sopomenka "civis"²⁰ in "bürger".²¹ Nikoli ne srečamo drugih individualnih poimenovanj, ki bi pričala o statusnem razlikovanju. Sredi 15. stoletja in v začetku 16. stoletja je sicer izpričan izraz "sosed" (*nachbar*), obakrat v množinski obliki ter omejen na Mokronog, kjer je, kot vse kaže, pomenil isto kot tržan.²²

Ne v srednjem veku ne pozneje se tržan osebnopravno ni mogel istovetiti z meščanom, najsi govorimo o prebivalcih mest in trgov nasplošno ali o sloju nosilcev meščanskih/tržanskih pravic. Položaj tržanov se je lahko meščanskemu le bolj ali manj približal, najbolj tam in tedaj, ko je trg postopoma prevzemal funkcije, privilegije in slednjič naslov mesta, denimo pri Metliki in Črnomlju. Brez pravnih podlage v privilegijih je bil osebnopravni položaj trških prebivalcev stvar dogovora in predvsem interesa trškega gospoda.

Trg kot pravna oseba za svoje ozemlje in naseljence ni imel značaja zemljiške gosposčine, ampak je bil del enega ali več zemljiških gospostev, prebivalci pa temu ustrezno podvrženi načelu podložništva. Njihov podložniški položaj se tako odraža v formulaciji mestnih ustanovnih listin Kočevja, Krškega in Loža iz let 1471 in 1477, ki pravi, da se bodo "ljudje in podložniki" (*leüth vnd vnterthonen, lewt vnd vntertanen*) poslej imenovali "meščani" (*bürger geheissen vnd genant, burger gehaissen genant*).²³ To sicer ne pomeni, da se Kočevci, Krčani in Ložani niso že dotlej, še kot tržani, naslavljali kot "Bürger",²⁴ s povzdignitvijo trgov v mesta pa je pojem dobil novo vsebino, saj so bili prejšnji "purgarji" po svojem osebnopravnem položaju osebno nesvobodni podložniki deželno knežjih gospostev.

Za srednji vek o osebnopravnem položaju dolenskih tržanov ni nikakršnih podatkov, vendar imamo dovolj nazoren opis selitvenih omejitev v začetku novega veka, in sicer v trškem redu Mokronoga iz leta 1531, ki se opira na starejšo predlogo in v glavnih potezah gotovo odraža še srednjeveško stanje. Člen tega poznejšega temeljnega trškega privilegija Mokronoga določa, da se sme tujec (*ain fremder mann*), ki se je priselil iz drugega gospostva in postal tržan, neovirano odseliti, če je v mokronožkem trgu in gospostvu poravnal vse dolgove, če pa je to tržan, rojen v gospostvu, se sme preseliti le na kakšno kmetijo.²⁵ Prosta selitev domačinov je torej omejena na zemljiško gospostvo, nasprotno pa trški gospod spodbuja priseljevanje od drugod, saj brez zadržkov sprejme tujca, ki se želi nastaniti v trgu in s tem – pomenljivo – ne podleže omejitvam za domačine.

Pri dolenskih trgih je mnogo manj jasno kot pri mestih, ali je pri katerem že pred koncem srednjega veka moč govoriti o individualnem podeljevanju tržanskih pravic in s tem o sloju polnopravnih tržanov, ki se po predpravica dvigajo nad drugimi tržani v širšem pomenu besede. V poznejših stoletjih so takšno formalno sprejemanje med tržane poznali samo nekateri trgi,²⁶ medtem ko ga pogrešamo v tistih trgih, ki niso razvili lastnega sodstva in uprave. Kolikor se v srednjem veku v virih naslavljajo kot tržani posamezne osebe, pripadajo brez izjeme gospodarsko samostojnemu krogu lastnikov nepremičnin ali poslovno sposobnim pričam pravnih dejanj. Vloge, v katerih jih zasledimo, so enake vlogam meščanov, vključno s pečatenjem, ki je bilo v poznem srednjem veku sicer splošen pojav. Edini primer pečata tržana je leta 1372 izpričan v Ribnici,²⁷ kar glede na slabo stanje virov seveda ne pomeni, da druge tržani lastnih pečatov niso premogli.

²⁸ Tak primer je Ribničan Štefan Nundorfer, ki se leta 1423 imenuje s poklicno oznako kolar (*pogner zu Reyffniz*) in nato sedem let pozneje kot tržan (*burger ze Reyffniz*) (istotam, 1423 IX. 21., s. 1.; 1430 VIII. 2., s. 1.).

²⁹ Posestnike v belokranjski Vinici imenuje leta 1674 urbar istoimenskega gospostva "bürger zu Weinitz", nekaj mlajši urbar gospostva Krupa iz let 1690–1699 pa svoje tamkajšnje podložnike prav tako naslavlja kot "burger zu Weinitz" (Dušan Kos, Urbarji za Belo krajino in Žumberk (15.–18. stoletje), Ljubljana 1991, str. 470–474, 513–514).

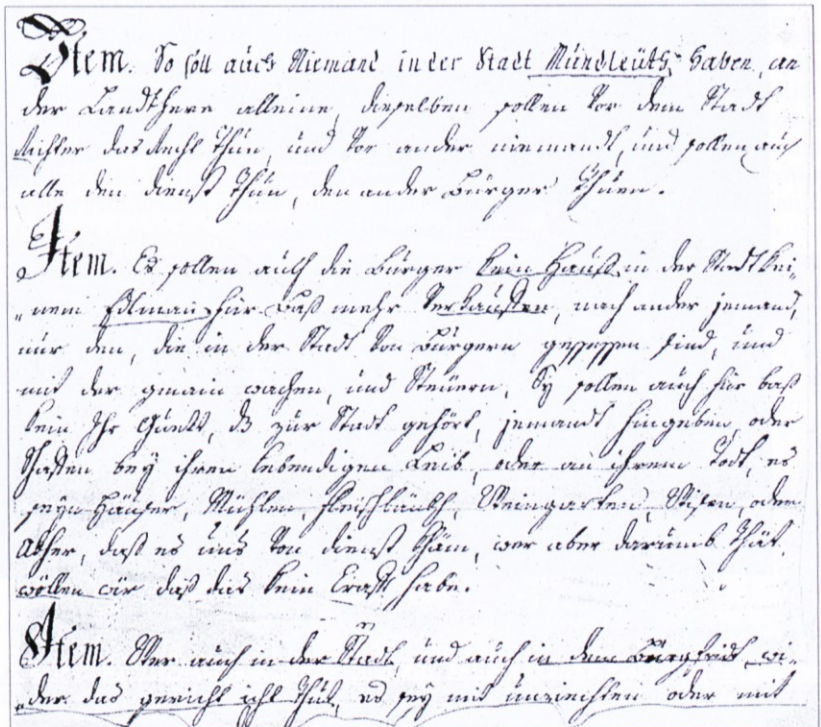
³⁰ ARS, Zbirka listin, Listine iz Arhiva dvorne komore na Dunaju, 1335 XI. 25., Krško.

Členi kostanjeviškega mestnega prava z začetka 14. stoletja (prepis iz leta 1772)¹⁹

Na drugi strani je pomenljiva ugotovitev, da gospodarsko dobro stoječi prebivalci trgov neredko ne nosijo naslova "purger", kar je v mestih izjema. Zdi se, da se prav neobstoj pravnega statusa tržana zrcali v naslavljanju posameznih oseb, ki v enem viru nastopijo kot tržani, v drugem pa denimo le z oznako poklica ali kraja.²⁸

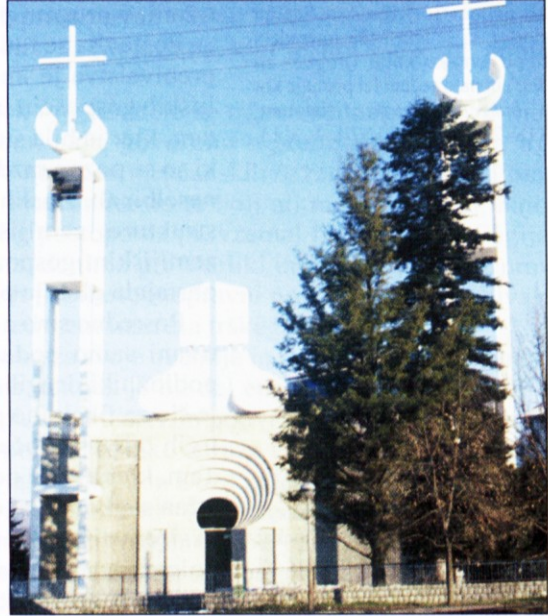
Postavlja se tudi vprašanje, kolikšen vpliv na pravni status trškega prebivalstva je imela razdeljenost posameznega trga med več zemljiških gosposčin in jurisdikcij. Manjše razlike moremo predvidevati tam, kjer je bila stopnja "tržanskih" pravic nasploh nizka, ter v trgih, ki so se pozno razdelili med dva ali več zemljiških gospodov. V trških naselbinah, zraslih iz več naselbinskih jeder, z raznoliko gospodarsko strukturo, zemljiškoposestnimi odnosi in pripadnostjo različnim zemljiškim gospodom, so lahko med prebivalstvom temu ustrezno obstajale globlje pravne razlike.

Posredno smo s tem že odgovorili na vprašanje, ali so se imenovali tržani samo podaniki trškega gospoda ali tudi med njimi živeči podložniki drugih zemljiških gospodov. Drugače kot v mestih, kjer je šlo za fiksirano pravnoformalno diferenciacijo prebivalstva, so pri trgih o tem odločale vsakokratne krajevne razmere in specifičnosti. Tam, kjer ni bila odločilna pravna delitev, ampak socialna, se oznaka tržan slejkoprej ni omejevala glede na podsodnost. Pri nekaterih trgih, in sicer v tistih, kjer formalno-pravni sloj tržanov ni potrjen, je namreč poimenovanje tržani v 16. in 17. stoletju izpričano za podložnike različnih zemljiških gospodov,²⁹ kar je z veliko mero verjetnosti mogoče prenesti tudi v prejšnja stoletja. Iz poznega srednjega veka sicer ne poznamo paralel, če izvzamemo trg Trebnje, do leta 1335 razdeljen znotraj iste rodbine. Omenjenega leta so štirje tržani Rudolfa Svibenskega (*purgern die zu Treuen in dem marchkt gesezzen*) postali predmet prodaje njegovemu bratu Juriju, čigar večinski podložniki v trgu so kajpak tudi veljali za tržane.³⁰

MARKO MUŠIČ
arhitekt

POKOPALIŠČE ŽALE, LJUBLJANA (realizacija 1988, 1997) / NOVA CERKEV, KOTOR VAROŠ (realizacija 1992)
NOVA CERKEV DRAVLJE, LJUBLJANA (projekti in realizacija 1980–1985)

Lidija Murn **KRONIKA**

Januar – februar

JANUAR

SEMIČ, 4. januarja – V kulturnem domu je bilo srečanje semiških folkloristov.

NOVO MESTO, 6. januarja – Minilo je dvajset let od ustanovitve Literarnega kluba Dragotina Ketteja.

NOVO MESTO, 8. januarja – Aforist Milan Fridauer - Fredi je popestril otvoritev razstave del znane karikaturistke Aljane Primožič v Galeriji Krka. Njena dela je predstavil mag. Damir Globočnik.

TREBNJE, 9. januarja – Taus teater je v kulturnem domu pripravil otroško predstavo Racman.

NOVO MESTO, 11. januarja – Ženski pevski zbor Jasmin, ki ga vodi Marjanca Dobovšek, je povabil na koncert v kapiteljsko cerkev. – Pričelo se je praznovanje tretje obletnice delovanja zavoda LokalPatriot, ki je v tem času prehodil uspešno pot in obogatil kulturno dogajanje v dolenski prestolnici. Pripravili so filmski, literarni in glasbeni maraton.

OTOČEC, 11. januarja – V cerkvi sv. Petra je bil koncert pevskih solistov: Matjaža Kastelica, Urške Damiš in Ane Markelj ob orglarski spremljavi Mateja Burgerja.

STRAŽA, 11. januarja – Z Nušičevo komedijo Žalujoči ostali je v kulturnem domu gostovalo KUD Jožeta Mihelčiča iz Semiča.

TREBNJE, 11. januarja – Območna izpostava Sklada RS za kulturne dejavnosti je priredila seminar za zborovodje odraslih pevskih zborov, ki ga je vodila Branka Potočnik iz Škofje Loke.

BREŽICE, 14. januarja – V prosvetnem domu je Špas teater zaigral komedijo Sex, laži & štrudl.

METLIKA, 15. januarja – Gost Zimskih uric v Hotelu Bela krajina je bil lobist Miloš Čelič.

NOVO MESTO, 15. januarja – V Dolenjskem muzeju so odprli razstavo del akademskega slikarja in ilustratorja prof. Mladena Veže iz Zagreba. O avtorju je spregovoril Stanko Špoljarič, kustos Umetniškega paviljona v Zagrebu, za prijetno vzdušje pa je poskrbel kitarist Dušan Pavlenič.

NOVO MESTO, 16. januarja – V Knjigarni Mladinska knjiga je potekala knjižna čajanka s predstavitvijo kuharskih knjig za otroke. – Na Gimnaziji je bilo mogoče prisluhniti literarnemu večeru s pesnikom in pisateljem Matjažem Pikalom, s katerim se je pogovarjala prof. slovenskega jezika Suzana Krvavica. Večer je pripravil bralni krožek Bibliofil. – Literarni klub Dragotina Ketteja je ob 20-letnici delovanja povabil na literarni maraton Kristalni feniks v avlo Kulturnega centra Janeza Trdine. Klub je prejel jubilejno priznanje Javnega sklada RS za kulturne dejavnosti za dolgoletno in uspešno delo.

Člani Literarnega kluba Dragotina Ketteja na literarnem maratonu ob 25-letnici kluba

FOTO: MIM

Kipec rimskega hišnega boga lara, izkopane na najdišču Romula

ŠMARJEŠKE TOPLICE, 16. januarja – V Hotelu Zdravilišča je potekal koncert mešanega pevskega zbora Revoz pod vodstvom Cvetke Krampelj.

KOČEVJE, 17. januarja – V Likovnem salonu so pripravili razstavo, posvečeno 10-letnici stripovske revije Stripburger.

DOLENJSKE TOPLICE, 18. januarja – V osnovni šoli je bila predstava za otroke Očka, ta je bila pa res prima.

KOČEVJE, 18. januarja – Dva bregova, eno srce je naslov knjige življenjskih pripovedi iz doline Kolpe in Čabranke, ki so jo predstavili v Pokrajinskem muzeju. – V Šeškovem domu je potekalo območno srečanje tamburaških skupin osrednje Slovenije.

KRŠKO, 18. januarja – V kulturnem domu je potekal koncertni večer z Ljubljanskim oktetom in brežiškim mešanim pevskim zborom Viva.

SEVNICA, 18. januarja – Mladi forum Sevnica je v kulturni dvorani priredil koncert Partizanskega pevskega zbora iz Ljubljane. Gost je bil igralec Ivo Godnič.

ČRNOMELJ, 20. januarja – Nekdanji učenec glasbene šole, violinist Peter Jud, je povabil na koncert ob klavirski spremljavi prof. Andreje Markun.

NOVO MESTO, 20. do 21. januarja – V Kulturnem centru Janeza Trdine je gostovala predstava kranjskega gledališča Vera, ljubezen, upanje.

KOČEVJE, 22. januarja – V knjižnici so predstavili knjigo Milene Trkownik Nevidni svet. – V Likovnem salonu so odprli razstavo Srednje šole Kočevje.

KRŠKO, 22. januarja – Nasmeljati se je bilo mogoče ob ogledu komedije Žurka za punce v Kulturnem domu.

METLIKA, 22. januarja – Zimske urice so se v Hotelu Bela krajina nadaljevale z gostjo, pesnico Nežo Maurer.

SEVNICA, 22. januarja – V kulturni dvorani je bila na ogled komedija Sex, laži & štrudl v izvedbi Špas teatra iz Mengša.

KRŠKO, 23. januarja – Gostje literarno-glasbenega večera Pod dežnikom so bili pesnica Zvezdana Majhen in pevke vokalne skupine Srake z Rake.

NOVO MESTO, 23. januarja – V avli Galerije Dolenjskega muzeja so na Vitrini meseca predstavili arheološko najdišče Romula Ribnica pri Jesenicah na Dolenjskem. Spregovorili so direktor muzeja Zdenko Picelj, koordinator izkopavanja mag. Uroš Bavec in Danilo Breščak, ki je vodil izkopavanja.

RIBNICA, 23. januarja – Akademski kipar Roman Makše se je s svojimi deli predstavil v Galeriji Miklova hiša.

SEVNICA, 23. januarja – V Lekos Galeriji Ana je bila na ogled projekcija diapozitivov Slovenija v štirih letnih časih avtorja Francija Hrovata.

NOVO MESTO, 24. januarja – Domači svetovni popotnik Uroš Ravbar je v Kulturnem centru Janeza Trdine pripravil potopisno predavanje in fotografsko razstavo.

BREŽICE, 25. januarja – V Mladinskem centru je s predstavo Kobajagi donela me roda nastopil Zijah Sokolović.

LESKOVEC PRI KRŠKEM, 25. januarja – Na zimskem večeru v organizaciji domačega kulturnega društva so v gasilskem domu nastopili: Leskovski oktet, Mateja in Jerneja Žarn ter Kristina Lovšin, iz pridige Janeza Svetokriškega Na noviga lejta dan pa sta brala Stanka Hrastelj in Benjamin Siter.

NOVO MESTO, 25. januarja – Pevski solisti so ob orgelski spremljavi nastopili v župnijski cerkvi sv. Mihaela. – Ob 25-letnici Zveze pihalnih orkestrov in godb Dolenjske in Bele krajine so v Kulturnem centru Janeza Trdine pripravili jubilejni koncert. Ob jubileju je zveza prejela državno in občinsko priznanje Javnega sklada RS za kulturne dejavnosti.

ŠENTJERNEJ, 25. januarja – Z Nušičevo komedijo Žalujoči ostali je v osnovni šoli gostovala igralska skupina KUD Jožeta Mihelčiča iz Semiča.

TREBNJE, 25. januarja – Domači oktet Lipa, ki ga vodi Tone Strmole, je povabil na koncert v Center za izobraževanje in kulturo.

NOVO MESTO, 28. januarja – V Kulturnem centru Janeza Trdine je bilo mogoče prisluhniti koncertu godalnega kvarteta Martinu iz Češke. – Ob zaključku slikarnice, ki jo je vodil Dominik Hudoklin, in lutkovne ustvarjal-

Smiljan Trobiš in Jožica Škof na predstavitvi projekta in otvoritvi razstave v Galeriji Krka v Novem mestu

nice pod mentorstvom Tatjane Grabrijan so v Kulturnem centru Janeza Trdine pripravili razstavo likovnih del, lutkarji pa so zaigrali tri predstave.

NOVO MESTO, 29. januarja – V Galeriji Krka so na ogled postavili likovna dela domačinke Jožice Škof in predstavili likovno-literarni projekt Ko nebo poljubi zemljo in ogenj vzljubi vodo. V projektu sta sodelovala še pesnik Smiljan Trobiš in oblikovalka Elizabeta Hostnik, prireditev pa je popestrila pevka Stanka Macur.

DOLENJSKE TOPLICE, 30. januarja – V Hotelu Kristal je nastopil oktet Sotočje iz Vipavske doline.

KRŠKO, 30. januarja – V klubu za mlade Zvezda je nastopil Igor Lunder trio.

NOVO MESTO, 30. januarja – Izzivi Narodnega doma je bil naslov Parkove okrogle mize v klubu LokalPatriot. – V kavabaru Pri slonu so odprli razstavo slik Duška Rupčiča - Miriča.

TREBNJE, 30. januarja – V kulturnem domu je bila na ogled komedija Krivica boli.

BREŽICE, 31. januarja – V klubu Mladinskega centra je potekal literarni večer. – Ob 15-letnici moškega pevskega zbora DU Brežice so v prosvetnem domu pripravili slavnostni koncert.

KRŠKO, 31. januarja – Rezervni deli je naslov novega celovečernega igranega filma domačega scenarista in režiserja Damjana Kozoleta, ki so ga predpremierno prikazali v Kulturnem domu.

TREBNJE, 31. januarja – V dvorani glasbene šole sta na koncertu nastopili violinistka Maja Bevc in pianistka Lovorka Nemeš.

LJUBLJANA, januarja – Mladinska knjiga je izdala monografijo umetnostnega zgodovinarja in likovnega kritika dr. Milčka Komelja o slikarju, grafiku in ilustratorju Francetu Miheliču z naslovom Miheličev kurent – zgodba o živem mitu.

NOVO MESTO, januarja – Pri koprski založbi Vostra je izšla knjiga božičnih razmišljanj z naslovom Ko je nebo poljubilo zemljo Daniela Brkiča, pastorja Evangelijske cerkve v Novem mestu. – Izšla je knjiga Slavka Dokla Zadnji boj Vinka Paderšiča.

FEBRUAR

BREŽICE, 1. februarja – V Mladinskem centru je bil koncert skupine Leeloojamais s predskupino The Flow.

KRŠKO, 1. februarja – Mišelovka je naslov abonmanjske gledališke kriminalke, ki je bila na ogled v kulturnem domu.

MOKRONOG, 1. februarja – V kulturnem domu je potekal mednarodni festival »(Ah), te orglice«.

NOVO MESTO, 1. februarja – V klubu LokalPatriot je bilo mogoče prisluhniti jazz koncertu Traje Brizanija s skupino.

ŠENTJERNEJ, 1. februarja – V župnijskem domu so odprli društveno fotografsko razstavo in predvajali kratki igrani film Zlato srce avtorja Klemna Dvornika.

DOLENJSKE TOPLICE, 2.–8. februarja – V tednu slovenskega kulturnega praznika je v osnovni šoli potekal 10. Topliški knjižni sejem z gostoma Sebastjanom Podobnikom iz Novega mesta in Stašo Grgovič iz Šentjerneja.

RAŠICA, 2. februarja – V galeriji Skedenj na Trubarjevi domačiji so na svetovni dan mokrišč odprli fotografsko razstavo Naše mokrišče.

TREBNJE, 2. februarja – Kulturno društvo je povabilo na 8. prireditev Iz družinske skrinje. V Baragovi galeriji so pripravili razstavo z istim naslovom.

NOVO MESTO, 3. februarja – V Dolenjskem muzeju so povabili na predstavitev arheoloških izkopavanj, ki so lani poleti potekala na Kapiteljski njivi v Novem mestu, v Dragi ter Beli Cerkvi. – Direktorji Belokranjskega, Dolenjskega, Kočevskega in Posavskega muzeja ter Galerije Božidarja Jakca so podpisali dogovor o muzejski transversali, skupni akciji, s katero želijo pritegniti k obisku posameznike in promovirati kulturno dediščino.

KOČEVJE, 5. februarja – V Likovnem salonu so pripravili tradicionalno prireditev Kluba kočevskih študentov Kulturiada 2003.

FOTO: MIM

Del nagrajenih mladih udeležencev 5. bienala otroške ilustracije v Črnomlju

KRŠKO, 5. februarja – KUD Franja Stiplovška je v kulturnem domu uprizorilo komedijo Pridi gola na večerjo. – Prenovljeno cerkev sv. Križa v mestnem parku, ki so ji dali ime Dvorana v parku, so predali namenu. Ob otvoritvi je bil koncert, odprli so razstavo izbranih zgodnjih del Bogdana Borčiča iz njegovega Grafičnega kabineta v Galeriji Božidarja Jakca.

METLIKA, 5. februarja – Zimske urice v hotelu Bela krajina so potekale s člani metliškega Foto-kino kluba Fokus.

BREŽICE, 6. februarja – V Posavskem muzeju je na Srečanju v muzeju govorila dr. Verena Vidrih Perko. – V knjižnici je bila na ogled lutkovna predstava Jabolko.

ČRNOMELJ, 6. februarja – V Špeličevi hiši so odprli razstavo 5. bienala otroške ilustracije. Iz devetih belokranjskih šol je prispelo 365 ilustracij. Ob otvoritvi je spregovoril Jožef Vrščaj.

DOLENJSKE TOPLICE, 6. februarja – V Hotelu Kristal je imel praznični koncert domači mešani pevski zbor pod vodstvom Rade Rebernik. Program so oblikovali tudi domači šolarji.

DOLGA VAS, 6. februarja – V KS Ivan Omerza je nastopil moški pevski zbor Svoboda Kočevje in koncert ponovil še v Šalki vasi in Kočevski Reki.

KOČEVJE, 6. februarja – Petje na vasi je bilo naslov prireditve ob kulturnem prazniku, na kateri se je predstavil domači moški pevski zbor Svoboda. – V Šeškovem domu je Desa Muck uprizorila monokomedijo Jutri začnem.

KRŠKO, 6. februarja – Na glasbeno-literarnem večeru so nastopili: orkester Mandolina, Leskovski oktet, učenci krške glasbene šole in gosti.

BREŽICE, 7. februarja – Parada klovnov je naslov fotografske razstave Sebastjana Popelarja, ki so jo odprli v Mladinskem centru.

ČRNOMELJ, 7. februarja – Slavnostni govornik na osrednji prireditvi ob kulturnem prazniku je bil mag. Janez Kramarič, podelili pa so tudi Župančičeva priznanja. Dramski igralec Uroš Fuerst je zaigral v monodrami Jamski človek in jo ponovil tudi v Metliki. – V Mladinskem kulturnem klubu je potekal literarni dvoboj med Branetom Konciljo in mojstrom Juretom.

KOČEVJE, 7. februarja – Vzporedna realnost je naslov razstave fotografij domačina Bojana Štefaniča, ki so jo odprli v galeriji Knjižnice Kočevje.

NOVO MESTO, 7. februarja – V klubu LokalPatriot je bil koncert mlade brežiške zasedbe Tristan trio. – Za kulturni praznik je Ekonomska šola pripravila prireditev v Kulturnem centru Janeza Trdine.

SEMIČ, 7. februarja – Akademik prof. dr. Dušan Moravec ter semiški župan Janko Bukovec sta na rojstni hiši prof. Janka Lavrina odkrila spominsko ploščo v njegov spomin. V kulturnem domu so pripravili še slovesnost ob kulturnem prazniku, program so oblikovali dijaki Srednje šole Črnomelj.

STRAŽA, 7. februarja – Območna zveza društev upokojencev Straža in krajevna skupnost sta organizirala tradicionalno srečanje upokojencev literatov v kulturnem domu. Nastopil je domači upokojenski pevski zbor pod vodstvom Mitje Bukovca. Srečanje se je zaključilo s priložnostno fotografsko razstavo Karla D. Vuice.

ŠENTJERNEJ, 7. februarja – Kulturni večer v prostorih osnovne šole so oblikovali: pevke Društva kmečkih žena, učenci šole, ki so recitali ljudske pesmi in uprizorili Prešernovo Lepo Vido, malčki iz vrtca Čebelica in učenci glasbene šole. Slavnostni govornik je bil župan Franc Hudoklin, kulturni večer pa so zaključili z otvoritvijo likovne razstave domačega likovnega ustvarjalca Janeza Verbiča Javerja.

TREBNJE, 7. februarja – Na svečani akademiji sta v kulturnem domu nastopila kvartet Glasbene šole Trebnje in Občinski pihalni orkester, slavnostni govornik je bil prof. Ivan Gregorčič.

ZAGORJE OB SAVI, 7. februarja – Na slovesnosti ob kulturnem prazniku so v galeriji Media posmrtno podelili plaketo dr. Slavka Gruma pesniku, pisatelju, publicistu in kulturnemu delavcu Francetu Režunu za dosežene uspehe na kulturno-umetniškem področju.

BREŽICE, 8. februarja – V Mladinskem centru je Polona Mila Mlakar razstavila črno-bele fotografije Podobe zvoka. – V klubu Mladinskega centra

je potekal literarno-glasbeni večer z Galom Gjurinom in projekt Mesto.

KOČEVJE, 8. februarja – Na večeru poezije in glasbe sta v Šeškovem domu ob kulturnem prazniku nastopila igravec Gašper Jarni in Pihalni orkester Kočevje. – V Pokrajinskem muzeju so pripravili dan odprtih vrat.

KRŠKO, 8. februarja – Slavnostna govornica osrednje prireditve ob kulturnem prazniku v kulturnem domu je bila Margareta Marjetič. V programu so nastopili pevci moškega zbora Svoboda Senovo, vokalna skupina Valvasor in Glasbena šola Krško.

METLIKA, 8. februarja – Na prazničnem koncertu v kulturnem domu je nastopil oktet Vitis. Župan Slavko Dragovan je v Ljudski knjižnici pripravil sprejem za kulturne delavce.

MIRNA, 8. februarja – Za Mirno z ljubeznijo je bil naslov prireditve ob kulturnem prazniku v kulturnem domu.

NOVO MESTO, 8. februarja – V športni dvorani Marof je potekal praznični koncert Novomeškega simfoničnega orkestra s pevsкими solisti: Marjetko Podgoršek Horžen, Katjo Konvalika, Andrejo Brlec, Ireno Yebuah Tiran in Marjanom Trčkom. Slavnostni govor je imel mag. Boštjan Kovačič.

OTOČEC, 8. februarja – Domače kulturno društvo je v kulturnem domu premierno uprizorilo komedijo Dohodnina v režiji Jerneja Strgarja.

SEVNICA, 8. februarja – Godba Sevnica je ob kulturnem prazniku povabila na koncert v domačo župnijsko cerkev.

ŠENTJERNEJ, 8. februarja – Gledališka skupina Zik Črnomelj je v osnovni šoli uprizorila komedijo Frana Milčinskega Butalci – slovo.

ŠENTVID PRI STIČNI, 8. februarja – V Likovni galeriji so odprli razstavo del članov KD likovnikov Ferda Vesela, pripravili pa so tudi pesniški maraton.

ČATEŽ, 9. februarja – Prešernovanje je potekalo s pevskim zborom Kres, godalnim triom Viva, plesnim parom Plesnega centra Dolenjske, igralko Jerco Mrzel in z razstavo skulptur Ivana Pirnovarja.

ČRNOMELJ, 9. februarja – Zaljubljeni žabec je bilo naslov otroške lutkovne predstave v kulturnem domu.

DOLENJA VAS, 9. februarja – Društvo MePZ Žarek Dolenja vas je pripravilo proslavo z naslovom Pusti peti mojga slavca. V cerkev sv. Marije vnebovzete so povabili literate: avtorje knjige Fanfare, vokalno skupino Solzice in Glasbena šola Krško ter slavnostno govornico Marinko Volčanšek.

KOČEVJE, 12. do 13. februarja – Učenci glasbenih šol Brežice, Črnomelj, Kočevje, Krško, Novo mesto, Ribnica, Sevnica in Trebnje so se udeležili 6. regijskega tekmovanja glasbenih šol v Glasbeni šoli Kočevje, kjer so pripravili tudi zaključni koncert. 31 dobitnikov zlatih priznanj se bo udeležilo državnega tekmovanja v Ljubljani.

KRŠKO, 12. februarja – V kulturnem domu je bila na ogled glasbena pravljica Mojca Pokrajculja.

NOVO MESTO, 12. februarja – V Kulturnem centru Janeza Trdine je potekala prireditev Gimnazije za kulturni praznik.

METLIKA, 12. februarja – Gost Zimskih uric v Hotelu Bela krajina je bil igravec, režiser in pisatelj Andrej Rozman - Roza.

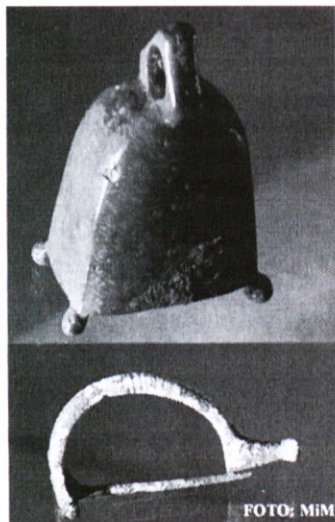
BLANCA, 13. februarja – Učenci domače osnovne šole so povabili na prireditev Je čas za ljubezen in pesem. V kulturnem domu so se tako predstavili mladi glasbeniki, pevci in recitatorji.

KRŠKO, 13. februarja – V kulturnem domu so na prireditvi Kulturni mozaik 2003 predstavili kulturno produkcijo kulturnih društev v krški občini.

NOVO MESTO, 13. februarja – V galeriji Dolenjskega muzeja so v okviru Vitrine meseca predstavili arheološko najdišče Obrežje, ki ga je raziskovala skupina pod vodstvom arheologa dr. Phila Masona. – Založba Karantanija je za mlade iz vrta Pedenjped pripravila srečanje z mladinskim pisateljem Primožem Suhadolčanom. – Z monokomedijo Jamski človek je v Kulturnem centru Janeza Trdine nastopil Uroš Fuerst.

SEVNICA, 13. februarja – Učenci domačega glasbene šole so popestrili otvoritev razstave reprodukcij slikarja Mihe Maleša v Lekos galeriji Ana.

TREBNJE, 13. februarja – Igralci Slovenskega mladinskega gledališča

Zvonček in fibula, najdbi z arheološkega najdišča Obrežje

so v kulturnem domu zaigrali otroško predstavo Waletar Parsifal.

BREŽICE, 14. februarja – V Mladinskem centru je bil na vrsti koncert iz niza Polna bajta bluesa s skupino Mojo Hand.

DOLENJSKE TOPLICE, 14. februarja – V Hotelu Kristal sta na koncertu nastopila moška pevka zbor Šmihel iz Novega mesta in Šmartno iz Šmartna pri Slovenj Gradcu.

KOČEVJE, 14. februarja – V knjižnici so literarni večer posvetili prazniku zaljubljenecv. Majda Senčur je predstavila svojo drugo pesniško zbirko Hrepenenje po tebi živi. Večer so s prepevanjem ljubezenskih pesmi popestrile članice vokalne skupine Nagelj.

NOVO MESTO, 14. februarja – V Narodnem domu je potekala slavnostna podelitev priznanj in odličij ZKD Novo mesto. Odličje sta iz rok predsednika Franca Pluta prejela pesnica Marjanca Kočevar in Literarni klub Dragotina Ketteja iz Novega mesta. V kulturnem programu so nastopili pevci Šentjernejskega okteta, igralci Grad Teatra iz Trebnjega in trije literati: Marjanca Kočevar, Drago Vuica in Smiljan Trobiš s prebiranjem svoje poezije. – V Kulturnem centru Janeza Trdine sta v okviru koncertnega cikla Pesem povezuje nastopila zbor Pomlad iz Novega mesta in Domžalski komorni zbor.

RIBNICA, 14. februarja – Na predstavitvi knjige Dies irae v Miklovi hiši sta govorila njen avtor dr. Tone Ferenc in zgodovinar dr. Božo Repe.

BRESTANICA, 15. februarja – V Domu svobode so člani domače gledališke skupine premierno izvedli komedijo Norčije v spalnici v priredbi in režiji Marjane Bromše. Igro so ponovili naslednji dan ter čez teden dni.

BREŽICE, 15. februarja – V Mladinskem centru so predstavili komi-mono-tragedijo Škuc teatra Ime mi je Damjan režiserja in dramaturga Alena Jelena.

KOČEVJE, 15. februarja – V Šeškovem domu so uprizorili lutkovno predstavo Rdeča kapica, kasneje pa še komedijo Transvestitska svatba.

KRŠKO, 15. februarja – Prešernovo gledališče Kranj je v kulturnem domu predstavilo Linhartovo Županovo Micko.

BREŽICE, 18. februarja – Primorsko dramsko gledališče je v prosvetnem domu zaigralo predstavo »M te ubu«.

ČRNOMELJ, 20. februarja – V Podružnici Nove Ljubljanske banke so odprli fotografsko razstavo Kontrasti Srečka Bastača.

DOLENJSKE TOPLICE, 20. februarja – Moški pevski zbor Brestanica pod vodstvom Janka Avsenaka se je na koncertu predstavil v Hotelu Kristal.

KRŠKO, 20. februarja – Mladinski center Krško, sekcija Fototeater je v klubu Zvezda organiziral otvoritev fotografske razstave del Gregorja Sečna. – V klubu Zvezda je potekal literarno-glasbeni večer Pod dežnikom s kvartetom La škarpa.

NOVO MESTO, 20. februarja – Vesolje zakladov je bilo naslov knjižne čajanke za dedke in babice v Knjižarni Mladinska knjiga.

KRŠKO, 21. februarja – V klubu Zvezda je Matjaž Javšnik zaigral gledališko predstavo Od Boga poslan.

METLIKA, 21. februarja – Tamburaška skupina Dobroč je popestrila otvoritev likovne razstave Dvajset let pozneje, na kateri so se v Ganglovem razstavišču predstavili akademski likovniki Milena Braniselj, Milena Gregorčič in Črnomalčan Jožef Vrščaj.

NOVO MESTO, 21. februarja – V klubu LokalPatriot je imel koncert duo Urban Dance Institution.

RADOVICA, 21. februarja – Na Večeru v knjižnici se je v izposojevališču Ljudske knjižnice Metlika predstavil domači pesnik Stanko Matekovič, metliški Foto-kino klub Fokus pa je predstavil nekaj filmov.

KRŠKO, 22. februarja – Od boga poslan je naslov predstave, ki jo je Matjaž Javšnik zaigral v klubu za mlade Zvezda.

SEMIČ, 22. februarja – V okviru Krakarjevih dnevov sta občina in KD Orel povabila v kulturni dom na predstavitev Kronike župnije Semič nekdanjega semiškega župnika Janka Štamparja.

ŠKOCJAN, 22. februarja – V večnamenski dvorani osnovne šole je bil koncert deklškega zbora Beli cvet in pihalnega tria Fidler.

FOTO: MIM

Glasbenik Tomaž Burkat na svojem koncertu v Osnovni šoli Bršljin v Novem mestu

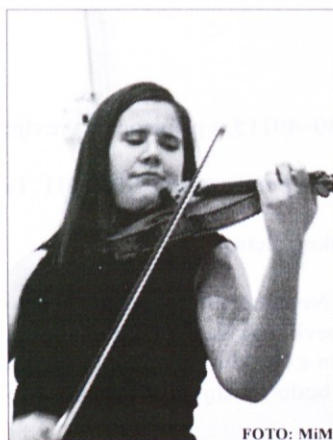

FOTO: MIM

Dobitnica študentske Prešernove nagrade violinistka Maja Bevc iz Novega mesta

BREŽICE, 24. februarja – V dvorani glasbene šole je bil koncert prvakov zagrebške opere.

NOVO MESTO, 25. februarja – V Glasbeni šoli Marjana Kozine je potekal koncert kvarteta klarinetov ClariFour z gostom Jožetom Kotarjem.

NOVO MESTO, 26. februarja – V počastitev kulturnega praznika je v OŠ Bršljin potekal koncert domačina Tomaža Burkata in Komornega orkestra Gaudeamus pod vodstvom Aleksandra Spasića. – V okviru koncertnega cikla Jazzinty je bil v Kulturnem centru Janeza Trdine promocijski koncert skupine Cubismo. Ponovili so ga še naslednji dan.

NOVO MESTO, 27. februarja – V domu starejših občanov je imel koncert mešani pevski zbor DU Novo mesto, kot gostje pa so nastopile članice vokalnega kvinteta Spev. Obe skupini vodi Sonja Pirc. – Mešani pevski zbor Krka iz Novega mesta je pospremil otvoritev razstave del ilustratorja Alojza Zormana – Fojža v galeriji Krka. O avtorju je govoril prof. Janez Suhadolc.

SEVNICA, 27. februarja – V Lekos galeriji Ana je potekal recital O Prešernu tokrat drugače v izvedbi članov KD Žarek in s pianistko Evo Stopar.

BREŽICE, 28. februarja – V Mladinski center so povabili na koncert makedonske romske skupine Ferusa Mustafaova Kralja.

CERKLJE OB KRKI, 28. februarja – V galeriji vojašnice so odprli razstavo Podobe Istre in Slovenskega primorja Ivana Stojana Rutarja.

ČRNOMELJ, 28. februarja – V Mladinskem kulturnem klubu Bela krajina se je pričel Mini metal festival, na katerem so nastopili Tenacious zhgantsi, Shatenia in D.N.K.

KOČEVJE, 28. februarja – V Pokrajinskem muzeju je potekala slikarska delavnica.

DRAGOMLJA VAS – Ob kulturnem prazniku je KD Kokošec pripravilo predstavitev knjižnih del domačina Jožeta Škofa.

GROSUPLJE, februarja – Pri založbi Mondena so izšle naslednje knjižne novosti: pesniški zbirki Vaginalni manevri Iva Frbežarja in Nevidni jezdeci Novice Novakovića ter zbirka kratke proze Bosa Majde Mencinger.

KOČEVJE, februarja – V Hotelu Valentin so odprli razstavo del akademske slikarke Aprilije Lužar. Otvoritev so popestrili učenci domače glasbene šole.

LJUBLJANA, februarja – Med letošnjimi nagrajenci Prešernovega sklada je tudi metliška rojakinja, režiserka Mateja Koležnik. Nagrado je prejela predvsem za režiji drame Moži v kurah in Praznovanje. – Novomeščanka Maja Bevc je ena od dobitnikov študentske Prešernove nagrade. Absolventka violine je nagrado dobila za solistični nastop pri izvedbi koncerta Jana Sibeliusa s simfoniki RTV Slovenija junija lani. – Na Vodnikovanju 2003 se je na fotografsko-slikarski razstavi Dvoris poleg mariborskega fotografa Zorana Hochstaetterja predstavila sevniška slikarka Jerca Šantelj.

NOVO MESTO, februarja – Za kulturni praznik se je več avtorjev, ki so svoje knjige izdali pri Založbi Goga, z dvema avtodomoma odpravilo v Sarajevo, kjer so nastopili v Kamernem teatru v sklopu festivala Sarajevska zima. – Knjižnica Mirana Jarca je na Oddelku za odrasle in Oddelku za mladino pripravila na ogled razstavi o Francetu Prešernu, prav tako pa tudi v krajevnih knjižnicah v Škocjanu, Šentjerneju, Straži in na Otočcu. Na Oddelku za odrasle je bila na ogled tudi razstava o Vladimiru Bartolu ob stoletnici njegovega rojstva. – Založba Goga je izdala pesmi Vlada Kreslina z naslovom Vriskanje in jok.

SEVNICA, februarja – Hrvaški pesnik Avgust Šenua je v Lekos Galeriji Ana predstavil zvezek svojih pesmi z naslovom Lepi sevniški roži, kulturni večer pa so obogatili tudi učenci in učitelji domače glasbene šole.

VELIKE LAŠČE, februarja – Ob kulturnem prazniku je KUD Primož Trubar v Levstikovem domu pripravil Večer s Trubarjem, Levstikom, Stritarjem, Javorškom in Prešernom.

VIDEM – DOBREPOLJE, februarja – Kulturni praznik so v dobrepoljski občini proslavili s koncertom dobrepoljskega oddelka Glasbene šole Grosuplje ter z otvoritvijo novih prostorov v Jakličevem domu, namenjenih delovanju glasbene šole.

RAST
RAST
RAST

**REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO
IN DRUŽBENA VPRAŠANJA**
Letnik XIV., leto 2003, št. 2 (86)

ISSN 0353-6750, UDK 050 (497.4)

- IZDAJATELJICA:** Mestna občina Novo mesto, zanjo župan mag. Boštjan Kovačič
- SOIZDAJATELJICE:** Občine Črnomelj, Dolenjske Toplice, Mirna Peč, Semič, Šentjernej, Škocjan, Trebnje in Žužemberk
- SVET REVIJE:** Predsednica sveta: Staša Vovk (Mestna občina Novo mesto), člani: Rudolf Cerkovnik (Žužemberk), Anica Jakša (Semič), Ksenija Khalil (Črnomelj), Cvetka Klobučar (Škocjan), Jože Kumer (Dolenjske Toplice), Milan Rman (Trebnje), Ida Zagorc (Šentjernej),
- UREDNIŠTVO:** Milan Markelj (odgovorni urednik), Nataša Petrov (namestnica odgovornega urednika), Ivan Gregorčič (Literatura), Marinka Dražumerič (Kultura), Marko Koščak (Družbena vprašanja), Tomaž Koncilija (Odmevi in odzivi), Lucijan Reščič (likovni urednik)
- NASLOV UREDNIŠTVA
IN TAJNIŠTVA:** Mestna občina Novo mesto, Novi trg 6, 8000 Novo mesto, s pripisom: za revijo Rast, tel.: (07) 39-39-105 in (07)39-39-270, faks: (07) 39-39-272, elektronska pošta: rast@infotehna.si
- TAJNIK REVIJE:** Franc Zaman
- LEKTOR:** Peter Štefančič
- NAROČNINA:** Mestna občina Novo mesto, št. ŽR: 52100–630–40115, s pripisom: za revijo Rast
Letna naročnina za fizične osebe je 4.500 SIT, za pravne osebe 7.500 SIT. Ta številka stane v prosti prodaji 1.000 SIT
Odpovedi so možne samo v začetku koledarskega leta.
- PRISPEVKI:** Rokopise sprejemajo tajnik revije in uredniki. Nenaročenih rokopisov in drugih gradiv ne vračamo. Željeno je, da so prispevki napisani z računalnikom, stiskani v dveh izvodih na eni strani papirja in s širokim razmikom (30 vrst na stran). Zapisi na računalniški disketi naj bodo shranjeni v formatu MS Word.
- NAKLADA:** 500 izvodov
- TISK:** Tiskarna Novo mesto
- Na podlagi Zakona o davku na dodano vrednost (Uradni list RS, št. 89/98) je revija uvrščena med proizvode, za katere se obračunava davek na dodano vrednost po stopnji 8,5 odst.
- Izhaja dvomesečno
- Izid te številke so podprli: Ministrstvo Republike Slovenije za kulturo, Mestna občina Novo mesto, Upravna enota Novo mesto, Krka, tovarna zdravil, d. o. o, Novo mesto, Infotehna in občine soizdajateljice

SODELAVCI TEŠ

82
RAST 2003

KNJIŽNICA M. JARCA
Dolenjski oddeljek

200701983,2

COBISS 0

David Bedrač, prof. slovenščine, Ptuj

Boris Golec, doc., dr., znanstveni sodeleženec, Ptuj

M. Kosa ZRC SAZU Ljubljana, Ljubljana

Ivan Gregorčič, prof. slovenskega jezika, Ptuj

Mirna na Dolenjskem, Rakovnik pri Sentrupertu

Milena Horvat, univ. dipl. arheologinja, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta – Oddelek za arheologijo, Ljubljana

Tomaž Koncilija, univ. dipl. komparativist in prof. slovenščine, Osnovna šola Grm, Novo mesto

Andreja Kopač, študentka v Ljubljani, Novo mesto

Marko Koščak, dr. znanosti s področja geografije, vodja projekta Po poteh dediščine Dolenjske in Bele krajine, Trebnje

Klavdija Kotar, organizatorica pri Skladu za kulturne dejavnosti, OI Novo mesto, Novo mesto

Borut Križ, univ. dipl. arheolog in zgodovinar, arheolog-konzervator, Dolenjski muzej Novo mesto, Novo mesto

Tomaž Levičar, univ. dipl. arhitekt, Novo mesto

Zvezdana Majhen, univ. dipl. psihologinja, samostojna ustvarjalka na področju kulture v Ljubljani, Ljubljana

Milan Markelj, novinar, urednik, Novo mesto

Joža Miklič, univ. dipl. ekonomistka, svetovalka-generalistka, Novo mesto

Lidija Murn, univ. dipl. novinarka, Dolenjski list Novo mesto, Novo mesto

Marko Mušič, univ. dipl. arhitekt, Atelje Marko Mušič, Ljubljana

Darja Peperko Golob, prof. slovenskega in ruskega jezika ter književnosti, bibliotekarka, vodja oddelka Posebne zbirke Boga Komelja v Knjižnici Mirana Jarca, Novo mesto

Andreja Pleničar, univ. dipl. sociologinja, direktorica Knjižnice Mirana Jarca, Novo mesto

Judita Podgornik, prof. zgodovine in sociologije, konzervatorska svetovalka na Zavodu za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna izpostava Novo mesto, Novo mesto

Marjan Ravbar, dr. geografskih znanosti, znanstveni svetnik, GIAM ZRC SAZU Ljubljana, Vavta vas

Barica Smole, predmetna učiteljica slovenskega in ruskega jezika, Trebnje

Marica Škorjanec, prof. slavistka, Ljubljana

Zlatko Topčič, dramatik, pisatelj, scenarist in urednik, Sarajevo

Rado Torkar, sodelavec z Dvora na Dolenjskem, Dvor

Smiljan Trobiš, svobodni ustvarjalec na področju kulture – pesnik, Novo mesto

Vera Vesely, univ. dipl. ing. agronomije, višja svetovalka za kmetijstvo na Mestni občini Novo mesto, Novo mesto

Anica Zidar, razredna učiteljica, Mokronog

RAST – APRIL 2003

MESTNA OBČINA NOVO MESTO